VILNIUS, 1935 M. KOVO MĖN. № 1 (6)

TURINYS:

PRENUMERATOS KAINA:

Vilniaus krašte metams . . . . 4 auks.

Nepr. Lietuvoj ir užsieniuose metams . . . . 8 auks.

Atskirio numerio . . . . 1 auks.

III met. Vilnius, 1935 m. kovo mėn. Nr. 1 (5)

LIETUVIŠKAS BARAS

VILNIAUS KRAŠTO LIETUVIŲ KULTŪROS ŽURNALAS

IŠEINA KETURIUS KARTUS PER METUS

VASARIO 16 DIENA

Kiekviena tauta turi savo istorijoj svarbių ir atmintinų momentų, kuriuos mini ir švenčia ypatingu dvasios pakilimu.

Toki atmintina ir labai svarbi Lietuvių Tautai naujaisiais laikais yra 1918 metų Vasario 16 Diena.

Toji diena paliko mūsų tautos šventė. Prieš septyniolika metų mūsų tautos atstovai, išrinkti į Lietuvių Tautos Tarybą, Vilniuje, senojoj Gedimino sostinėj, paskelbė pasauliui Lietuvą esant nepriklausomą.

Ilgus amžius miegojusi ir nešusi svetimųjų jungą, Lietuvių Tauta atbudo ir, sutraukusi vergijos pančius, panoro gyventi laisvai, pati spręsti savo likimą.

Nepigiai atsiėjo mūsų tautai nepriklausomybė. Daugelis jaunuolių, geriausių Lietuvos sūnų, žuvo kovoje su priešu, kuris nenorėjo ar nemokėjo suprasti, kad lietuvis, tiek metų vergavęs, panorėjo laisvės. Tiesa, ne visa tauta gyvena laisvų gyvenimu.

Mūsų tautos istorija yra labai nepaprasta, nuostabi, lyg ne ilgų amžių, bet kažin kokio lakios vaizduoties poeto sukurta pasaka.

Palyginti, vėlai pasirodžiusi istorijoj, ji greitai pasiekė savo galybės. Tai buvo Vytauto Didžiojo viešpatavimo laikai. Vytautas Didysis tapo mūsų tautai didžiausios mūsų valstybinės galybės simboliu. Jis pirmas įskiepijo tų laikų Lietuvos visuomenei Nepriklausomybės idėją, parodė kelius, kuriais turėjo eiti mūsų tauta. Deja, nesurado jis tinkamų tos idėjos vykdytojų. Vytautas Didysis mirė, o su juo, jei ne visai, tai ilgiems amžiams, apmirė ir tautos Nepriklausomybės idėja.

Lietuvos bajorai užmiršo savo didžiojo vado testamentą: saugoti Lietuvos nepriklausomybę. Jie užsikrėtė savo neseniai buvusių karo sąjungininkų — lenkų bajorų troškimais: išsiderėti kuo daugiausia iš Lietuvos — Lenkijos valdovų įvairių lengvatų. Jie, siekdami sau gerovės, užmiršo savo pareigas valstybei.

Koks gi yra tokios tautos likimas? Pražutis. Susijungusi su Lenkija Lietuva žlugo.

Rodės, kad atėjo mūsų tautai galas; ji jau buvo įtraukta į mirusiųjų knygas. Įvairūs mokslininkai skubėjo surinkti apie mūsų tautą visokių žinių, nes atrodė, jog netolimas laikas, kada istorijos laikrodis turėjo išmušti paskutinę Lietuvių Tautos gyvenimo valandą!

Tačiau įvyko kitaip. Gerasis mūsų tautos Genijus neapleido jos. Nepriklausomybės idėja, nesuprasta ir pagaliau ištautėjusio bajorų luomo visai užmiršta, išsilaikė mūsų liaudyje.

Ateina XIX amžius. Prasideda tautų sąjudis. Nelieka nuo to sąjudžio ir Lietuvių Tauta. Liaudis pagimdo didžiuosius mūsų tautos žadintojus: Pošką, Daukantą, Valančių, Basanavičių, Kudirką, Smetoną ir kitus. Šiems į pagalbą ateina knygnešių kariuomenė. Sušvinta „Aušra“, skleisdama savo šviesos spindulius po visą Lietuvą ir blaškydama ūka-

nas, viešpataujančias mūsų padangėj; suskamba „Varpas“, šaukdamas visą tautą keltis; gimsta mūsų tautos dvasioj „Viltis“; pasirodo „Vairas“, mokydamas, kuriuo keliu turi eiti tolimesnis Lietuvių Tautos gyvenimas į šviesesnę ateitį, į laisvę. Ir pagaliau ateina 1918 metų Vasario 16 Diena.

Ilgametės tautos svajonės išsipildė. Josios didžiųjų žadintojų tikslas atsiektas: Lietuva, kurią daug kas laikė mirusia, gimė iš naujo.

Nepriklausomybės idėja, kuri gyveno tik didžių tautos sūnų sieloje, o jie patys buvo tarytum matomi jos simboliai, virto tikrenybe!

Tąja proga, minint nepriklausomybės šventę, reiktų rimtai susikaupti ir tvirtai pasižadėti — būti vertiems didžiųjų mūsų tautos žadintojų tėvynainiams.

Dabartiniu metu, kada siaučia aplink mus iš vienos pusės imperialistinis fašizmas, grasąs jėga pavergti mažąsias tautas, o iš antros pusės — įvairių antspalvių internacionalizmas, skelbiąs „Paneuropą“ ir šaukiąs „Proletarijai, vienykimės“, reikia stengtis taip brangiai atsiėjusią nepriklausomybę išlaikyti. Uždavinys yra didelis ir rimtas. Tas darbas dirbti teks Nepriklausomos Lietuvos jaunajai kartai; to darbo sunkiausi našta teks, be abejo, aukštuosius mokslus einančiam jaunimui — gražiausiam mūsų tautos žiedui.

Vilniaus krašto padėtis yra panaši tai padėčiai, kurioj buvo prieš karą atsidūrusi visa mūsų tauta.

Kaip tada, taip ir dabar svarbiausias uždavinys yra išlaikyti lietuvybę ir apginti sodžių nuo ištautinimo, kuris skverbiasi durimis, langais ir net per aukštinį.

Tas darbas iš dalies jau tenka ir teks dirbti Vilniaus krašto mokslus einančiam jaunimui.

Stovėti tautiškumo sargyboj, išplėsti, sustiprinti tautinius idealus mūsų krašte, sukurti stiprią lietuvišką kultūrą, kuri pasėkmingai galėtų varžytis su svetima mums atėjūnų įtaka, — štai mūsų jaunimo uždavinys.

Tokios mintys kila švenčiant 17 Tautos Nepriklausomybės metus!

H. HORODNIČIUS

Dirbtinis radijoaktingumas

XX amžiaus žmonės taip labai jau priprato prie įvairių, nepaprastų išradimų ir technikos laimėjimų, padarytų paskutiniais laikais, kad sunku tiesiog dabartinį žmogų kuo nors nauju nustebinti. Taigi visai nenuostabu, kad nežymiai praėjo dideli mokslo išradimai, kurių paslaptis per keletą paskutiniųjų metų turėjo atskleisti mums gamta. Kol tie išradimai neras kokio nors pritaikymo praktikoje, kol nesunaudos jų plačioms žmonių masėms galinga mūsų technika — pasilieka jie plačiau nežinomi. Nebent koks nors nelabai nusimanantis laikraštininkas, sužinojęs šį tą, paleis pasaulin sensacingą žinią, dažniausiai netgi neteisingą; kiti laikraščiai atsispausdins ir vėl bus tylu. Tik laboratorijų sienose mokslo darbas eina toliau ir ruošia dirvą kitiems, naujiems išradimams.

Panašų atsitikimą turėjome visai neseniai, rudenį, kai visi laikraščiai buvo parašę, kad „pasisekė surasti radioformulę" ir t. t. Žinia buvo ir pavėluota ir nevisai teisinga, bet sunku ir reikalauti iš dienraščių tikslių mokslo žinių. Nuolatinis politinių faktų kraipymas ar tendencingas jų nušvietimas pripratina laikraštininkus visai nesivaržyti ir dėl efekto rašyti kartais labai fantastiškus ir pramanytus dalykus. Bet nenukrypkime nuo temos ir grįžkime prie radijoaktingumo.

Savo laiku radijoaktingumo išradimas XIX amž. pabaigoje buvo padaręs nepaprasto įspūdžio mokslo pasaulyje ir privertė pakeisti visą eilę sąvokų, prieš tai laikomų tvirtom ir neabejotinom. Radijoaktingumo esmė — tai elementų skilimas. Jau pats šis pasakymas skamba gan keistai: elementai skyla, kaip gi tai yra? Elementais prieš tai buvo pavadintos tokios medžiagos, kurių toliau į paprastesnes medžiagas išskaidyti jau negalima, pavyzdžiui: geležis, sidabras, siera, azotas ir t. t. Kiekvienas elementas susideda iš mažiausių duotosios medžiagos dalelių, vadinamų atomais, ir toks atomas buvo laikomas paskutine medžiagos plytele, tolimesnis atomo skaidymas atrodė negalimas. Bet išradus radijoaktingumą — paaiškėjo, kad sunkiausi (pagal atominius svorius) žemėje randami elementai nėra pastovūs, kad jų atomai skyla ir skildami skleidžia tam tikrus labai skverbius spindulius ir patys pavirsta į kiek lengvesnius elementus. Tokios permainos įvyksta kelis ar kelioliką kartų, kol pagaliau po ilgų amžių kaitaliojimų radijoaktingas elementas pavirsta į neradijoaktingą elementą — paprastą šviną.

Radijoaktingumo išradimas nugriovė senas pažiūras, kad atomai yra nedalūs. Kartu pasirodė, kad atomų sąstatan įeina elektronai ir vadinamos alfa-dalelės, kurios, kaip netrukus pasirodė, buvo ne kas kita, kaip žinomo jau lengvo elemento helio branduoliai. Iki 1919 metų tik toks spontaniškas radijoaktingų atomų skilimas buvo žinomas. Mokslininkai fizikai galėjo būti tiktai pasyvūs tokio skilimo observatoriai, nei pagreitinti nei sustabdyti to proceso nebuvo galima. Jei paimtumėm, pavyzdžiui, elementą radį, tai per 1730 metų pusė visų esančių pradžioje jo atomų suskils, vistiek kokiose sąlygose, junginiuose ar temperaturose jie būtų. Per kitus 1730 metus suskils vėl kitų, likusių atomų pusė ir taip toliau. Kaip matyti iš šio pavyzdžio, radio pusėtino skilimo perijodas yra labai ilgas, bet yra radijoaktingų elementų su dar didesniais perijodais, tačiau daug daugiau turime jų su trumpesniais perijodais, pav., kelių dienų, kelių minučių ir taip vis mažyn net iki $^1/_{100.000.000.000}$ sek., nes tokį nepaprastai mažą pusėtino skilimo perijodą turi elementas vadinamas toris C'. Kaip matyti iš čia paduotojo skaičiaus, torio C' gyvenimo laikas yra toks trumpas, kad jo negalima būtų tiesioginiu keliu išmatuoti. Bet fizika turi priemonių, kurios leidžia netiesioginiu keliu surasti tokius labai trumpus radijoaktingų elementų perijodus.

1919 metais garsiam anglų fizikui, dabartiniam Cambridge universiteto profesoriui ir Nobelio premijos laureatui lordui Rutherfordui (skaityk Redsefordui) pirmą kartą fizikos istorijoje pasisekė dirbtiniu būdu suskaldyti neradijoaktingą elementą. Visų pirma padarė jis tai su azoto atomu, iš kurio branduolio buvo išmuštas vandenilio branduolys arba vadinamas protonas. Kiek vėliau pasisekė panašiu būdu suskaldyti dar kitus elementus, jų tarpe, pavyzdžiui, fluorą, natrį, fosforą. Toks dirbtinis

atomų skaldymas buvo plačiai išgarsinęs Rutherfordo vardą ir taip pat padarė didelę sensaciją mokslo pasaulyje. Tolimesni tyrimai parodė, kad jei tik pavartoti atomų bombardavimui pakankamai sunkių ir greitų dalelių, galima visą eilę atomo branduolių suskaldyti ir gauti iš jų arba naujus lengvesnius atomus arba prisijungus toms bombarduojančioms dalelėms prie branduolių — gauti naujus sunkesnius atomus. Tokiu būdu, galima pasakyti, buvo įvykintos alchemikų svajonės, būtent: vienų elementų transmutacija į kitus. Tiesa, ir tai reikia smarkiai pabrėžti, visa tai daroma su tokiais minimaliniais kiekiais, kad negalima jų susekti cheminės analizės keliu. Priežastis yra ta, kad yra labai maža tikimybė tokios transmutacijos, nes, kaip apskaityta, paprastai tik viena iš kelių milijonų bombarduojančių dalelių taip laimingai susiduoda su atomo branduoliu, kad įvyksta to branduolio permaina. Bet radijoaktingumo tyrinėjimai pasiekė tokį didelį tobulumo laipsnį, kad galima registruoti ir net fotografuoti atskirus ir pavienius tokio branduolio skaldymo aktus; todėl kad ir retai tokie aktai įvyksta, galima juos lengvai susekti. Vadinas, nors elementų permainos gali būti dirbtiniu būdu daromos ir tokiu būdu brangesni elementai galima gauti iš pigesnių, tačiau iki šiol tie procesai praktikoje netaikomi viena — dėl pažymėto jau labai mažo kiekybinio efekto, o antra — dėl labai didelio energijos suvartojimo ir brangių įtaisymų.

Visos iki 1934 metų žinomos dirbtinės elementų permainos įvykdavo, taip sakant, momentaliai, vadinas tik tuo laiku, kai duotasis elementas buvo apšaudomas alfa-dalelėmis. Tuo tarpu 1934 metų sausio mėn. 15 d. prancūzų mokslininkai Irena Curie-Joliot*) ir jos vyras F. Joliot paskelbė, kad jiems pasisekė surasti visai naują reiškinį. Būtent, jei ilgėlesnį laiką alfa-dalelėmis buvo apšaudomi elementai boras, magnis arba aliuminis, pradėdavo jie skleisti tam tikrus spindulius, kurių stiprumas gan greit mažėjo, bet mažėjo kaip tik tokiu pat būdu, kaip tai įvyksta su spinduliais, radijoaktingųjų elementų skleidžiamais. Pavyzdžiui, darant tyrimus su aliuminiu, buvo pastebėta, kad spindulių stiprumas sumažėjo iki pusės po $3^1/_4$ minutės, o vėl po $3^1/_4$ min. iki vienos ketvirtosios pirmykščio stiprumo ir t. t. Spindulių analizė parodė, kad jie susideda iš pozitronų*). Visa tai rodė, kad čia turime reikalo su tam tikru nauju radijoaktingu elementu. Tolimesni Curie-Joliot'ų tyrimai parodė — visas reiškinys įvyksta tokiu būdu: alfa-dalelė, patekusi į aliuminio atomo branduolį, išmuša iš jo vieną neutroną**), o pati prisijungia prie to branduolio ir taip susidaro naujas, sunkesnis fosforo branduolys. Bet šis fosforas skiriasi nuo paprasto, jis yra lengvesnis už jį ir nėra pastovus. Jau po $3^1/_4$ min. to naujo fosforo atomų skaičius sumažėja iki pusės ir t. t. Dėl to savo radijoaktingumo šis gautas iš aliuminio fosforas buvo pavadintas radio-fosforu. Skildamas radio-fosforas išmeta pozitronus ir tampa neradijoaktingu elementu siliciu. Kad ištikrųjų šitoje „reakcijoje" iš aliuminio gaunamas pradžioje radio-fosforas, tai buvo neabejotinai cheminės analizės keliu išrodyta. Tai buvo bendrai pirmas mokslo istorijoje dirbtinės atomų permainos patikrinimas, atliktas cheminės analizės pagalba.

Visai panašus dalykas buvo pastebėtas su boru ir magniu. Iš boro yra gaunamas radijoaktingas azotas (tai irgi buvo patikrinta cheminėmis reakcijomis), kuris išmeta pozitroną ir pavirsta į anglį, o iš magnio atsiranda radijoaktingas silicis, kursai, išmesdamas pozitronus, pavirsta į fosforą.

Labai dideli ir svarbūs dalykai dažnai esti atrandami visai paprastomis priemonėmis ir paskui visi stebisi, kodėl kiti daug anksčiau to nepadarė, juk tai buvo taip lengva padaryti. Tokiems paprastiems, o labai svarbiems išradimams reikia didelės mokslinės intuicijos, kuri, kaip mokslų istorija rodo, tik labai retiems žmonėms yra įgimta. Puikią šio dalyko iliustraciją turime kaip tik Curie-Joliot išradime. Juk paprastas radijoaktingumas yra žinomas jau arti 40 metų, o aliuminis, kaip lengvas metalas, nuolat yra vartojamas darbuose su radijoaktingais elementais. Sulig tuo, kokio storumo aliuminio skardelę praeina radijoaktingųjų elementų spinduliai, apskaitomas yra tų spindulių greitis (α ir β spinduliai) arba bangos ilgis (γ spinduliai). Ir per tiek metų tas alfa dalelėmis nuolat apšaudomo aliuminio radijo-

*) I. Curie-Joliot yra 1934 m. mirusios garsios mokslininkės ponios Marijos Curie duktė.

*) Pozitronas — arba teigiamas elektronas, dalelė, turinti tokią pat masę kaip elektronas, bet teigiamą kraują.

**) Neutronas — dalelė neturinti jokios kraujos, o masę maždaug lygią vandenilio atomui.

aktingumas buvo nepastebimas, kol nesurado jo prieš metus Curie ir Joliot.

Kaip tik pasauliui buvo pranešta apie dirbtinio radijoaktingumo suradimą, visa eilė kitų mokslininkų pradėjo daryti panašius bandymus su tais pačiais ir su kitais elementais. Surasti buvo dar keli nauji lengvi radijoaktingi elementai. Buvo taip pat pamėginta alfadalelių vietoje bombarduoti vandenilio branduoliais *) ir čia irgi gauta eilė įdomių ir svarbių rezultatų naujų radijoaktingų elementų pavydale. Ta kryptimi dirbama dabar ypač Anglijoje ir Amerikoje.

Vienas charakteringas dalykas reikia čia pastebėti: visi nauji radijoaktingi elementai, gaunami anksčiau aprašytais būdais, — atsiranda vien tik iš lengvesniųjų elementų. Sunkesniųjų bombarduojant juos alfa - dalelėmis arba vandenilio branduoliais — nepasisekė pakeisti į radijoaktingus elementus. Šį reiškinį fizika visai gerai gali išaiškinti. Juo sunkesnis yra elementas, juo didesnę teigiamą kraują turi to elemento branduoliai. O žinomas yra dalykas, kad tarp vienodų elektros kraujų veikia atsistūmimo jėgos. Todėl ir alfa-dalelė ir vandenilio branduolys, kurie taip pat yra teigiamai įelektrinti, negali įsiveržti į sunkesnių atomų branduolius, nes, nors ir labai didelius turi greičius, negali nugalėti stumiančios jėgos. Iš to matyti, kad sunkesniųjų elementų skaldymui reikalinga būtų pavartoti bombardavimui ne alfa ar kokias nors kitas įelektrintas daleles, bet visai neutrales, neturinčias jokios elektros kraujos.

Šitokį dalyką pirmas padarė italų fizikas Fermi Romoje. Jisai branduolių bombardavimui pavartojo jau anksčiau paminėtus neutronus. Neutronas — kaip pats jo vardas rodo — yra neutralė dalelė, o jo masė artima labai vandenilio masei. Neturėdamas jokios kraujos, neutronas laisvai gali įeiti vėl į sunkiausius ir labiausiai įelektrintus branduolius ir ten padaryti perversmą, kuris veda prie visai naujo branduolio sudarymo. Fermi'o darbas pasirodė ypatingai vaisingas: jis ištyrė 63 elementus ir 37 atsitikimuose surado neabejotiną radijoaktingumą. Tų naujų radijoaktingų elementų perijodai yra labai įvairūs — pradedant nuo 9 sek. (azotas) iki 13 dienų (fosforas). Sunku būtų visus įdomius rezultatus išvardyti, paminėsime tik kaikuriuos:

Iš aliuminio gaunamas radijoaktingas natris, kuris, išmesdamas beta-dalelę, pavirsta į magnį. Iš chloro ir sieros gaunamas radijoaktingas fosforas, bet jau kitoks negu tas, kurį buvo gavę Curie ir Joliot. Jų fosforas turėjo perijodą 3¹/₄ sek. ir pavirsdavo jisai į silicį, tuo tarpu Fermi'o gautas fosforas yra sunkesnis, turi ilgą 13 dienų perijodą ir pavirsta į sierą. Kaip matome, siera šitoje permainoje pavirsta pagaliau vėl į save. Iš sunkesniųjų elementų — geležis ir kobaltas pavirsta į radijoaktingą manganą, cinkas į radijoaktingą varį ir t. t. Sunkiausias elementas — uranas nuo bombardavimo neutronais pasidaro irgi smarkiai radijoaktingas ir galima jame susekti keturius įvairius perijodus. Perijodai 13 ir 90 minučių, anot Fermio, gali priklausyti naujam sunkesniajam už uraną elementui, o gal tik kitai radijoaktingai urano rūšiai, tai dar galūtinai nenustatyta. Patirta tik, kad tie perijodai nepriklauso jokiam lengvesniajam už uraną elementui.

Keliuose atsitikimuose Fermi surado, kad nuo bombardavimo neutronais atsiranda tų pačių elementų sunkesnės ir radijoaktingos atamainos (izotopai). Taip, pavyzdžiui, yra su bromu, manganu, auksu. Šitokiame atsitikime atrodo, kad procesas yra paprasčiausias, bet teoretiškai jis yra sunkiausia išaiškinti: neutronas įeina į branduolį ir ten esti „sugaunamas"; branduolio krauja nuo to nepasikeičia ir elementas lieka tas pats. Tačiau to naujo branduolio gyvavimas nėra ilgas, po kiek laiko jis suskils ir tuomet duos kitą elementą. Galima čia pridurti, kad nors Fermio darbas, kaip matyti, nors ir iš šios apžvalgos, yra labai vaisingas, bet yra gan paviršutiniškai ir skubiai darytas. Čia svarbu buvo išlaikyti pirmenybę ir, kiek galima, daugiau elementų ištirti, kol dar kiti tuo dalyku neužsiėmė, nesigilinant perdaug į smulkmenas. Dabar, žinoma, turės prasidėti sistemingas darbas tų visų sensacingų rezultatų pagilinimui ir prie tos progos, turbūt, dar daug naujų dalykų sulauksime.

Tuo ir baigiame savo trumpą dirbtinio radijoaktingumo apžvalgą. Skaitytojas galėjo pastebėti, kad dabar prasidėjo naujas svarbių išradimų perijodas atomų branduolių srityje. Esame dabar panašioje padėtyje, kaip Didžiojo karo pradžioje, kada prasidėjo nepaprastas atomo teorijų vystymasis. Tas vystymasis lietė ato-

*) Paprasto vandenilio branduolys vad namas protonu, o „sunkaus" vandenilio—deutonu.

išorinę dalį, o kaipo raktas, kuris atidarydavo atomo paslaptis — buvo pavartotas atomų spektras. Dabar mokslininkų pastangos eina giliau į atomo vidurį, į jo branduolį. Dirbtinis radijoaktingumas — tai naujas svarbus įrankis, kuris labai padės arčiau pažinti branduolį. Kaip matome, Curie ir Joliot išradimas atidengė visai naują tyrimų sritį. Mokslinio pasaulio opinija mano, kad Nobelio premija už fiziką 1934 m. visai teisingai jiems priklauso. Tiesa, šiemet Stokholmo Akademija premijos už fiziką niekam nepripažino, bet gal ji laiko, kad dar pertrumpas laikas nuo to išradimo, ir jo svarbumas pilnumoje dar neapsireiškė; kad ilgesnio laiko perspektyvoje jo reikšmė bus dar didesnė, ir todėl premiją tuo tarpu atidėjo. Jei taip įvyktų, tai Nobelio premija jau trečią kartą būtų surišta su Curie pavarde.

R. MACKEVIČIUS

Knygos krizis

Iki šiol žmonėse plačiai yra žinomas ir spaudoje dažnai minimas vadinamasis ekonominis krizis. Šiuo klausimu jau kelinti metai ne tik prikalbėta, bet ir prirašyta labai daug. Krizis tiesiog pasidarė moderniškiausias klausimas, apie kurį kiekvienas turi šį tą nusimanyti. Net sodžiaus gyventojai žino kas tai yra „grizas" ir kai turguje už parduotus javus gauna pigiai, o norėdamas nusipirkti kilo cukraus ar klumpėms odos — turi mokėti brangiai, tai skundžiasi, kad — „grizas" kaltas. Žodžiu, visur ir visi skundžiasi nejuokais įsigalėjusiu kriziu, kuris atsirado pasaulyje, o tuo pačiu ir mūsų vargingame krašte jau prieš kelis metus. Pirmaisiais ekonominio sunkmečio metais žmonės daugiau kalbėjo apie krizį, bet ilgainiui nustojo, tik visus negalavimus aiškina kriziu. Užtat praėjus pirmiesiems krizio metams, susirūpinta atskiromis sudėtingo gyvenimo sritimis, kuriose taip pat pastebėtas... krizis. Įvairių gyvenimo sričių specai, aišku, ėmėsi plačiau nagrinėti krizio priežastis, pradėjo ieškoti būdų, priemonių, kuriomis galima būtų nulaužyti nepakenčiamam kriziui ragus, kurie vietomis gerokai užaugo.

Surasti priemonė tam ar kitam trūkumui pašalinti yra didelis žingsnis priekin, bet priemonės suradimas, toli gražu, ne viskas. Reikia mokėti tas priemones sunaudoti. Be šios paskesniosios sąlygos — nėra prasmės imtis darbo. Trūkumo toje ar kitoje srityje, krizio — nenugalėsime. Tai patvirtina paskutiniu metu vis plačiau spaudoje minimas vadinamasis—*knygos krizis.*

Kaip šis, žmogaus ištikimiausio draugo — knygos krizis atrodo, trumpai atsakyti negalima. Reikia pagal galimumą nors paviršutinai suminėti ryškesnius kalbamojo krizio reiškinius ir kartu vieno kito žinovo siūlomas šiam kriziui nugalėti priemones.

Visų pirma reikia pabrėžti, kad per paskutinius metus (turiu galvoje ištisą metų eilę) žmogaus, visuomenės, tautos ir visos žmonijos gyvenime knyga taip pasidarė reikalinga, kad be jos šiandieną nieks neįsivaizdina gyvenimo. Knygai gyvenime kaskart labiau įsigalint, skaitytojai juo toliau, juo labiau ima branginti pačią knygą, o ne autorių. Lenkų mokslininkas prof. Bystroń savo labai įdomiame veikale „Książka i człowiek" (Knyga ir žmogus) įtikinančiai išrodė, kad mūsų laikais skaitytojas, imdamas į rankas knygą, dažnai nekreipia jokio dėmesio į autorių, o stengiasi perskaityti knygą ir tik tada sprendžia ko vertas veikalas. Seniau, aišku, buvo kitaip. Knygų būdavo išleidžiama daug mažiau, jas skaitydavo tik turtingieji, nuo kurių ir priklausydavo to ar kito autoriaus likimas. Kadangi rašytojų būdavo taip pat nedaug, tai rašytojo pavardė, jei dar ji turėdavo aristokratų malonę, viską pasakydavo.

Šiandieną yra priešingai. Kasmet visose valstybėse tiek daug išleidžiama įvairiausių knygų, tiek daug yra rašytojų, kad net gerokai apsiskaičiusiam ir sekančiam literatūros naujienas— dažnai sunku pasakyti ko yra vertas to ar kito autoriaus veikalas. O juo labiau, kai mūsų laikais įvairios mokslo ir meno sritys yra susi-

skirsčiusios ne tik į dalis, bet į daleles, kurių kiekviena turi savo atskirą literatūrą.

Iš to galima būtų padaryti šitokia išvada: knygų pasaulyje ne tik nėra jokio krizio, bet perteklius. Deja. Yra kitaip ir šiuo metu iš tiesų juntamas didelis knygos krizis, į kurį jokie protaujantieji visuomenės vadai negali žiūrėti pro pirštus.

Kalbant apie krizį, reikia visų pirma pasakyti štai kas. Knygų išleidžiama daug, bet skaitoma mažai ir dar mažiau jomis domimasi. Kodėl? Čia yra keletas pagrindinių priežasčių. Imkime jas iš eilės. Mano nuomone, viena iš svarbesniųjų knygos krizio priežasčių, tai pokariniais laikais vis labiau įsigalinti visose tautose sportomanija.

Abiejų lyčių jaunimas turi pramuštas galvas apie sporto rekordus. Žiemą sniegčiūžos, pačiūžos, rogutės, vasarą — baidarka (kajakas), pliažas. Šitoms ir kitoms sporto šakoms skiriama labai daug laiko; kartais sportuojama ištisomis dienomis, net savaitėmis. Tokiais atvėjais kas galvos apie knygą. Jei bent permes akimis sporto laikraštį, kad sužinojus kaip Vencek ar Bencek laimėjo rungtynes. Gimnazijų moksleiviai daugiau svajoja apie diplomą už gerą futbolo spardymą, negu apie išsilavinimą, o kad jaunuolis išėjęs į gyvenimą taps eilinis dvasios elgėta — jam nesvarbu. Savaime aišku, kad nieko negalima turėti prieš sportą, lavinantį ir grūdinantį mūsų kūną, bet kai sportas, ypač jaunimo tarpe, įgyja manijos pobūdžio, jis darosi kenksmingas, tiesiog tampa dvasinės žmogaus kultūros stabdžiu.

Seniau skaitydavo (ir pirkdavo) knygas turtingieji. Dar ir dabar dvaruose galima rasti gražių bibliotekų. Šiandieną turtingųjų dvarininkų nėra, o jei vienas kitas laikosi, merdi, tai labiau rūpinasi iš kur gauti lėšų mokesčiams ir skoloms užmokėti, negu knygoms pirkinėti. Vadinasi, baigią savo negarbingas dienas dvarininkai negali būti jokie knygų pirkėjai. Lieka inteligentai. Kalbant atvirai, šiuo metu negalime (imu platesne prasme) skųstis inteligentų stoka. Vadinasi, turime išlavintų žmonių luomą, kuris, rodosi, turėtų būti stipriausias knygos šulas, nes inteligentai, eidami mokslus, geriausiai žino, kiek jų gyvenime turi reikšmės knyga. Iš tiesų taip turėtų būti ir eilinis žmogelis galėtų mums prikišti.

— Jūs, ponai teligentai iš knygų valgote duoną, jūsų pareiga knygą ir palaikyti.

Eilinis žmogelis, taip sakydamas, neperdėtų, bet jis vargšas, tur būt nežino, kad inteligentai knygų... nemėgsta (Pasitaiko ir išimčių). Apie tai, kad dabartinė inteligentų karta nemėgsta knygų, vis dažniau nusiskundžiama spaudoje. Tokių nusiskundimo balsų girdime ne vien, pavyzdžiui, lietuvių ar lenkų spaudoje, bet ir kitose tautose. Tiesiog prikišama, kad yra žymi dalis inteligentų, kuri netgi nesidomi savo profesijos literatūra, nekalbant jau apie bendresnio pobūdžio veikalus. Dėl to vienur kitur reiškiamos nuomonės, kad reikia imtis priemonių *suinteligentinti inteligentus*, kurie dėl įvairių sumetimų darosi ne naujo gyvenimo kūrėjai, artistai, bet paprasti savo amato (dažnai nevykusiai) darbininkai, statistai. Taip yra todėl, kad inteligentai nejaučia reikalo sekti literatūros, be ko joks žmogus negali būti išsilavinęs.

Įdomu betgi nors trumpai suminėti, kodėl būtent inteligentai nemėgsta knygų? Aiškinama įvairiai. Pavyzdžiui, nurodoma į pasunkėjusias gyvenimo sąlygas, kurios palietė taip pat ir inteligentus. Girdi, šitos sąlygos (krizis) ir trukdančios inteligentams domėtis literatūros naujienomis, kadangi kiekvienas turi galvoti ne apie naują knygą, bet apie netikrą rytojų. Ši priežastis yra rimta, bet ji neišlaiko kritikos, nes, šiaip ar kitaip į dalykų padėtį žiūrėsime,—šiuo metu inteligentų, kurie turi šiokias tokias vietas, medžiaginė padėtis yra daug geresnė, negu, pavyzdžiui, sodžiuose, kur daugelyje vietų žmonės ne tik neturi prie savęs skatiko, bet ištisais mėnesiais duonos kąsnio nemato, viralą valgo be druskos, degtukus pakeitė skiltuvu, žibalą balanomis, batus klumpėmis arba vyžais. Štai kur yra skurdas, kuris vietomis visiškai pateisina sodžiaus gyventojų nesidomėjimą kultūros reikalais.

Dėl inteligentų tiesiog klasiško knygų nemėgimo daugiau, tur būt, būsiančios kaltos politinės gyvenimo sąlygos, kurios ypač mūsų laikais yra įsidėmėtinos. Turių galvoje diktatūrų viešpatavimą daugelyje valstybių. Susidarius tokioms sąlygoms, dalis inteligentų visiškai nesidomi nei politiniais, nei kultūriniais klausimais, palikdami juos spręsti tiems, kas yra viršūnėse.

Yra dar ir kitos priežastys, kaip, pavyzdžiui, gyvenimo tempo pagreitėjimas. Įvairūs ir tai labai svarbūs gyvenimo įvykiai lekia vienas paskui kitą, kaip kaleidoskopo vaizdai, kuriuos

sunku sekti, o dar sunkiau įsidėmėti ir atminti. Todėl ne vienas pamoja į visa tai ranka pasiguosdamas—ar taip, ar taip negaliu suspėt su gyvenimu.

Priežastys, kaip matome, tam tikrais atvėjais iš tiesų galinčios būti rimtos, bet jos inteligentų suabejojimo kultūriniais klausimais jokiu būdu nepateisina.

Lieka suminėti trečia knygų pirkėjų dalis—sodžiaus gyventojai. Seniau sodžiuose knygų nieks neskaitė. Jei bent vienas kitas turėjo maldaknygę. Dabar padėtis daugelyje vietų iš pagrindų pasikeitė. Privalomas mokymas, spaudos plitimas sodžiuose, įvairios kultūrinio pobūdžio organizacijos sodžiaus gyventojuose daro didelę atamainą geron pusėn. Sodžius, o pirmoj eilėj jaunimas kaskart labiau domisi ne tik laikraščiu, bet ir knyga. Mūsų skaityklų vedėjai pasakoja, kad vietomis jaunimas po du—tris kartus skaito tą pačią knygą ir nekantriai laukia naujų.

Deja. Sodžius šiuo metu negali būti knygai rinka dėl didelio medžiaginio skurdo, apie kurį aukščiau buvo minėta. Tačiau pažymėtina, kad knygą sodžiaus gyventojai vis labiau pradeda branginti. Tai geriausias įrodymas, kad mūsų krašto sodžius jau išjudintas iš amžių letargo ir nors pamažėl ima rūpintis savo gyvenimu. Trumpai skurdą anksčiau ar vėliau sumažinus, knygai į sodžių bus atviras kelias, o tuo tarpu ji turi spaustis į samanotas bakūžes takais.

Tuo gal ir reikėtų baigti apie knygos krizį. Matėme, kad šiuo metu knygų mažai kas perkasi, nedaug kas ir skaito. Vadinasi, gyvename knygos krizį, kurio priežastis nors trumpai apibūdinome. Tačiau kalbant apie knygą, reikia suminėti, pagal galimumą aptarti ir kita kalbamojo krizio medalio pusė. Kalbėjome apie tuos, kurie knygas rašo ir leidžia. Jie taip pat ne be nuodemės. Straipsnio pradžioje buvo minėta, kad šiuo metu, kada į rinką išleidžiama nepaprastai daug ir labai įvairių knygų — skaitančioji visuomenė daugiau žiūri į knygos turinį, negu į autorių, kuris skaitytojų visai neįdomina: kaip autorius gyvena, kaip kokiose sąlygose rašo, kaip jis atrodo ir t.t.—nesvarbu. Tegul tik parašo gerą knygą, o patsai lai sau žinosi.

Šitokia skaitytojų galvosena nestebina rašytojų, kurie ir be to prisitaikė prie naujų gyvenimo sąlygų, kurdami veikalus be reklamavimosi. Tačiau parašyti gerą literatūros veikalą reikia turėti ne tik gabumai ir talentas, bet ir palankios kūrybiniam darbui sąlygos. Pirmoji sąlyga — *laisvė*. Ten, kur nėra laisvės, nėra ir kūrybos. Šitą dėsnį gerai žino rašytojai, bet jo nesilaiko dažnai įvairaus plauko diktatoriai, kurie suvaržo kūrybą savo sudarytos partijos pančiais. Jei kalbėdami apie visuomenės atšalimą nuo knygos, nurodėme i diktatūros kenksmingumą, tai juo labiau tas kenksmingumas pasireiškia pačioje kūryboje. Kaipo ryškų pavyzdį galima nurodyti dabartinę Vokietiją. Prieš Hitleriui įsigalint, vokiečių rašytojų veikalai užsieniuose turėjo didžiausį pasisekimą, o šiandieną jokiame užsienio knygyne nerasite Vokietijoje gyvenančio rašytojo veikalo? Kodėl? Todėl, kad tie veikalai, perėję per hitlerininkų cenzūrą, ir pritaikyti jų partijos šūkiams — niekam nėra įdomūs, nes: 1) šūkiai ir be to visiems žinomi ir 2) kai feldfebelis percenzūruos rašytojo veikalą, tai jame liks tik feldfebelio batų pėdsakai. Reikia žinoti, kad šiuo metu Vokietijoj yra įsteigta, kaip teisingai pavadino Pragos laikraštis „Prager Presse" (28 Nr.) savotiška literatūrinė G. P. U., kurioje „darbuojasi" 500 cenzorių (centre — 25 ir skyriuose — 475) *). Joks veikalas nebus išleistas be minėtų cenzorių aprobatos. O kai veikalas pereis per cenzūrą, nieks jo nenori imti į rankas.

Iš to aišku, kad šitokiose sąlygose negali būti nė kalbos apie kūrybos ne tik klestėjimą, bet ir apie pačią kūrybą. Vokietija, be abėjo, yra klasiškas kūrybos suvaržymo pavyzdys, tačiau pasitaiko panašiai ir kitose valstybėse.

Antras kūrybos stabdys tai pačių rašytojų negalėjimas eiti su gyvenimu, jų nuolatinis kapstymasis vietoje, kai tuo tarpu gyvenimas seniai juos yra pralenkęs. Rašytojų kapstymąsi vietoje reikia suprasti kaipo nenorą ieškoti

---

*) Ši literatūrinė G. P U. vokiškai pavadinta „Reichsstelle zur Foerderung deutschen Schrifttums". Per ją turi pereiti visos naujai parašytos knygos, kurių 40% gauna šitokį įvertinimą: „Ši knyga vokiečio siela netinka". Su tokiu įvertinimu knygos nieks neišleis. Tuoi tarpu 60% knygų, gavusių aprobatą kūrybiniu atžvilgiu yra gyvi niekai. Apie tai vienas iš 500 cenzorių šitaip parašė viename protokole: „Jeigu dar metus taip bus, tai jaunoji hitlerinninkų poezija pasidarys tuščiu burbulu ir kačių koncertu. Kyla klausimas, kas čia pagaliau darosi? Ar šie eilėraščiai yra poezija ar istorija? Iš tokios literatūros istorija negailėstingai pasijuoks".

naujų kūrybai temų. Imkime apčiuopiamus pavyzdžius, iš kurių bus aišku, kodėl vieniems rašytojams pasiseka užkariauti skaitytojus, kitiems nevyksta, nors šiems paskesnėsiems gabumų, o kartais ir talentų netrūksta.

1933 metų pabaigoje Kaune išėjo iš spaudos Putino-Mykolaičio romanas *„Altorių šešėly"*. Autorius, kaip žinome, mūsų literatūroje yra vienas iš stipresniųjų talentų. Tačiau visuomenėje sukėlė didelį nauju veikalu susidomėjimą ne autoriaus talentas, bet veikalo pavadinimas. O kai viename kitame laikraštyje dar buvo prasitarta, kad romane bus aprašytas kunigų gyvenimas — visi nekantriai laukėme veikalo. Kodėl? Todėl, kad iki šiol mūsų literatūroje lietuvių dvasininkų gyvenimas mums, pasauliečiams, buvo nežinomas, kažkoks paslaptingas. Apie dvasininkus — kunigus galėdavome pasiskaityti arba socialistinių pamfletų, arba pačių kunigų rašytų auto-apologetinių knygelyčių. O teisybės nežinojome. Todėl, kai išgirdome, kad apie kunigus imasi rašyti talentingas rašytojas, pats ilgą laiką buvęs kunigu,— nekantriai laukėme kalbamojo veikalo. Pasirodo, neapsirikome. „Altorių šešėly" ne veikalas, bet mūsų grožinės literatūros arkiveikalas, mūsų literatūros pažiba visais atžvilgiais.

Autorius neapvylė visuomenės, o ši neapvylė autoriaus ir „Altorių šešely" gyvenamojo knygos krizio išvengė, jo ir nepajuto.

Yra tai ryškus pavyzdys, kaip rašytojas, atsikratęs pasenusių tradicijų (apie tai galima rašyti, apie tai jokiu būdu negalima), padarė drąsų žingsnį priekin.*)

Dėl tokio kapstymosi vietoje paskutiniu metu daug rašo ir lenkų spaudoj žymiausi lenkų kritikai, pažymėdami, kad šiuo metu Lenkijoj labai mažai skaitomi lenkų rašytojai. Priežastis jau minėta—aklas senųjų tradicijų laikymasis, kai tuo tarpu skaitančioji visuomenė domisi naujais dalykais. Nenuostabu todėl, kad lenkų knygynai daugiau leidžia verstų iš kitų kalbų veikalų, negu savo autorių.**) Šiokią tokią pažangą daro jaunieji lenkų rašytojai, bet jiems labai sunku kelti „maištas" prieš nuo amžių įsigalėjusias tradicijas apie visokias neliečiamas šventenybes (nie szargać świętości).

Trečia priežastis, kuri užkerta knygai į platųjį pasaulį kelią, tai grynai tautinio pobūdžio veikalai. Šį faktą geriausiai nusako lenkų literatūra, kuri, palyginus su kitomis tautomis, ekspansiją į užsienius padarė labai mažą. Mat, lenkų literatūros veikalų dauguma yra tiktai lenkiški, mažai turi bendrų, visos žmonijos gyvenimą liečiančių pradų ir todėl, neatsižvelgiant į lenkų literatūrinių veikalų gausumą ir didelę jų menišką vertę, jie sunkiai prasiskverbia už Lenkijos sienų.

Šitas grynai tautinis tos ar kitos tautos literatūros pobūdis galima pritaikyti kiekvienai literatūrai, kurios atstovai, negalėdami išsikrapštyti iš siauro lukšto, patys sau užtrenkia duris į platųjį pasaulį ir daro didelę skriaudą savajai literatūrai.

Turi daug svaros šiame knygos krizyje pakitėjusios ir kintančios politiškai — visuomeniškos sąlygos. Turiu galvoje dvarininkų ir turtingų miestiečių laikotarpio sūtemas ir amžiais ujamos ir išnaudojamos liaudies tekančią aušrą. Kas observuoja gyvenimą, seka jo eigą, tas galėjo pastebėti, kad paskutiniais laikais politikos, ekonomijos ir dvasinės kūrybos srityse vis mažiau turi ką pasakyti baigią savo gyvenimą dvarininkai ir turtingieji miestiečiai. Jų likučiai gyvena tik prisiminimais. Užtat žengia į areną liaudis. Pavyzdžiui, daug kas stebisi Nepriklausomos Lietuvos mokėjimu gerai tvarkytis, o nežino, kad jei Lietuva prosperuoja, tai yra nuopelnas iš liaudies kilusių inteligentų, kurie, ir aukščiausias vietas pasiekę, nepamiršta samanotose bakūžėse gyvenančių tautiečių, kuriems visų pirma priklauso ne tik visos žmogaus teisės, bet ir atlygis už amžiais patirtas skriaudas.

Šitoksai luomų keitimasis rolėmis nelieka be atgarsio ir literatūroje. Šiandieną jau nieks neskaito knygų, (gal tik maži vaikai?), kuriose aprašinėjami kažkokių karalaičių gyvenimai, bet reikalaujama veikalų, kuriuose būtų atvaizduota, kaip prasti žmonės stengiasi pagerinti

*) Kauno laikraščiuose teko matyti žinelę, kad išėjęs prieš „Altorių šešėly" nukreiptas veikalas „Saulius eina tiesiu keliu į kunigus". Kiek teko susigaudyti, šis kontrveikalas skaitančioje visuomenėje jokio susidomėjimo nesukėlė, nes liečiami jame dalykai seniai visiems žinomi.

**) Maskvos „Literaturnaja Gazeta" 5 Nr. praneša, kad 1934 metais Lenkijoj buvo išleista iš Sovietų rašytojų verstų veikalų 659, o verstinėje lenkų literatūroje Sovietų Rusija stovi trečioje eilėje. Į metus paleisti lenkiškų knygų rinkoje 659 komunizmo spalva nudažytų knygų nėra dėmesio nevertas reiškinys. Juo paskutiniu metu susirūpino kai kurie lenkų dešiniojo sparno publicistai, kurių vienas p. Bocheński 1934 metų pabaigoje rašė: „Aiškiai krentame bedugnėn, kur pačioje gilumoje yra rusų kultūros nugalėta Lenkija". („Problemy" 1934 m. gruodžio 15 d.)

savo gyvenima, kaip jie kovoja už geresnę ateitį. Todėl visai suprantama, kad dabar apysakose ir romanuose rasite daugiau aprašymų apie paprastą sodžiaus berną, negu apie mokytą dvaro savininką. Pasikeitė laikai.

Kalbant apie tai, reikia pabrėžti šios rūšies literatūros nukrypimas į vienpusiškumą. Paskutiniu metu kai kurie rašytojai mėgsta vaizduoti paprasto žmogaus gyvenimą visoje nuogumoje. Tame, aišku, nieko nuostabaus, bet blogiau yra tai, kad šitos rūšies rašytojams visai nerūpi aprašomojo žmogaus likimas, ateitis. Jie pasitenkina paprastą žmogų aprašą iš visų pusių, kartais negailėdami juodų spalvų arba ir cinizmo. Skaitytojai, skaitydami šitokius veikalus, ima jais stačiai biaurėtis, nes kam gi bus malonu skaityti apie pasigėrusio darbininko arba sodžiaus berno visokias šlykštybes? Jos kiekvienam ir be to žinomos, o jei jas autoriai įpina į savo veikalus, tai tegu pajunta žmonišką pareigą vienu kitu sakiniu paskatinti savo didvyrį prie šiek tiek gražiau suprasto gyvenimo.

Nukrypus kai kuriems proletariato rašytojams į kraštutinumą, visuomenėje prasideda suprantama reakcija ir tada rašytojams noroms nenoroms tenka keisti užimtos pozicijos. Ši nenusistovėjusi nauja literatūros kryptis taip pat prisideda prie knygos krizio.

×

Štai keletas palaidžių minčių apie šiuo metu gyvenamąjį knygos krizį, kuris, kaip kiekvienam aišku, neaplenkė ir mūsų literatūros. Tačiau, kaip pirmoje straipsnio dalyje minėjau, gyvenamasis knygos krizis jokiu būdu neatleidžia inteligentų nuo pareigų domėtis knyga apskritai, o lietuviškąja ypatingai. Priešingai, mūsų inteligentija, ypač dabartinėse sąlygose, turėtų atsidėjusi domėtis lietuvių dvasine kūryba, kuri vis tik eina priekin. Jei visuomenė domėsis savos literatūros naujienomis, ji tuo pačiu skatins mūsų žodžio menininkus daugiau dirbti ir ieškoti naujų gimtoje kūryboje kelių.

ALDONA LIOBYTĖ.

Luigi Pirandello—Nobelio laureatas.

Jau ištisa eilė metų, kai Nobelio testamento dėka tenka kuriam nors rašytojui du visai malonūs dalykai — didelė garbė ir nemažesnė pinigų suma. Kasmet Švedijos išminčiai iškelia aikštėn kurios nors tautos literatūrinį talentą ir, prilipdę prie jo Nobelio laureato titulą, pastato pasaulinio masto rašytojų tarpan.

Šįmet ta garbė teko talentui, nunokusiam Sicilijos vynuogynų pavėsy. Italas Luigi Pirandello yra gimęs 1867 m. netoli Sicilijos pakrančių.

Vaikystę ir dalį jaunystės praleidžia Italijoj, paskui vyksta Vokietijon, kur, baigęs Bonno universitetą, gauna filosofijos daktaro laipsnį. Grįžęs Italijon, iki 1923 m. dėsto Romos aukštojoj mergaičių mokykloj. Rašyt ima dar visai jaunas būdamas. Literatūrinę kūrybą pradeda nuo eilėraščių, paskui, siciliečio rašytojo Luigi Capuana paskatintas, ima rašyt proza, daugiausia noveles, kuriomis užberia Italijos knygynų rinką. Bet tikrasis Pirandello „aš", kuris davė jam pasaulinio rašytojo vardą, iškilo jo dramatinėj kūryboj. Pirmoji jo komedija „Jeigu ne taip" buvo suvaidinta Milane 1917 m. ir po to ima rašyt Pirandello vien tik scenos veikalus.

Didžiausias jo garbės pakilimas buvo 1925 m., kada Pirandello, sudaręs nuosavų teatrą, išvyksta gastroliuot užsienin. Jo dramos „Henrikas IV", „Šeši asmenys ieško autoriaus" ir kt. sukėlė Anglijoj, Prancūzijoj, Vokietijoj ir Šveicarijoj didžiausio entuzjazmo. Porai metų prasiinkus, ir tautiečių ir užsienio entuzjazmas dingsta, Pirandello asmens ir jo kūrybos garsas pelėja užuomaršoj. Visai netikėtai atkasė Pirandello vardą švedai, skirdami jam literatūros 1934-tųjų Nobelio premiją ir primindami visam kultūringam pasauliui įdomų žmogaus „aš" karikaturistą.

Pažvelgus į Pirandello kūrybą, visų pirma

metasi į akis keisti jo veikalų pavadinimai, pv.: „Kiekvienas savaip", „Bet tai nėra rimtas dalykas", „Žmogus, žvėris ir dorybė", „Taip yra, jei jums taip rodosi", „Taip, kaip pirmiau, geriau, kaip pirmiau" ir t.t. Jis pats apibrėžia savo kūrybą šitaip: „Mano menas yra pilnas karčios užuojautos tiems, kurie patys save apgaudinėja, bet šita užuojauta tuo pačiu laiku yra išjuokianti likimą, kuris stumia žmogų save apgaudinėti". Ir ištikro, Pirandello veikaluose nėra visuomeninių, politinių ar moralių idėjų — jis praveda joje tik savo grynai intelektualę pasaulėžiūrą. Norint suprasti vedamąją Pirandello veikalų mintį, reikia grįžti prie graiko Heraklito, kurio filozofija rėmėsi dėsniu, kad viskas kinta. Gyvenimas yra kaip bėgąs vanduo — judrus, nesučiumpamas, kaskart kitas, naujas. Pirandello įveda į savo kūrybą filozofinį pradą, tik jis nevartoja nei filozofinės terminologijos, nei bendrai mokyklinės filozofijos sąvokų. Jo filozofija nėra abstrakti — ji visuomet vaidintojo lūpose remiasi kuria nors konkrečia gyvenimiška situacija. Visa Pirandello kūryba yra tos pačios temos išvystymas, to paties motyvo variantai, nušvietimas vienos tezės, žiūrimos iš įvairių taškų. Savo veikaluose nagrinėja Pirandello įgimtą žmogaus pastangą apimt ir įgrūst gyvenimą ir savo asmenybę į tam tikras ribas, tam tikrus nekintamus rėmus, formas. O kiekviena forma, kiekvienas gyvo, judraus, nesučiumpamo gyvenimo varžymas yra, Pirandello akimis žiūrint, prakeikimas ir mirtis. „Visi mes esam sugauti į sląstus, atplėšti nuo plaukiančios srovės ir taip įamžinti mirčiai". („La Carriola".)

Geriausia suprasim Pirandello idėją, prisižiūrėję labiausiai charakteringam jo visų veikalų tipui. Yra tai dažniausia miesčionis, kuris, sutvėręs sau sustingusių formų pasaulį, gėrisi tuo pasauliu, nes jam ten gera, patogu ir malonu. Iškovojęs sau vietą prie pilno lovio, laiko savo įsitikinimus nenugriaunamomis dogmomis ir niekuomet jam neateina mintis galvon, kad jo imta pozicija, pilnas lovys ir tvirti įsitikinimai yra tik trapios formos, po kuriomis plaukia gyvenimas gyva srove, kad gyvenimo dinamika nepakenčia jokių užtvarų. Tokiam žmogui gyvenimas, jo siauros pasaulėžiūros akyraty, atrodo paprastas ir nesudėtingas; jis tiki, kad realybė yra viena, nepajudinama ir kiekvienas ant jos pasikėsinimas yra mirtina nuodėmė.

Tuotarpu užeina momentas, kada toks žmogus esti priverstas išeit iš keturių sienų savo dogmų ir atsistot akis prieš akį su gyvenimu, slėpiningu, nesučiūmpamu gyvenimu. Toks pastatymas akis prieš akį žmogaus su buvimo chaosu, nuo kurio skyrė jį ligšiol trapus, jo paties sukurtų formų, pasaulis ir jo paties įsivaizduota realybė—tampa šaltiniu gilaus tragizmo, tragizmo paprasto, pilko žmogaus. Žmogaus tragedija daugelyje Pirandello veikalų yra tragedija vargšo Martyno Lori; kvailas ir racionalus atsitiktumas sulaužo, sutrina gyvenimišką konstrukciją, kurioje žmogus gyveno ir kurioje gerai, ar apygeriai jautėsi. Jo pasaulis staiga nustoja buvęs, o jis pats, sumišęs, nežino, kur turi eiti, ką su savim daryti; staigiai katastrofai nugriovus iš pagrindų jo iliuzijų pasaulį, jis pasijunta neturįs gyvenimiškos energijos, pajunta stoką kūrybinio užsimojimo ir nebemoka ant senojo pasaulio griūvėsių statyt naujo gyvenimo.

Bendrai, žmogus Pirandello kūryboj yra marjonetė, kurią likimas sauvališkai šokdina. Aktoriai jo dramose atrodo pajacai, automatiškai roles išmokę, tokie juokingi žmoniški pajacėliai, nekuomet negalį viens kito suprast, negalį įsigilint į viens kito psichinį pasaulį, besiblašką, besimėtą kurį laiką gyvenimo paviršiuj, kol išmesti tampa į šiukšlyną. Scenoj lieka kažkoks nuogas „niekas".

Bet esti akimirksniai, kada tuos pajacus, kuriuos su velniška šypsena tampo likimas, įdrėskia gyvenimas ir netikėtai ima sunktis iš jų medinių širdžių tikras kraujas.

Pirandello komedijose, šalia farsinės nuotaikos, išlenda retkarčiais pikta šypsena. Jo komizmas, kaip ir tragizmas, gimsta iš priešingumo amžinos žmogaus pastangos užsidaryti tam tikrose ribose ir gyvenimo esmės, kuri užsidaryti neleidžia. Pirandello ironiškai žiūri, kaip gyvenimo eiga yra dirbtinai sulaikyta užmestais dėsniais, kaip paskui tie dėsniai plyšta, lyg muilo burbulas, ir staigi gyvenimo srovė nusineša apkvaitusį, katastrofos palaužtą žmogų. Komedijų dialoguose skamba nuolatus juokas, nugirdąs iškarto klausytoją svaigiu linksmumu, bet paskui, gerai įsiklausius, pajuntama, kad tai ne juokas skamba, o aliarmo varpas, nešąs gūdžius nelaimės aidus. Iš to plaukia nerimastis, perimanti kiekvieną iki gyvo kaulo.

Bendrai imant, visi Pirandello veikalai ne-

turi savyje nieko iš šiaurės—jo talentas giliai šaknis įleidęs pietų dirvožemin. Italiečio temperamentas, jo impulsyvumas ir nepaprastas dvasinis judrumas leidžia rašytojui momentaliai peršokti nuo juoko iki ašarų, nuo pykčio iki švelnių jausmų, leidžia svaidyt žmogaus „aš", kaip mažą sviedinuką, tampyt jį, kaip kvailą, medinį pajacą. Pirandello kūryba rodo, kad jis yra žmogaus „aš" destruktorius, karikaturistas, taip, kaip D'Annunzio yra to „aš" garbintojas, o Shav — psichologas.

Davusi bendrą Pirandello kūrybos vaizdą, noriu trumpai sustoti ties klausimu, kodėl Pirandello, vienas didžiausių šiūdienių dramaturgų, yra užmirštas, išmestas į teatro rekvizitų šiukšlyną, kaip ir jo didvyriai—likimo pajacai. Juk Pirandello garsas, užrėžęs šviesaus meteoro lanką, pergyveno po to Italijoj devaliuaciją: juo aukščiau kelta jis prieš dešimtmetį į padanges, juo smarkiau paskiau įstumta į tamsią „nemalonių nesusipratimų" kamarėlę, kol Nobelio premijato garbė vėl jį priminė pasauliui. Galbūt jis nėra aktualus — dažnai dideli meno kūriniai yra pralenkę laikotarpį, kuriame yra sukurti; bet čia yra visai kita priežastis. Reakcija kilo iš to paties fašizmo, kuris iškėlė Pirandello, vadindamas jį didžiausiuoju naujosios Italijos rašytoju, fašizmas, kuris rėmė eksportą jo produkcijos Europon, pridėdamas savo patentą kiekvienam jo kūriniui. Per ištisą eilę metų Pirandello fašizmui buvo literatūros srityje tuo, kuo skridimo srityje turėjo būti didvyriškas lakūnas gen. Nobile—propagandos plakatas, ekspansijos simbolis, Italijos garbė ir pasididžiavimas. Buvo pabirę Pirandello daug garbingų pasiūlymų: gal ekscelencijos titulas? gal senatoriaus kėdė? gal Akademija? Įvestas buvo į marmurinę Fornesinos angą, kurioje telpa jauna Italijos Akademija. Buvo tai vienatinis Italijoj pasaulinio masto rašytojas, kuris galėjo pakliūt Akademijon fašistų remiamas. Nei Croce, nei D'Annunzio, nei Farrero negalėjo kandiduot į fašistinę Akademiją, kaipo opozicijos šalininkai. Vienas Pirandello atrodė užtektinai garsus ir politiniu požvilgiu nešališkas. Pastačius Pirandello ton garbingon vieton, pastebėta, kad jo kūryba vaizduoja viską, tik ne fašizmo dvasią. Pastebėta, kad tas žymus ir įdomus dramaturgas yra persisunkęs kažkokia „netikusia" filozofija, užnuodytas „iškrypusia" ideologija. Fašistų nusivylimas ir pyktis yra visai suprantamas: jie, uždarę Akademijos duris savo doktrinų priešams, atidarė jas rašytojui, kuris yra gyvas tų doktrinų pasityčiojimas. Juk pas Pirandello valdžia slepiasi po anarchijos sparnu, dora, kad gyvent galėtų, dedasi nuodemės kaukę, po šeimyninių idealų skraiste tūno aklas instinktas, bažnyčia moka duoklę valstybei ir t. t. O tiesa? Netgi tiesa Pirandello kūryboj, primerkusi vieną akį, pati savim abejodama, žaidžia žmonėmis. Pačių veikalų pavadinime ir jų turinyje plazda visur ta pati erezija — abejojimas viskuo; erezija, statanti neribotą, nuolat besikeičiantį gyvenimą prieš žmogaus sukurtas sąvokas: autoritetus, dogmas, valdžios hierarchijas. Persikelkim į Mussolini valstybę, kur yra vienodas rūbas, vienodas pasisveikinimo ženklas, vienas įsitikinimų pavyzdys ir vienas vadas—ir supraskim, kad ten negali būt didesnės erezijos, kaip manymas, kad gyventi gali „kiekvienas savaip", kad tiesa yra kintamas ir abejotinas dalykas, kad bet kuri gyvenimo realybė gali būt kiekvieną momentą atsitiktinos katastrofos sugriauta. Tokios mintys Mussolini valstybėj būtų baustina erezija, jei jos liktų vien teoretiškom pažiūrom atskiro asmens, bet kada tampa pažiūrom gyvo veikiančio artisto, kada tos mintys kuria savo pasaulį, priešingą pasauliui, apimtam kodeksų paragrafais — tai jau yra revoliucija, kelianti galvą už sienos užuolaidų.

Imant tai domėn, yra visai suprantama, kad Pirandello kūryba nežavi šiūdienių italų, užsidegusių griežtomis fašizmo idėjomis ir netikinčių į likimo šposus. Iš kitos vėl pusės — likimo šposai gali būt visai malonūs: Pirandello suteikė jie garbės ir turtų.*)

---

*) Straipsnio medžiaga: 1) „Naujoji Romuva" Nr. 20?, 2) „Pion" Nr. 47, 3) „Wiadomości Literackie" Nr. 39.

ŽALVARIS

Apie tautininkus ir tautiškumo monopolizavimą

Paskutiniais laikais mūsų visuomenėj pradėta daugiau ir atviriau kalbėti apie tautinį auklėjimą, apie mūsų krašto lietuviško jaunimo parengimą lietuviškam darbui. Tas visai natūralu, nes ir pats gyvenimas reikalauja, kad, norint tvirčiau atsispirti svetimam nacionalizmui, kuris, griaudamas lietuvybę, veržiasi į mūsų lietuvišką sodžių, reikia pastatyti tvirtą, susipratusį lietuvį. Kitaip sakant, prieš svetimą nacionalizmą reikia pastatyti savąjį lietuvišką tautininką, kuris savo lietuviškos tautybės ir savo krašto lietuviškos gerovės vardan nepabugtų savęs aukoti.

Visus mus turi jungti lietuvybė ir lietuviška tautinė idėja, kuria apsišarvavę turime sudaryti stiprų frontą mūsų krašto nutautinimo antplūdžiui atremti. Šitas didelis darbas atlikti pavesta Vilniaus krašto lietuviams visos lietuvių tautos ir kaip tautos norą ir valią mes turime vykdyti visomis jėgomis. Tačiau, sprendžiant šį sunkų mums pavestą uždavinį, nepakanka turėti vien gerų norų, čia reikia turėti ir daug geros valios, savitarpio sugyvenimo ir *neieškoti savo tarpe to, kas mus skiria, bet to, kas mus jungia ir stiprina mūsų pajėgas.* O tuo veiksniu, kuris mus gali stipriai sujungti, ir yra lietuvybė ir tautiškumas.

Ar gi dabar laikas mūsų krašto lietuviams galvoti apie socializmus ir kitokius iš svetur atkeliavusius izmus, kai mums gresia didžiausias pavojus netekti to, ką mes paveldėjome iš savo tėvų ir protėvių, t. y. netekti savo lietuviškos dvasios ir visa to, kas mums brangu ir sava? Skirstytis į grupes — dešiniuosius ir kairiuosius ir dėl to tarp savęs pasiginčyti bei pasirieti, kaip jau ir dabar mėgstama, nebus pervėlu ir toliau, o kai neteksime savų lietuviškos dvasios savybių, kai mūsų krašte ims viešpatauti svetima, ne lietuviška dvasia, tada ne į savo daržą nė kojos neįkelsi, nes naujas ir mums svetimas daržininkas duris mums parodys ir išvarys, lyg ne ten patekusį.

Liūdnas būtų mūsų krašto likimas, jei net prie to prieitų. Tačiau, kad mūsų sodžius daugely vietų kas kart daugiau lietuviškai sąmonėja ir kad jau turime parengę nemažą būrį jaunos, iš savo krašto kilusios lietuviškos inteligentijos, galime drąsesni būti. Dauguma tos jaunos inteligentijos—mokytojai ir studentai, tai lietuviai tautininkai, kuriems pirmoj eilėj rūpi mūsų krašto lietuvybė ir jo kultūrinė bei materialinė gerovė. Pamokyta neseniai buvusių skaudžių ir kenksmingų mūsų kraštui savitarpio lietuvių ginčų ir rietenų, dauguma jaunųjų inteligentų pasuko grynai tautine linkme ir, palikę nuošaliai takelius iš kairės ir dešinės, pasirinko viešąjį kelią į Vilniaus krašto lietuvių gerovę. Tautinė idėja darosi kas kart ryškesniu jaunimui keliarodžiu jų darbuos ir žygiuos, o prieškarinių viltininkų praminti keliai, kuriais jie vedė tautą į Lietuvos Laisvę, yra ir dabar tais tiesiais keliais, kuriais einant galima suburti visas mūsų turimas jėgas bendram darbui dirbti.

Tačiau sopančia širdim tenka pažymėti liūdnas reiškinys, kad ta tautinė kryptis, kurią pasirinko jaunimas, ypač dauguma studentų ir kitų jaunų inteligentų, anaiptol ne visiems patiko. Nekalbam apie lenkus ir kitus svetimtaučius, kurie lietuvių tautiškumo nemėgsta ir nekenčia, bet kalbam apie savus, kurie į tautiškais pagrindais besiburiantį jaunimą ėmė žiūrėti šnairomis, lyg nepasitikėdami ir viešai ironizuodami. Kai kurie net stveriasi insinuacijų, prikišdami tautiškam jaunimui tautiškumo monopolizavimą, kai tuo tarpu patys, įsistvėrę partinio skverno, negali plačiau akių praplėšti ir viską matuoja savo partiniu mastu, laikydami tik tai gera, kas jų. Dar blogiau, kai asmeniniais sumetimais nenori rasti bendros kalbos ten, kur tautiniu atžvilgiu visada galima susikalbėti ir susitarti.

Bet grįžkim prie prikaišiojamo tautiškumo monopolizavimo. Taigi, visiems, kurie ar dėl blogos valios ar dėl nesupratimo prikaišioja jauniems tautininkams tautiškumo monopolizavimą, tenka aiškiai pabrėžti, kad niekas neturi teisės iš tautiškumo daryti kažkokių komedijų ir jį monopolizuoti. Nevalia ir priekaištininkams iš tautiškumo tyčiotis, jungiant

jį su monopolio sąvoka. Tautiškumas yra suaugęs su lietuvio dvasia ir yra visos tautos brangenybė, dėl kurios geriausi Lietuvos sūnūs vargus kentė ir kraują liejo. Jei mūsų jaunieji šarvuojasi tautiškumu ir pasirenka keliarodžiu lietuvių tautinę idėją, tai daro ne todėl, kad nenorėtų pripažinti kitiems lietuviams tautiškų savybių, bet kad geriau užakcentuotų tautiškumo reikšmę mūsų gyvenime. Jaunieji, pasirinkdami naują tautiško lietuviško darbo kelią, tautiškumą stato mūsų krašto ir visų lietuvių vienybės simboliu, kurio laikydamiesi mes turime drąsiai žengti į priekį ir bendromis jėgomis statyti savo krašto ateitį, o nesiskirstyti į kelias priešingas grupes, kurios, tarp savęs besitrindamos, skaldo ir demoralizuoja mūsų sodžių bei silpnina jo tautinį atsparumą ištautėjimo bangai atremti. Juk ne dėl ko kito, o tik dėlto, kad ligi šiol veikusios ir tebeveikiančios mūsų visuomenėj priešingos dešiniųjų ir kairiųjų grupės nepajėgė sukonsoliduoti lietuviško veikimo bei suharmonizuoti paskirų darbo sričių, pradėjo reikštis jaunas, grynai tautiškas judėjimas. Pritvinkusioj savitarpio trynimosi atmosferoj darosi tvanku ir kartu šlykštu, kaip patys lietuviai, įkarščio pagauti, už lietuviškos visuomenės pinigus patys riejasi ir dar sodžių supiudo, kad vieni kitiems langus daužytų ir lietuviškas kultūrines pramogas boikotuotų. To tai jau perdaug. Ir jei atsakomingieji neranda galimybės ir priemonių tuos reikalus sutvarkyti, tai jaunoji karta tikrai to pakęsti negali.

Matydamas tuos ir kitus mūsų gyvenimo negalumus, jaunimas šarvuojasi tautiškumu ir kuria lietuvybę ir drausme grendžiamą jaunųjų frontą lietuvių gyvenimo negalumams šalinti.

Yra vėl keistuolių, kurie patys, gal per siaurai tautiškumą suprasdami, nori kitiems įkalbėti, kad lietuviui maža vien tautiškumo. Aišku, kad jei tenkintumės vien tautininko vardu ir tautiškais šūkiais, tai būtų tas pats, kas nieko. Tačiau nereikia pamiršti tautiškumo plačiąja prasme, kurioje glūdi visa, kas lietuviui būtina ir reikalinga, be ko lietuvis netektų ir lietuviškų dvasios savybių. Lietuvis tautininkas, rūpindamasis lietuviška ir tautiška mūsų krašto dvasia, turi kelti žmonių apšvietą, ugdyti ir plėsti lietuvio dvasinę ir materialę kultūrą, kelti mūsų sodžiaus ūkio būklę, kuri per tiek metų dar daugelyje vietų nė iš vietos nepajudinta. Ši pastaroji, t. y., mūsų krašto ekonominė būklė yra itin apverktinam stovy, o kadangi mūsų kraštas yra grynai ūkio kraštas, tai esant mūsų ūkininkams vargingam stovy, neturi ir visa Vilniaus krašto lietuviška visuomenė tvirtesnio materialio pagrindo, be kurio negalima būti tikram, koks likimas rytojaus dieną mus laukia.

Ekonominiai mūsų krašto klausimai yra kiečiausis riešutas, kuris vis dėlto reiks kada nors sukrimsti, nes kitaip, to riešučio nesukrimtus ir ekonominių reikalų nesutvarkius, gali labai skaudžiai atsiliepti visam mūsų tautiškam ir kultūriniam darbui. Deja, šioj srity dar labai maža padaryta, ir kas liūdniau, kad mažai tuo domimasi.

Taigi, neteisinga yra įtarinėti besiburiantį tautiškais pagrindais lietuvišką jaunimą tautiškumo monopolizavimu. Taip pat neteisinga prikišti siaurai suprastą tautiškumą, nes kiekvienam tautiškai susipratusiam lietuviui yra visai aišku, kad šia prasme apimamos visos mūsų gyvenime sritys.

Keistokai vėl atrodo, kai mūsų atsakomingi vyresnieji, užuot tautiškais pagrindais besiburiančius jaunuosius pasveikinti ir jiems padėti greičiau susicementuoti bei sustiprėti, nepagaili kartais ironiško žodžio bei šnairesnio žvilgsnio. Ką gi padarysi, lysti ten, kur esi nemėgstamas, ar gerintis tik tam, kad tave toleruotų ir šauktųsi pagalbon tik tada, kai būtinai jau reikalingas iš šono ramstis — nėra prasmės.

Jaunimas gerbia ir turi gerbti vyresniuosius už jų nuopelnus lietuvių tautai, bet nereikia pamiršti, kad jaunoji inteligentija tai yra armija, kovos už lietuvišką būvį avangardas, su kuriuo taip pat reikia skaitytis.

Tautiškos minties jaunuolių eilės didėja ir didės, nes juos jungia tautiška lietuvių idėja, kurią pagimdė mūsų tautos gyviausi reikalai, o sustiprino ir išugdė gausios kovos dėl lietuviškos dvasios ir tautos laisvės.

MICIŪTĖ ONA

Mūsų beletristinė proza nuo 1918 metų

(Referatas, skaitytas per lietuviškos knygos vakarą).

Rašytojas yra savo tautos vadas, jos idėjų ir siekių ugdytojas. Jei prisiminsime Kudirką, Vaižgantą, Maironį ir kitus, matysime, kad visi jie buvo garbingi mūsų tautos vadai, kovotojai dėl Nepriklausomybės idėjos. Didžiausias žmogaus ginklas ir jėga tai žodis, tas amžinas kūrybiškas žodis, nepripažįstąs jokių ribų, įsiskverbiąs į giliausius sielos užkampius. Tautos, kurios anksti suprato ir įvertino savojo žodžio galybę, iškilo ir nuėjo garbingais keliais. Homeras, Dante ir kiti amžinų grožio minčių įkūnitojai suteikė savo tautoms nemirštančią garbę, kai tuotarpu didžiulė totorių tauta praūžė ir išnyko. Mūsų tauta, palyginti, vėlokai suprato savojo žodžio galybę ir tai buvo viena jos sunykimo priežasčių. Mūsų bajorija, paniekinusi savąją kalbą, nuėjo svetimiesiems tarnauti. Ir tik, kai „Aušra" prabilo į mus, kai Kudirkos „Varpai" sugaudė: „kelkite, kelkite!...", po mūsų kraštą pasklydo Maironies tėvynės meilės daina — nubudo ilgus amžius miegojusi tauta.

Vienas garbingų vyrų pasakė: „tėvynė — tai dar nėra kraštas, kuriame gyvenu, nei tie žmonės, kuriems priklausau, bet tėvynė visų pirma yra tas savas kūrybiškas žodis, savoji krašto kultūra, jos kūrėjai, nes niekas kitas, tik menas gali pareikšti tautos dvasią, jos idėjas, siekius, kas ir sudaro tėvynės sąvoką". Tik Gėtė — vokietis galėjo parašyti „Faustą", Dantė — italas „Dieviškąją Komediją", Šekspiras — „Hamletą". Menas, kuris jau iš esmės yra sintetiškas, parodo visą tautos, o kartais net visos epokos dvasią. Apie didžiuosius genijus sakome, kad jie visus laikotarpius susintetinę. Iš Homero geriausiai sužinome ne tik graikų, bet didžiausio priešistorinio laikotarpio kultūrą, kurią graikai susintetino, iš Dantės — viduramžių, iš Servantės ir Šekspiro — Renesanso kultūras.

Mūsų menininkai, be abejo, negalėjo dar susintetinti kokios nors epokos ar savo tautos visų idėjų, nes jų kūrybiškas darbas pasireiškė ne taip senai. Be to, mūsų tauta, ilgus amžius svetimųjų slėgiama, pasidavusi jų įtakai, negalėjo kurti savojo meno, kurs yra laisvas idealų pasaulis, tą meną iš dalies kūrė tiktai mūsų liaudis, pati apie tai nežinodama.

Mūsų rašytojus skirstome į dvi dideles grupes: pirmąją senesniąją rašytojų kartą, antrąją — jaunesniąją kartą. Pirmieji pasireiškė jau spaudos draudimo laikais. Charakteringas šios grupės kūrybos motyvas — buvo mūsų sodžius ir susiduriąs su juomi dvaras (Žemaitė, Lazdynų Pelėda, Pečkauskaitė ir kiti). Šių rašytojų idėja buvo ir yra tautinė, patrijotinė ir visuomeninė. Dauguma tų rašytojų išaugo rusų kultūros įtakoje, tačiau liko ištikimi savo tautos sūnūs, kovotojai dėl lietuviškų idėjų. Suvaidino jie didelį vaidmenį mūsų tautai atgimstant, padėjo pamatus savajai, lietuviškai kultūrai. Niekad neužmirš lietuvių tauta Kudirkos, Maironies, Vaižganto ir daugelio kitų rašytojų, kurie visą savąjį „aš" jai paaukojo. Nemaža dalis tų rašytojų jau mirė, palikdama mūsų tarpe nemirštančias savo idėjas. Kita dalis jų dar tebegyvena ir tebekuria. Sustokime tik ties nepriklausomybės meto prozaikais ir jų kūryba. Senoji mūsų rašytojų karta su Tumu-Vaižgantu ir Krėve-Mickevičium priešaky, susikūrus Lietuvos valstybei, susibūrė apie literatūros laikraštį — „Skaitymus", kurį paskui pakeitė „Baras", o vėliau dar kiti. Vieni šių rašytojų kūrė naujus veikalus, kiti tvarkė savo senąją kūrybą. Visų šios kartos rašytojų neminėsim, pasitenkinsim tik žymesniaisiais. Taip pat nepatogu būtų čia smulkiai analizuoti jų kūrybą.

Šių rašytojų priešakyje visuomet buvo Krėvė-Mickevičius, pasižymėjęs jau prieš karą. Nepriklausomybės laiku nedaug teparašė. Be smulkiųjų apsakymėlių, išleido pirmąjį didelio veikalo tomą, vardu „Likimo keliais". Autorius alegoriškai vaizduoja Lietuvos praeitį. Krėvė buvo ir yra labiausiai tautiškas rašytojas, bet dažnai per jo tautiškumo idėją iškįla universališkumas. Jo Skirgaila ne tik lietuvis, bet ir žmogus. Be to, kaip žinome, Krėvė vienas pirmųjų savo kūrybai panaudojo mūsų padavimus („Dainavos šalies senų žmonių padavimai", „Šarūnas" ir kiti).

Antras žymus senosios kartos rašytojų — Tumas-Vaižgantas, parašęs karo metu didelį

veikalą — „Pragiedrulius“, naujaisiais laikais daugiau tvarkė savo prieškarinius raštus ir užsiėmė mokslu. Parašė keletą apsakymėlių, kuriuose tačiau vaizduoja prieškarinių lietuvių gyvenimą. Paskutiniuoju laiku gvildeno jis mišriųjų šeimų klausimą. Savo „Šeimos vėžiuose“ (paskutinė šio autoriaus apysaka) autorius stengiasi parodyti mišriųjų lietuvių šeimų žalingumą. Vienas mūsų rašytojų apie Vaižgantą sako: „Buvo jis mūsų tautos plakanti širdis, bet jo raštuose nėra nė dešimtos dalies to, ką jis paliko gyvu žodžiu mūsų tarpe“. Buvo jis mūsų laikų rašytojas veikėjas ir publicistas.

Žinomas prieš karą A. Vienuolis ir nepriklausomybės laiku sukūrė nemaža veikalų, kurie vis dėlto ne visuomet lygiai meniški.

Apysakos „Vėžys“, „Viešnia iš Šiaurės“ nevisai nusisekusios. Istorinė apysaka — „Kryžkeliai“ — viena geriausių, vaizduojanti Vytauto Didžiojo laikus. Įdomūs jo ir kelionių aprašymai, kur autorius vaizduoja savo keliones po Vakarų Europą ir vietomis pašiepia V. Europos gyvenimą. Vienuolis, kurio raštų išėjo aštuoni tomai, galima sakyt, rašė ir teberašo mūsų inteligentų epopėją, kurią kartais paįvairina vaizdeliais iš sodžiaus gyvenimo.

Putinas-Mykolaitis, prieš karą rašęs lirinius eilėraščius, paskutiniuoju laiku pagarsėjo kaipo beletristas. Nesenai išleistas veikalas „Altorių šešėly“ sukėlė didelį suinteresavimą. Autorius vaizduoja gerąsias ir blogąsias dvasiškijos gyvenimo puses, taip pat gvildena klausimą, ar kunigo pašaukimas esą galima sutaikyti su pašaukimu. Veikalas laikomas didžiausiu ir įdomiausiu šių dienų beletristiniu kūriniu. Putinas-Mykolaitis yra iš kultūringesniųjų mūsų rašytojų tarpo.

Bitė—Petkevičiūtė—moteris veikėja ir rašytoja. Žinomas jos veikalas „Karo dienraštis“, dvi dalys apysakos „Ad astra“. Iš moterų reikia dar paminėt Maryją Pečkauskaitę ir Zofiją Čiurlionienę. Pirmoji pasižymėjo kaipo pedagogė ir beletristė.

Jos svarbiausieji beletristiniai veikalai — „Sename dvare“, „Mėlynoji mergelė“ ir kiti. Parašė ir išvertė daug pedagoginių veikalų, kurių žymiausieji Förster'io vertimai. Pečkauskaitės beletristika su pedagogika taip susijusi, kad kartais viena ir kita sunku atskirti. Apie jos literatinę kūrybą Tumas taip pasakė: „Ji lengvai paėmė dailioje literatūroje pirmą vietą, nes turėjo daugiau už kitus estetinio jausmo ir skonio“. Medžiagą savo kūriniams autorė dažniausiai semia iš jaunystės atsiminimų. Pečkauskaitės veikalų fabulą dažnai neįdomi ir netraukia skaitytojo, bet už tai pavergia jį aprašomi vaizdai ir idėjos, ypač puikūs gamtos vaizdai; jie ryškūs, gyvi, drąsūs: „Už miškų, už upių, tarp daubų ir kalnų stovi seno dvaro medinis rūmas. Ne aukštas, bet ilgas ir platus, su dideliu prieangiu, ant baltų stiebų rymančiu, pilnas meilių kampelių, jaukus ir šiltas. Prieš jį didelis mieguistas tvenkinys, paslaptingomis gelmėmis, vakarais mėnesio ir žvaigždžių auksinamas, ir įsigiedojęs, įsikvepėjęs, įsisvajojąs sodas“. Pečkauskaitės veikalų idėjos kilnios. Jos herojai dideli idealistai, aukštos moralės, religingi, savo kraštą mylį žmonės. Visur pabrėžiamas tautiškumas ir tėvynės meilė. Tai vienintėlė rašytoja, kurios raštai turi didelę jaunuomenės auklėjimo vertę.

Zofija Čiurlionienė — moteris veikėja ir rašytoja. Mūsų laikais pasižymėjo kaipo dramaturgė. Žinomi jos dramos veikalai: „Aušros sūnūs“, „Pasiutusi veidmainystė“, „Riteris budėtojas“, „Pinigėliai“, „Dvylika brolių juodvarniais lakstančių“. Kai kurios dramos turėjo didelį pasisekimą Kauno teatre. Čiurlionienė pasižymėjo taip pat populiarindama mūsų literatūrą užsieny, ypač Prancūzijoj, kur nemaža rašė šiuo klausimu į žurnalus.

Lastauskienė — antroji Lazdynų Pelėda, pagarsėjo savo: „Radybomis“. Puida—gabus vertėjas, nemaža ir pats rašė, geriausias jo veikalų „Geležinis Vilkas“. Nemažiau žinomas Ignas Šeinius, kurio apysaka „Kuprelis“ laikoma vienu geriausių beletristinių kūrinių. Autorius sugeba paprastu, lengvu pasakojimo būdu daug pasakyti, sukurti gražius vaizdus. Be minėtųjų rašytojų, Herbačiauskas parašė vieną prozinį veikalą — „Dievo šypsenas“, kuriame vyrauja mistinis ir maginis elementas. Autorius daug rašė įvairiais klausimais mūsų perijodinėje spaudoje. Herbačiauskas pirmasis paskelbė kovą senajai rašytojų kartai, kuri savo kūrybos motyvus dažniausiai ėmė iš sodžiaus. Ragino sukurti tautinę literatūrą, apimančią lietuvių padavimus ir mistiką.

Senajai rašytojų kartai taip pat priskirsime Petrą Vaičiūną, kuris labiau pasižymėjo tik pokariniais laikais. Yra tai vienintėlis dramaturgas, aprūpinąs Kauno teatro repertuarą lietuviškąja drama. Savo veikaluose autorius vaizduoja mūsų laikų lietuvių gyvenimą, duoda

įvairių tipų veikėjų: profesorių, valdininkų, studentų ir pan. Nepaprastai mylėdamas savo kraštą, jis seka visą mūsų gyvenimą, iškelia mūsų ydas viešumon, norėdamas jas išrauti iš mūsų tarpo. Duoda gražių ir kilnių pavyzdžių. Iš jo dramų, kurių parašė apie dvylika, pažymėtinos: „Nuodemingas angelas", „Patrijotai", kur autorius smerkia piniginius patrijotus — apsimetėlius, ieškančius aukštų tarnybos vietų. Dramos „Tuščios pastangos" ir „Naujieji žmonės" turėjo didelį pasisekimą Kauno teatre.

Susikūrus Lietuvos teatrui, 1919 m. atsirado reikalas turėti savos lietuviškos dramos kūrėjus, nes teatras visų pirma turėjo tarnauti lietuviškai idėjai. Nors buvo vaidinamos senesniųjų rašytojų dramos kaip Maironies, Krėvės, Putino, Čiurlionienės ir Vydūno misterijos, tačiau Vaičiūno drama visuomet buvo priešaky. Lietuviai iš esmės lirikai, drama jiems nesiseka. Jaunieji rašytojai irgi daugiau lirikai, bet yra ir tokių, kurie savo jėgas dar tik ima mėginti dramos srityje, pav.: Inčiūra, Alantas, Pivoša, Dauguvietis, Santvaras, Tarvydas ir kiti.

Kurias literatūros sroves seka mūsų senoji rašytojų karta? Dauguma jų yra realistai, kiti romantikai ir neoromantikai, vienas kitas — simbolistas. Rašymo būdas: apsakymėliai, novelės, romanai. Stilius dažnai turtingas, lietuviškas, atitinkąs mūsų liaudies dvasią, kartais net visai prilygstąs liaudies kūrybai.

Pereikime dabar prie jaunosios kartos. Senosios kartos idealus, siekius ir kelius galėjome lengviau nurodyti, bet apie jaunuosius rašytojus visa tai pasakyti netaip lengva. Ar turi mūsų jaunieji kūrėjai bendrą idėją? Greičiau pasakysime ne, jie tos idėjos dar tik ieško. Vieni jų paskelbė esą senosios rašytojų idėjos atgyvenę savo amžių, o net yra ir tokių drąsuolių, kurie visą senąją rašytojų kartą su jos siekiais paneigė ir kviečia jaunuosius „kurti naują Lietuvos ir pasaulio erą". Nemaža dalis seka senųjų idėjas, tik šį tą jose pakeisdami. Taigi bendras jaunosios kartos rašytojų bruožas—tai naujųjų kelių, siekių, kažko moderniško, prilygstančio Vakarų Europai ieškojimas. Visus jaunuosius rašytojus suskirstysime į tris grupes: pirmąją sudaro vadinamieji „keturvėjininkai", gavę vardą nuo savo organo („Keturi Vėjai"), išėjusio 1924 m. Buvo tai reakcija prieš senosios rašytojų kartos idėjas ir formą. Jie kviečia jaunuosius į miestą, kviečia nusikratyti senas tradicijas. „Žmogau, žemės šoferi, pasuk žemės profilį kairėn!", šaukia vienas šių autorių. Tas kairumas tačiau nevisai buvo aiškus patiems jo skelbėjams.

Formos atžvilgiu šioji grupė padarė didelį perversmą lietuvių literatūroje. Sugriovė senąją, atsibodusią, klasinę eilėraščio formą, senus, nudėvėtus prozos styliaus ypatumus. Buvo tai vadinamoji ekspresijonistinė srovė, atgabenta iš užsienių. Lietuvoje ji buvo reikalinga, todėl čia prigijo ir iš svetimosios tapo sava, lietuviška. Neprigijo tik kai kurios keturvėjininkų skelbiamos idėjos. Organas „Keturi Vėjai", kaip žinome, neilgai ėjo, bet jo įneštos eilėraščio reformos paliko. Netrukus pasirodė šios grupės inicijatorių kūrinių rinkiniai; rašė jie daugiausia eilėmis.

Antrąją grupę sudaro „trečiafrontininkai", išleidę savo organą „Trečiąjį frontą" 1930 m. Šie pilni entuzijazmo, pasididžiavimo, pasiskelbė „visur ir visuomet būsią aktingi". Jų nuomone, rašytojas aktivystas — „sveikas, gyvas, jaunas, kovojantis lietuviškas bernas". Nenustebino lietuvio skaitytojo aktivystų ekscentriškumas, jų kūrybos neorealistinės formos. Lietuva — žemdirbių kraštas, kur nėra didelių miestų, nėra miesto darbininkų, nėra vadinamojo proletarijato, todėl naujosios idėjos čia buvo svetimos, šabloniškos. Kai kurie trečiafrontininkus sugretino su trečiuoju internacijonalu. Apie meną trečiafrontininkai sako: „Meno kaip ir ateities žmogaus socialiniam gyvenime individualizmas bus gerokai pažabotas ir amžinai kovojąs už klasių, luomų idealus, žmogus pasiaukos daugiau kolektyvui". Paneigę visą mūsų literatūrą, šaukia, kad tik jie esą tikrieji menininkai, prieš juos lietuvių literatūros pūdymai, kuriuos jie išarsią.

Teisingai pastebi mūsų kritikai, kad buvo tai jaunieji entuzijastai, kurie vis dėlto daug naujų motyvų, daug gyvumo įnešė mūsų literatūron. Trečiafrontininkų tarpe randame gabių, talentingų rašytojų, kurie tačiau dažnai savo talentui kenkia aiškia tendencija. Rašė jie proza ir eilėmis. Prie prozaikų priklauso: Boruta, (daug rašąs ir eilėmis), Cvirka, Venclova. Boruta talentingas rašytojas. Žinomas jo novelių rinkinys: „Drumstas arimų vėjas", apysakaitė „Namas Nr. 13". Autorius aprašo kaimo žmones: bernus, mergas. Visur kyšo perdaug ryški tendencija, kuri vietomis tampa atvira agitacija. Autorius tačiau moka išvengti šablono, kuris paprastai ryškus menkesnių šios grupės

rašytojų tarpe. Boruta daugiau lirikas, moka paveikt, pavergt skaitytoją. Viena geriausių jo novelių: „Išėjo saulę ant pečių parnešti". Jis sugeba trumpai, gražiai ir originaliai išsireikšti. Štai mažutis vaizdelis: „Tarp šitų arimų, po melsvai pavasariška padange, kur vėjas, išsiveržęs iš vos suverstųjų vagų, drumščia pavasariškos žemės kvapą „ant tokios žemės ir po tokia padange: — troba kaip vargas, ir prie šitos trobos ateina moteris, ir moteris nebetkokia bet mylimoji, iškaišyti trobos palanges, duris, gonkas, kraigo žiogus, visą trobą, kad, paryčių saulei tekant, ta troba kaip vargas, būtų — kaip saulė".

Žymūs šios grupės beletristai yra Cvirka ir Venclova. Pirmasis išleido novelių rinkinį, tai — „Saulėlydis Nykos Valsčiuje" ir dvi dalys apysakos „Frank Kruk", antrasis išleido: „Beržus vėtroje". Abiejų veikalai priklauso geriausiems mūsų prozos kūriniams. Savo kūrybai medžiagą Cvirka dažniausiai ima iš mūsų sodžiaus. Jo vaizduojamas sodžius žymiai skiriasi nuo senųjų rašytojų vaizduojamojo sodžiaus. Cvirkos sodiečiai daugiau apsukresni, daugiau jaučią savyje gyvumo, matyt, kad tai yra savos valstybės piliečiai. Tiesa, dažnai juos vargas slegia, dažnai samdiniai turtingesniųjų išnaudojami. Apysakoje „Frank Kruk" autorius vaizduoja Amerikos lietuvių gyvenimą.

Venclova savo novelėse vaizduoja mūsų miesčioniškąjį luomą, negailėdamas jam sarkazmo, pašaipos, kurios jie dažnai yra verti. Mūsų žmonės, besivydami Vakarų Europą, įvairius modernizmus, pasisavino taip pat svetimųjų ydų, ypač mūsų miesčionija. Venclova puikiai tas ydas pastebi, žinoma, kartais tendencingai jas perdeda. Jo miestiečiai dažniausiai žmonės bedvasiai, godūs pinigų, karjeristai, ieškų aukštų tarnybos vietų. Jų gyvenimas neįdomus, nublukęs: jokių kilnesnių idėjų, gilesnių sielos sukrėtimų. Moterys — neištikimos žmonos, sužieduotinės, blogos motinos, visai nesirūpinančios šeimos gyvenimu. Jaunoji karta užsikrėtusi senesniųjų ydomis. Kaip Cvirkos stylius buvo daugiau pasakojantis, taip Venclovos daugiau lirinis. Moka jis taip pat keliais pabraukimais duoti gražų gamtos vaizdą.

Šios rūšies mūsų literatūra negausi, tačiau ji įstengė padaryti perversmą lietuvių literatūroje. Sugriovė galutinai senas formas, įnešė daug naujų kūrybos motyvų, daug gyvumo ir įvairumo, suartino su Europos tautų literatūra. Pasirodžius naujiesiems apaštalams, visa senoji karta, o net ir daugelis jaunųjų sukilo prieš. Po kiek laiko patys ėmė naudotis naująja eilėraščio forma, ieškoti naujų motyvų kūrybai. Šiandien ir „keturvėjininkai", ir „trečiafrontininkai" užima tam tikrą vietą mūsų literatūroje.

Dabar pakalbėsime apie trečiąją mūsų jaunųjų rašytojų grupę, kurią sudaro netendenciniai autoriai. Jungia juos ne politiniai ar visuomeniniai tikslai, bet lietuviškoji tradicija, papročiai, tikyba. Neatstovauja jie kurio nors luomo, bet visų pirma yra lietuviai. Jų raštuose nerandama nei ateistinių, nei tikrai religinių tendencijų. Dauguma šių rašytojų susispietusi apie „Naująją Romuvą", todėl dažnai juos vadiname „romuvininkais", kiti — apie „Židinį", „Vairą" ir kitus. Reikia pastebėti, kad šiai grupei priklauso ir dauguma senesniųjų rašytojų. Jaunuosius beletristus čia atstovauja: Grusas, Inčiūra, Paukštelis, Vaičiulaitis, Savickis, Romanas, Alantas, Marcinkevičius ir kiti.

Grusas parodo gilios psichologijos herojus. Moka pastebėti dviejų priešingų jausmų vidujinę kovą, todėl jo novelės dažnai yra dramatinio pobūdžio. Stylius natūralus, nepasižymis ypatingomis puošmenomis.

Inčiūra nuotaikingas, linksmas, pilnas jaunystės džiaugsmo. Neanalizuoja, neieško jis gilių minčių, neįsigyvena į herojaus psichologiją, bet su linksma šypsena praeina pro juos. Žinomi jo beletristiniai veikalai: „Fatima burtininkė", „Ant ežerėlio rymojau" — romanas ir kiti. Artimas Inčiūrai yra Paukštelis, vaizduojąs kaimo žmones, piemenis, mokytojus, studentus. Vienu geriausių šių dienų beletristu laikomas Vaičiulaitis. Novelių rinkinyje „Vidudienis kaimo smuklėje", autorius vaizduoja sodžiaus inteligentus, pačius sodiečius, miesto darbininkus, smulkiuosius pirklius ir p. Vaičiulaitis ramiu, pasakojamu tonu parodo gyvus, ryškius paveikslus: „Aplink lakstė vėjas. Jis daužė atplėštą vaistinės iškabą. Jis kilojo plytomis pridengtas prekes, nešiojo popiergalius, gaudė juos po rinką, sukiojo viename daikte. Jis gainiojo baloj mažas vilnis, kurios greit perbėgdavo klaną, susiplakdavo į pakraščio akmenis, pašokdavo, stabteldavo ir dingdavo".

Vaičiulaitis gerai pažįsta žmogaus psichologiją. Dažnai naudojasi pasakos forma, norėdamas atvaizduoti būrio, masės ar net pavienių asmenų psichologiją, kuri išplaukia iš pa-

grindinių moralių dėsnių arba nematomo, bet jaučiamo dieviškumo. Iš Vaičiulaičio novelių matyt, kad autorius yra pasidavęs skandinavų rašytojų įtakai. Dažnai styliaus ypatumai, kaikurie veikiančių asmenų bruožai yra svetimi, ne lietuviški. Jei autorius ir seka svetimus rašytojus, daro tai labai vykusiai, grakščiai ir todėl jo novėlės yra originalios, meniškos, sukeliančios estetinį pasigerėjimą.

Paprastai sakome, kad miestą ir jo darbininkų gyvenimą mūsų literatūroje ėmė vaizduoti „keturvėjininkai", bet tai nevisai teisinga, nes miestietiškąjį gyvenimą ėmė vaizduoti mūsų literatūroje pirmasis Savickis 1922 m., žmogus naujos, rafinuotos miesto kultūros. Net ten, kur Savickis vaizduoja sodžių ir gamtą, prasimuša miesčioniškoji kultūra. Savickis neanalizuoja miesčioniškojo gyvenimo, neieško jo smulkmenų, kaip tai darė realistai. Subjektyviškai jis duoda lyg sintezę savo patirtų įspūdžių. Savickis mėgsta pasirinkti ne kasdienius, dažnai pasitaikančius įvykius, bet nepaprastus, retai pasitaikančius. Tiems įvykiams aprašyti jis pritaiko ypatingą stilių. Rašo jis lakoniška, trumpa kalba. Sakiniai dažnai ne logiški, bet turį psichologinį pobūdį. Į vaizduojamą pasaulį autorius žiūri šaltai, kartais net su ironija. Mūsų literatūroje, Putino nuomone, Savickis atidengė naują lapą. Jaunieji rašytojai ėmė sekti jo stylių, ypač trumpą kapotą kalbą. Žinomas jo veikalas „Ties aukštu sostu", novėlių rinkinys. Romanas panašiai, kaip Savickis, vaizduoja miestų elegantus, valdininkus, fabrikantus, sodiečius. Erotika vaidina svarbų psichologinį vaidmenį, todėl Romano žmonės kartais išeina grynai fiziologiniai. Paskutiniuoju laiku autorius atsitraukė nuo to fiziologinio žmogaus, ieško jame aukštesniųjų pradų. Šiuo laiku tarp mūsų literatų kilo ginčas dėl tendencinės literatūros. Šiuo kartu tendencija turėtų būti tautinė. Karštu jos propagatorium yra Alantas-Jaksevičius. Nusisekęs jo novelių rinnys: „Artisto širdis", kur autorius piešia miesto gyvenimą. Dauguma rašytoju, kaip vienos, taip ir antros kartos, gina kūrybiškąją laisvę, neigdama kiekvieną tendenciją, kuri iš aukšto nustatoma.

Marcinkevičius pagarsėjo savo „Sukaustytais latrais". Rašytojas parodo kalinių gyvenimą. Vienas mūsų kritikų sako:

„Marcinkevičius yra lietuviškojo masto Remarkas. Kokį Remarkas sudarė smūgį vokiečių kariuomenės, tokį, rodos, Marcinkevičius pataikė į mūsų kalėjimiškosios drausmės dvasią".

Marcinkevičius gabios rankos rašytojas. Jo stylius lengvas, vaizdus, lakus. Vaizdai ryškūs, lengvi. Sakiniai švelnūs, trumpi. Žodžiai paprasti, bet daug jais pasakoma. Autorius išleido ir antrąjį savo veikalą: „Raudonosios Kauno Naktys", kuris tačiau buvo kritikos šaltai sutiktas, nes be erotikos nieko ypatingo jame nėra, nebent gražus Marcinkevičiaus stylius.

Žinomas taip pat gabus kritikas ir rašytojas Bičiūnas.

Reiktų paminėti ir Vilniaus kraštą. Kaip žinome, Vilniaus krašte lietuvių gyvenimas neįvairus, meninis ir literatūrinis darbas apmiręs. Paskutiniuoju laiku, daugiau sukrutus „Meno ir Literatūros Draugijai", tas darbas kiek pagyvėjo, Iš vilniečių literatų pažymėtini R. Mackevičius, Valaitis, J. Kanopka, J. Cicėnas. Reikia tikėtis, kad su laiku ir čia sukurs lietuvis savąjį lietuvišką meną ir literatūrą.

Šiais autoriais baigiame trumpą mūsų beletristinės paskutiniųjų laikų prozos apžvalgą.

Kokias išvadas galėtumem padaryti iš visa tai, ką pasakėme? Matome, kad netrūksta mums talentingų rašytojų. Senoji rašytojų karta davė mums visa, ką galėjo, jaunoji karta dažnai neprilygsta seniesiems, bet iš kaikurių jos rašytojų matyti, kad su laiku jie pralenks ne vieną. Tarp senųjų ir jaunųjų yra dažniausiai temos pasirinkimo ir styliaus skirtumų. Pirmiesiems visų pirma rūpėjo mūsų tautinės sąmonės pažadinimas. Jaunieji gali jau apie tai negalvoti, bet vaizduoti gyvenimą tokį, koks jis yra. Pažiūrėję iš pasaulinės kertės į mūsų rašytojus, matome, kad kaikurie jų gali prilygti jei jau nepirmaeiliams Vakarų Europos rašytojams, tai bent eiliniams. Krėvė, Putinas, Vydūnas, Vaičiulaitis ir kiti gali atstovauti mūsų literatūrą užsieny. Deja, kai patys nesistengiame propaguoti savosios literatūros, netaip greit svetimieji į ją pažvelgs rimtai. Esame juk tauta, apie kurią tiek amžių nežinojo svetimieji ir kuri tik 1918 metais atgavo savąją laisvę.

V. M.

Vytauto santykiai su lenkais

(*Žiūr. „L. B.“ Nr. 2—3 (4—5)*)

Be visos eilės jau aprašytų Vytauto bičiulių, dirbusių didžiojo kunigaikščio raštinėje bei tarnavusių kariuomenėje, dokumentuose aptinkame ir daugiau jo palankių žmonių. Dlugoš'as savo istorijoje mini dar vieną Vytauto sekretorių lenką — Jokūbą iš Liublino (Jakób Gliniany z Lublina).

Kai 1409 metais Jogaila rengęsis žygiuoti su savo kariuomene į Bydgoščių, per pasiuntinius kvietęs į pagalbą ir Vytautą su visa kariuomene. Tačiau, kai paklusni karaliaus įsakymams lenkų šlekta susirinkusi iš įvairių Lenkijos kraštų ir žygiavusi Lenčycos ir Radziejavo linkui, Vytautas atsiuntęs karaliui pasiuntinį savo kanceliarijos raštininką, Jokūbą iš Liublino, kuris slapta Jogailai pranešęs, kad kunigaikštis jokiu būdu negalįs reikiamu laiku su savo kareiviais atvykti. Jau ši trumpa žinelė apie Jokūbą iš L. duoda progos manyti, kad šis raštininkas kaip ir kiti buvo užangažuotas į Vytauto tarnautojų-diplomatų eiles.

Įdomiausias Vytauto Didžiojo viešpatavimo laikas bene bus paskutiniai jo viešpatavimo metai, nuo Lucko susivažiavimo iki spalių 27 d., t. y. iki kunigaikščio mirties. Tur būt, niekad tais laikais tarp lietuvių ir lenkų dar nebuvo buvę tokių įtemptų politinių santykių, kokiais pasižymėjo šis trumpas bet nepaprastai intensyvus diplomatinių varžytinių ir politinės kovos laikotarpis, Zigmanto per Lucko susivažiavimą pradėtas. Jau gerokai palinkęs, aštuonių dešimtų metų senelis-kunigaikštis, fistulos liga sergąs, ir vis dėlto užsispyręs iki paskutiniųjų, nepaprastai ambicingas būdamas, nenusileidžia, nori iškovoti sau karūnos. Ieškojo sau šalininkų lenkų didikų tarpe, bet kokia kaina siekė savo tikslo. Ir, be abejo, daug sau bičiulių surado, ypač tų žmonių tarpe, kuriuos viliojo aukštos valdininkų vietos, garbingi titulai ar pagaliau pinigai bei kitoks lobis, ir kuriems, šiaip ar taip šių tikslų siekiant, buvo reikalinga stipri ir reikšminga Vytauto parama.

Bet, deja, skaitlingų Vytauto bičiulių-lenkų tiktai kaikurios pavardės yra daugiau žinomos. Daugiausia visokių smulkmenų prirašęs savo istorijoje Dlugošas nors nekartą mini Vytauto šalininkus, tačiau patrijotiniais sumetimais nutyli jų pavardes, palikdamas suprasti kai ką pačiam skaitytojui. Vytauto kivirčas su lenkais dėl karaliaus karūnos — tai vienas geriausių momentų pažinti, kiek daug Vytautas turėjo sau palankių lenkų didikų, kurie ne tik nebuvo priešingi Vytauto vainikavimuisi, bet dargi rėmė kunigaikščio sumanymus. Vis dėlto ir apie šio laikotarpio Vytauto bičiulius konkrečiai sunkoka pasakoti. Neturėdami tad aiškių, tiesioginių žinių apie šiuos kunigaikščio žmones, turime griebtis kito istoriškojo metodo ir aplinkiniais keliais, sunkesnėmis bei nevisai tikromis priemonėmis ieškoti tai, kas galėtų patvirtinti, kad ir paskutiniais savo viešpatavimo metais Vytautas turėjo lenkų tarpe šalininkų.

Kaikurių istorininkų nuomone, ir Jogaila visai nesipriešinęs Vytauto vainikavimuisi. Mat, turėdamas du sūnu, vienam ketinęs palikti Lenkijos, o antram — Lietuvos sostą, nes, Vytautui, kaip žinome, savo įpėdinių nebuvo. Kai Lenčycos suvažiavimo metu Vytauto pasiuntiniai pareiškę Jogailai, kad jų kunigaikštis, nežiūrėdamas, kas kam patinką ar nepatinką, vistiek apsivainikuosiąs, Jogaila visai nesipriešinęs ir leidęs Vytautui elgtis, kaip norėjęs, bet tiktai viskas geruoju pasibaigtų. Taip daręs Jogaila todėl, kad jam pačiam rūpėję, apvainikavus kunigaikštį, pakelti Lietuvą į karalijas. Turėjęs čia paveikti Jogailą dar taip pat ir Jedlnos susivažiavimas, per kurį lenkų šlėkta sutikusi laikytis vadinamos laisvosios elekcijos ir rinkti vieną karaliaus sūnų įpėdiniu tik sąlyginai — jei karalius patvirtintų visas šlėktos privilegijas. Taigi šitaip ponų ir didikų spaudžiamas, Jogaila pagaliau visai neturėjęs reikalo priešintis Vytauto vainikavimuisi. Po bevaikio Vytauto Lietuvos karalija Jogailai ar jo vaikams galėjusi būti lyg ir kokia garantija drąsiau svetur viešpatauti. Ir tikrai, tuo laiku, kada lenkų kariuomenė saugojusi pasienį, kad suimtų karūną, Jogaila per pasiuntinius derėjęsis su Vytautu dėl savo brolio vainikavimo.

Taigi, jei pats Jogaila nesipriešino Vytauto vainikuoti, aišku, turėjo būti nemaža žmonių

ir lenkų didikų tarpe, kurie šiaip ar taip rėmė Vytauto sumanymą.

Chrakteringa, kad 1430 metams baigiantis, kai Vytautas, matyti, tuo pačiu karūnos reikalu per savo pasiuntinius prašė Jogailą atvykti į Lietuvą, kai kurie lenkų ponai, karaliui išvykstant, drauge su karaliumi išleido ir Zbignevą Olesnickį, didžiausį Vytauto priešą [1]).

Be abejo, turėta čia galvoj Jogailos ir kitų ponų šiuo klausimu nuolaidumas. Kad be Zbignevo Olesnicko daugiau nebuvo labai griežtai nusiteikusių prieš Vytautą lenkų, patvirtina dar ir kita aplinkybė. Jogaila, jau atvykęs į Lietuvą, liepė Zbignievui O. ir Vladislovui iš Oporovo tuojau grįžti į Lenkiją. Nors ir prašėsi, kad paliktų karalius juodu Lietuvoje, tačiau nieko prašymai nepadėjo [2]). Du nepatogiausi žmonės, galėję kliudyti karaliaus ir kunigaikščio pasitarimus, buvo sugrąžinti atgal. Įdomu, kad nėra jokios kalbos apie grąžinimą kitų ponų ir didikų, kurie su Jogaila ir Zbignievu buvo drauge atvykę. Vadinasi, jie liko Lietuvoje, didžiojo kunigaikščio dvare.

Pagaliau daug Vytauto palankių žmonių mini ir Dlugošas. Kai Vytauto sekretoriai Sepienskis ir Małdrzyk'as atvykę drauge su Vilniaus vyskupu Motiejumi į lenkų karaliaus tarybą ir nieko nelaimėję vėl grįžę į Lietuvą, Vytautas pasakęs: „...Visus (supr. lenkų ponus) arba dovanomis arba pinigais jau esu papirkęs ar tikėjausi papirksiąs, tik to vieno vyskupo (Zbignievo O.), nelyginant olos, niekaip negaliu nugalėti" [3]).

Kitoj vietoj (1429 metais) Dlugošas tvirtina, kad „kai kurie lenkų ponai, turtų ir brangių dovanų bei pažadų pavilioti, užmiršę dorovę, garbę ir tautos meilę, padėję Vytautui savo tikslo siekti, tuo būdu parsiduodami duosniam kunigaikščiui" [4]).

Toliau vėl viename savo laiške, rašytame didžiajam mistrui, pranešdamas apie tolimesnius savo darbo planus ir pabrėždamas ketinąs veikti prieš šlėktos nutarimus, Jedlnos susivažiavimo metu priimtus, Vytautas pasisako laukiąs šiuo metų iš Lenkijos pasiuntinių, kurie netrukus turį atvykti [1]). Laiško tekste be kitko pasakyta, kad atvykęs jo *tarnas* iš Jedlnos pavarde Strasz ir kaiką jau papasakojęs.

Atrodo, galima manyti, kad viename Vilniaus vyskupo dokumente, parašytame 1430 metais, pasirašę liudininkai — yra tie lenkų ponai, kurie su Jogaila buvo atvykę į Lietuvą [2]), juo labiau, kad šis dokumentas, rašytas Lietuvoje, Trakuose, prieš Vytauto mirtį.

Šio dokumento—privilegijos pabaigoje minimos šios pavardės: ...Dobek z Oleśnicy — kaštelionas, Jonas Głowacz iš Oleśnicos — Lenkijos maršalka, Jonas Taszko iš Koniecpolės, Andriejus (Jędrzej) iš Liublino, Vincentas iš Šamotulų, Klemensas Vantrobka iš Stšelcų (ze Strzelec), Lauras Zaremba iš Kalinavo, Jonas— Vloclavo vyskupas, Vladislovas iš Oporovo, bažnytinės teisės daktaras ir šv. Florijono vardo bažnyčios klebonas Krakove.

Suminėtų čia liudininkų Vincento iš Šamotulų pavardė buvo žinoma mums jau anksčiau, nes 1428 metais, kai Vytautas žygiavo į Naugardą, Vincentas iš Šamotulų buvo vyriausias, kaip matėme, kunigaikščio kariuomenės vadas. Negalime laikyti Vytauto bičiuliu Vladislovo iš Oporovo, kuris buvo Lenkijos karaliaus pakancleris, nes atvirai puolė didįjį kunigaikštį, kaip ir Oleśnickis. Tačiau, kad jo pavardė atsirado anksčiau minėtame dokumente šalia kitų numanomų Vytauto palankių žmonių, stebėtis visai netenka. Oporovskis, pasirašęs po šiuo dokumentu šalia kitų liudininkų, kaipo karalijos pakancleris, be abejo, suteikė šiam dokumentui daugiau rimtumo, todėl, matyt, čia jo parašas ir buvo pageidaujamas. Netrukus vis dėlto Oporovskis, kaip žinome, nenoromis turėjo išvažiuoti iš Lietuvos.

Pravartu čia taip pat suminėti dar antras dokumentas, tų pačių metų sausio 9 dieną Gardino mieste kunigaikščio išleistas. Ir šiame dokumente randame mums jau kiek pažįstamas pavardes, būtent, Jokūbo iš Kobylėnų, Grigaliaus Stromilos ir kitų. Pirmąjį iš jų kunigaikštis vadina savo dvaro maršalka. Kaip žinome, Jokūbas iš Kobylėnų nemažiau kaip

---

[1]) Dlugosz, H. P. XI, 405.

[2]) Ten pat, 413.

[3]) Ten pat, 412: ...fertur dixisse: omnes, inquit, alios aut largitionibus aut promissis, aut pretio aut pervinceram aut pervincere sperabam: unum hunc pontificem neque donis, neque terroribus, deflectere potui in hanc diem a recta sententia, qui omnes conatus meos, velut paries petrosus allisit et elusit...

[4]) Ten pat, 320.

---

[1]) Cod. ep. Vitoldi, 892, 1435 m., III 15: ...als nun binnen kurcz quam czu uns der strenge Strasz unser diener von dem tage von Jedlna, do hot her uns etliche sache gesagit doch nicht volkumplichin, die vir euch bei dem Vochse gancz entpoten habin-..

[2]) Długosz, XI, 408.

kiti buvo aktyvus Vytauto žygių kareivis. Jis drauge su Vincentu iš Šamotulų žygiavo juk į Naugardą, ir ne bet kaip, tur būt, pasižymėjo vyras, kad vėliau net maršalkos vietą gavo Vytauto dvare. Ar kiti šio dokumento liudininkai taip pat buvo kunigaikščio dvare 1430 metų gale, tikrai pasakyti sunku, tačiau, kad Jokūbo iš Kobylėnų būta nuolatinio Vytauto dvare piliečio, patvirtina tai dar ir kitas įdomus šiai temai dokumentas, parašytas 1426 metais, kur surandame to paties Vytauto bičiulio pavardę.

Sakytasis dokumentas buvo parašytas Trakuose, gruodžio 31 dieną kažkokiam lenkui, Petrui Gumovskiui. Čia Vytautas, atsimindamas savo „ištikimo tarno" gerus darbus, dovanoja Tykocino miestą su visomis teisėmis ir privilegijomis. Dokumento gale pažymėta, kad P. Gumovskis turi už visa tai, reikalui esant, tarnauti kunigaikščio kariuomenėje. Pasirašę liudininkai: Jokūbas iš Kobylėnų, sekretorius Małdrzyk ir kiti (kitos pavardės ne lenkiškos) [1]).

Iš viso, kas buvo pasakyta apie J. iš Kobylėnų, aišku, kad šitas ponas jau seniai buvo Lietuvoje Vytauto mėgiamas svečias ir, be abejo, Vytauto sumanymą vainikuotis rėmė.

Savo straipsnyje suminėjome keliolika lenkų ponų, turėjusių su Vytautu, šiaip ar taip, labai artimų santykių. Visus juos galėtume čia padalyti į dvi grupi. Pirmosios grupės ponai nuolat gyvena Lenkijoje ir remia Vytauto politiką savo darbais, arba tylėdami šiokius ar tokius Vytauto darbus ir sumanymus toleruoja (pav. vyskup., pavarde W. Jastrzębiec, kalba karaliaus taryboje[2]); antrosios grupės bičiuliai dažniausiai dirba kunigaikščio dvare ir, be abejo, yra jo artimiausi patarėjai. Tačiau ir vienoj ir antroj grupėj surasime žmonių, tarnavusių didžiojo kunigaikščio kariuomenėj arba dalyvavusių jo tolimuosiuose žygiuose į Rusijos kraštus. Kai kurie Vytauto prieteliai, kaip matėme, atvykdavo su dideliais ricerių būriais. Tai rodyte rodo, kad kai reikėjo remti kunigaikščio interesai, lenkų ponai buvo solidarūs. Nors ir nekiek žinių randame šaltiniuose apie Vytauto santykius su paskirais lenkų didikais, vis dėlto ir iš nedidelės vertės pastabų, prasitarimų etc. aiškiai matyti, kad būta kažkokio artimo ryšio su Vytautu, kad kažkas, lyg iš anksto numatyti koki bendri tikslai, jungė abidvi pusi. Jeigu Vytautas ieškojo lenkų didikų tarpe sau palankių žmonių, kurie dažniausiai turėjo didelės įtakos viršūnėse, tai, be abejo, darė tai su tam tikru politiniu tikslu, tikėdamasis, reikalui esant, visuomet susilauksiąs reikalingos paramos. Tačiau, matėme, kad tie draugiški santykiai kaikada buvo stačiai pirkte nupirkti. Nekartą patvirtina tai ir pats Dlugoš'as. Įsigijęs tuo būdu kai kurių ponų palankumą, Vytautas, suprantama, norėjo ir rekompensatos. Taigi tokiais pamatais sulipdytas draugiškumas pagaliau negalėjo būti nei labai nuoširdus, nei labai pastovus.

Tačiau, apskritai, Vytauto santykiai su lenkų įžymesniais ponais ir didikais buvo neblogi, nes ir vienai ir antrai pusei tie geri santykiai buvo naudingi. Vytauto bendradarbiavimas su lenkų didikais ir šlėkta ypač ryškus 1422 metais. Kad būtų aiškiau, aptarsime čia plačiau Jogailos duotąją ties Červinsku tais pačiais metais ypatingomis sąlygomis privilegiją, kuria Lenkijos karalius netiktai patvirtino visas, iki šiol buvusias šlektos privilegijas, bet dar davė naujų. Pagal šitą 1422 metų privilegiją Jogaila be savo ponų tarybos sutikimo negalėjo kaldinti pinigų, laisvai disponuoti įplaukomis, einančiomis iš įvairių teismo pabaudų, skirti karališkos žemės nuo šlėktos valdomosios žemės ir t. t. Vadinas, privilegija karaliui nemaloni, mažinanti jo ir taip jau nedidelę reikšmę Lenkijoj. Įdomu, kad iš šio dokumento turinio aiškiai matyti, jog Vytauto daugiausia pasidarbuota šiai privilegijai išleisti. Kunigaiščio vardas visur čia figuruoja pirmoje vietoje. Be to, kiek kartų primygtinai pabrėžiama, kad viskas daroma Vytautui sutinkant, leidžiant ir patariant (... ad instantes petitiones ipsorum Nobis cum preces interventum et svasum serenissimi Fratris Nostri charissimi Domini Alexandri...[1]).

Vytauto vardas minimas keletą kartų, lyg tyčia norint pabrėžti, kad didžiojo kunigaikščio čia suvaidinta tikrai svarbi rolė.

Nežinia, kuri buvo tikroji priežastis 1422 metų Červinsko privilegijai išleisti. A. Prochaska

[1]) Daniłowicz J, Skarbiec Dyplomatów, t. II, pusl. 92 ir kiti; Caro, Lib. canc. I, 473, LXXII: Aleksander alias Vitoldus *Petro de Gumov* advocatiam in oppido Tykocin iure perpetuo donat Dat in Troki die S. Silvestris 1426.

[2]) W. Jastrzębiec Vytauto dėka buvo pakeltas į vyskupus. Kalbėdamas K. taryboj apie Vytauto vainikavimą, kaipo vyriausias tarybos narys, nieko tikra nepasakė ir nepasiūlė. Šitokia Jastrzębco taktika, kai kiti lenkai taryboje kalbėjo prieš Vytautą, daug sako.

[1]) J. Ohryzko, Volumina legum, I, pusl. 36, 37, 38.

tvirtina[1]), kad šlėkta pasinaudojusi nesusipratimais dėl husitų tarp Jogailos ir Vytauto, kuris į Čekiją buvęs išsiuntęs Kaributą. Mano jis, kad šlėkta sutaikiusi karalių ir kunigaikštį. Taigi ši privilegija, jo nuomone, ir buvusi šito susitaikymo rezultatas, nes šlėkta pasinaudojusi proga išsiderėti sau naujų lengvatų iš karaliaus. Prochaskos tvirtinimas atrodo tačiau nevisai pagrįstas. Iš to, kad Vytautas dalyvavo drauge su karaliumi ir šlėkta kampanijoj prieš kryžiuočius, galima daryti išvada, jog tuo metu jokių nesusipratimų dėl čekų tarp Vytauto ir Jogailos jau nebuvo. Taigi nebuvo ko ir taikyti. Priešingai, iš viso dokumento matyti, kad svarbiausias šios privilegijos inicijatorius buvo pats Vytautas, nes aiškiai kiek kartų pabrėžiama ypatinga didžiojo kunigaikščio rolė šią privilegiją išleidžiant. Aišku tad, kad ties Červinsku Vytauto geras vardas šlėktos tarpe turėjo kur kas aukščiau pakilti, nei prieš tai: jis patraukė į save visus, kam buvo malonios įvairios naujos teisės. Dabar turėjo būti patenkinta viena ir antra pusė, tik ne trečioji, kurią reprezentavo pats Jogaila.

Didysis kunigaikštis seniau jau bendradarbiavo su karaliaus taryba, kur turėjo palankių sau žmonių. Dar 1410 metais, kai lietuvių-lenkų kariuomenė, eidama į mūšį su kryžiuočiais, sustojo ties Rupkovo ežeru, pats Jogaila paskyrė Vytautą drauge su kai kuriais karaliaus tarybos nariais vadovauti ir karo laukui tvarkyti. Taip buvęs sudarytas visas štabas, kurio priešakyje stovėjo, be abejo, pats kunigaikštis, tuo būdu imdamas sau didžiausią mūšio atsakomybę. Štabe dalyvavo šie karaliaus tarybos nariai: Krystynas iš Ostrovo—kaštelionas, Jonas iš Tarnovo—Krakovo vaivada, Sędivogius iš Ostrorogo—Poznanės vaivada, Mikalojus iš Michalovo—Sandomyriaus vaivada, Zbigniev'as iš Brzezio — Lenkijos karalystės maršalas ir Petras Szafraniec (z Pieskowej Szkoły—Subcamerarius Cracoviensis[2]).

Iš visų šių tarybos narių Zbigniev'as iš Brzezio, kaip žinome, dalyvavo Vytauto žygiuose į Naugardą, o Jonas iš Tarnovo ir Mikalojus iš Michalovo labai dažnai važinėjo į didįjį Lietuvos kunigaikštį su įvairiais karaliaus reikalais ir pasiuntinybėmis. Tas pats tačiau Jonas iš Tarnovo, kai Vytautas norėjo vainikuotis, rėmė karaliaus taryboje priešingąją Vytautui partiją, kurios priešakyje stovėjo Zbignievas Olesnickis. Bet Vytautas siunčia šitam Jonui dovanų šimtą grivenų sidabro bei kitokių brangenybių, kaip tvirtina Długosz, kad tyčia supykintų Zbignievą[1]), ir, keistas dalykas, Jonas iš Tarnovo nurimsta, daugiau nesipriešina Vytautui, kad vainikuotųsi, bent neaptinkame tos rūšies įsišokimų, dokumentuose pažymėtų, kurie aiškiai rodytų Joną iš Tarnovo ir toliau buvus Vytauto priešą.

Žinomas vaivada Mikalojus iš Michalovo ir garsusis Zbigniev'as iš Brzezio—maršalka dar prieš Griunvaldą dalyvavo su Vytautu bendruose žygiuos. Todėl visai suprantama, kad Jogaila ir ties Griunvaldu pakvietė vadovauti seniai prityrusius bendrų karų dalyvius su Vytautu priešaky. Jonas iš Tarnovo, Mikalojus iš Michalovo, Sędziwoj iš Ostrorogo (šis 1399 metais buvo patekęs į totorių nelaisvę ties Vorksla) ir vėliau, 1422 metais, yra ginklo draugai, bendrų siekių bičiuliai ties Červinsku, kur surandame dar ir daugiau Vytauto artimesnių lenkų[2]), kaip, pav., Vaitiekų Jastrzębiec—kanclerį ir Zbignievą iš Brzezio—karūnos maršalką, vieną Vytauto ir karaliaus patarėjų karo metu su kryžiuočiais, 1410 metais.

Zbignievo iš Brzezio sūnus dalyvavo Vytauto žygyje į Naugardą 1428 metais drauge su atvykusiais iš Lenkijos kitais savanoriais ir su Vytauto sekretoriu Mikaloju Sepieńskiu, Jokūbu iš Kobylėnų, kunigaikščio dvaro maršalka etc. Iš to matyti, kad tarp Vytauto prietelių-lenkų, Lietuvoje ir Lenkijoje gyvenančių, būta artimų ryšių. Gerai pažįstami ginklo draugai, be abejo, ir politiniame gyvenime abipusiom pasitarnaudavo, jeigu reikėdavo. Tas prieteliškumas, įsišaknijęs vienoje kartoje, pereidavo ir į kitą. Senojo karūnos maršalkos sūnus Mikalojus eina tėvo pėdomis ir kariauja Vytauto kariuomenės eilėse drauge su kitais savo tautiečiais, kunigaikščio prieteliais, kaip, pav.: Vincentu iš Šamotulų, kaštelionu (kasztelan z Międzyrzecza), vyriausiuoju Vytauto kariuomenės vadu (1428 m.), Jokūbu iš Kobylėnų, Vytauto dvaro maršalka, Mikalojumi Sepienskiu — raštininku ir kit. Įdomu, kad paklusnių Vytautui lenkų eilėse surandame nekartą žmonių, iš tų pačių vietų kilusių. Tokie

[1]) Žiūr. Przegląd Historyczny, t. IV, 1907 m. pusl 293.
[2]) Dl. H. P., XI, 23, 1410.

[1]) Dl. H. P., XI, 23, 1410.
[2]) Žiūrėk tą patį dokumentą iš Volumina legum.

yra, pav., Zbignievas iš Brzezio, jo sūnus Mikalojus ir Lutek iš Brzezio, Vytauto raštinės sekretorius bei kiti.

Visi anksčiau suminėti didikai, ginklo draugai, ilgus metus bendrą vargą vargę įvairių karų metu, kaip matyti, buvo sudarę glaudų ir artimą Vytautui palankių bei, šiaip ar taip, jo įtakai pasidavusių žmonių būrelį. Kaikurie to būrelio asmens, matėme, buvo žymūs valdininkai. Taigi, suprantama, jų žodis savo tautiečių tarpe buvo reikšmingas, taip kaip vieta autoritetinga. Jeigu prisiminsim, kad jo, šito Vytauto būrelio, ir savitarpio santykiai, šiaip ar taip, turėjo būti nuoširdūs, tai turi būti aišku, kokia buvo to būrelio rolė didžiajam Lietuvos politikui. Turint ištikimų žmonių būrį, be abejo, lengviau buvo Vytautui siekti šiokių ar tokių savo tikslų Lenkijoje. Tad visai nenuostabu, kad didysis kunigaikštis, kaip matėme, savo bičiuliams stengėsi įtikti, dažnai net Lenkijos valstybės gyviesiems interesams pakenkdamas. Ranka ranką plauna, o pateptas ratas visada slidžiau rieda. Privilegijomis Lenkijoje anuometu galima buvo nemaža laimėti. Todėl, tur būt, nekartą taip lengvai vykdė Lenkijoje Vytautas kai kuriuos savo planus, todėl, tur būt, tokią didelę ir reikšmę buvo karūnoje įsigijęs, kuri (toji reikšmė) kiek sumažėjo tik tuomet, kai didysis kunigaikštis gerokai senstelėjo ir susilaukė nemažiau už save gudraus, apsukraus ir jauno, energingo, bet priešingo sau politiko — Zb. Olesnickio.

Kalbėdami apie Vytauto šalininkus—lenkus, turime vis dėlto atsiminti, kad ne visi jie buvo įžymūs valdinikai ar šiaip žinomi žmonės. Buvo ir eilinių, kaip, pav., Petras Gumovskis (Petrus de Gumovo).

Tokie turėjo už tam tikrą atlyginimą, reikalui atėjus, tarnauti Vytauto kariuomenėje. Tai buvo, galima sakyti, paprasti samdiniai, ir vargiai ar galima pagaliau jie iš viso laikyti Vytauto šalininkais. Vis dėlto ir šie turėjo būti uolūs didžiojo kunigaikščio kariai (šlėktelė Szczukowski ties Vorksla) bei šiaip kuriuos naudingus darbus dirbo, nes vienus Vytautas apdovanojo žemėmis (tas pats Petrus de Gumovo, Gumowski), kitus herbais (1408 metais ties Uhros upe), trečius aukštomis ir garbingomis vietomis (Jokūbą iš Kobylėnų).

Istorijos šaltiniuose galima surasti įvairių paskėmų ir apie kitus lenkus, buvusius Vytauto artimus žmones, tačiau visi tie epizodinio pobūdžio paskėmai—žinelės nelabai tesiriša su šio straipsnio turiniu ar tiesiog sunkoka surišti. Todėl kai kas čia, šitame straipsnyje, sąmoningai išleista.

Bet ir iš to, kas pasakyta, galima tvirtinti, kad šito lenkų būrelio reikšmė Vytauto politikai buvo nemaža, kaip lygiai galima tvirtinti, kad Vytauto būta apsukraus lietuvio politiko.

ŠIMUKONIS JONAS

Klaipėdos krašto lietuviškumo raida

Vytauto laikais Lietuva, diktuodama savo valią kitoms tautoms, praplėtė sienas nuo Baltijos iki Juodosios jūros krantų, prasiveržė į jūrų pakraščius — į platųjį pasaulį.

Tačiau ilgainiui mūsų tauta, nuolat aršiųjų priešų puolama, silpo ir, neįstengusi atremti jų puolimų, pagaliau pakliuvo į ilgametę vergiją.

Grobuonys kaimynai, pavergę lietuvių tautą, pasidalijo jos žemes, kuriose amžiais varė ištautinimą žiauriausiomis priemonėmis.

Mažoji Lietuva ir Klaipėdos kraštas pakliuvo į vokiečių rankas, kurie, vykdydami imperialistinius „Vaterlando" tikslus, ryžosi lietuvybę panaikinti ir lietuvišką dvasią su šaknimis išrauti.

Lietuvis yra kantrus ir atsparus nepalankiems vėjams: jis pajėgė nelygioj kovoj išsilaikyti, jis pajėgė savyje išlaikyti dvasines aspiracijas — vyriausius tautos principus ir užsipelnė netik savo tautoje, bet net tarptautinių interesų sukūry didelę pagarbą ir moralinį prestižą.

Šiemet sueina 12 metų, kaip Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos valstybės, todėl pravartu pagvildenti vyriausios šio krašto problemos, išvesti bendras kriterijumas, kuriuo pagrįstas Klaipėdos krašto ir mūsų tautos modus vivendi.

Versalės traktatas atskyrė Klaipėdos kraštą nuo Vokietijos Santarvės naudai. Traktato sutarties 99 straipsnyj buvo pasakyta:

„Vokietija atsisako didžiųjų Santarvės valstybių naudai nuo visų teisių ir titulų į kraštą tarp Baltijos jūros, Rytų Prūsų šiaurinės rytų sienos, aprašytos šios sutarties II-sios dalies 28-me straipsnyje, ir buvusios Vokietijos — Rusijos sienos.

Vokietija pasižada pripažinti nuostatus, kuriuos didžiosios Santarvės valstybės priims dėl šio krašto, būtent, dėl gyventojų pilietybės".*)

Klaipėdos krašto likimas nebuvo galutinai likviduotas. Atsirado daug suinteresuotų valstybių, kurios tiesė savo rankas, norėdamos Klaipėdos kraštą prijungti prie savo valstybės. Lietuva sekė tautų rivalizaciją ir Klaipėdos krašto politinę būklę, bet Klaipėdos krašto lietuviai nelaukė, kol taps šio krašto problemos išspręstos, kol bus atmegzta Gordijaus mazgas, — pasiryžo laimėti ar žūti, bet Klaipėdą atvaduoti. Seni ir jauni, be luomo ir pažiūrų skirtumo, stvėrėsi ginklo ir vijo svetimą kariuomenę iš lietuviškos žemės.

Sukilimui vadovavo Budrys ir keturių asmenų — Bruvelaičio, Lebarto, Šaulinskio ir Vanagaičio — komitetas.

1923 metais sausio mėnesio 9 dieną visame krašte buvo smarkiausios kovos.

Sausio mėn. 15 d. sukilėliai įsiveržė Klaipėdon, paėmė prancūzų laikomą prefektūrą ir visą valdžią. Su prancūzais buvo padarytos paliaubos, pagal kurias leista jiems turėti prefektūrą, kareivines ir ginklus pačiame mieste.

Aukštasis Klaipėdos komisaras Pétisné nenorėjo laikytis paliaubų sutarties ir klausyti sukilėlių direktyvų. Jis pavedė eiti tarnybos pareigas buvusiems valdininkams, patarė klausyti buvusios direktorijos įsakymų bei paliepimų.

Buvo įsteigta Landesdirektorium, o policijoj, teismuose bei krašto tarnybose pasiliko tie patys Vokietijos valdininkai.

Sukilėliai tam pasipriešino ir suėmė direktorijos narius Raidį ir Matzį.

Klaipėdos krašto klausimas atsidūrė Ambasadorių Konferencijoj — Paryžiuj, kuri norėjo suversti visą atsakomybę Lietuvos valdžiai už įvykius ir taikos ardymą Klaipėdos krašte.

Po debatų ir ginčių Santarvė sudarė nepaprastą komisiją trijų asmenų: Clinchaut (prancūzas), Aloisi (italas), Frey (anglas) ir atsiuntė sausio mėn. 25 d. į Klaipėdos kraštą ištirti susidariusią padėtį, likviduoti sukilimą.

Šioji komisija pasiuntė sukilėlių vadovybei ultimatumą, kuriuo reikalavo nusiginkluoti ir tuojau atsiųsti savo atsakymus.

Sukilėliams dabar buvo labai kebli padėtis: klausyti nepaprastos komisijos reikalavimų jie nenorėjo, nes suprato, kad Klaipėdos kraštas patektų svetimiesiems gaivalams, o pasipriešinti ir stoti kovon su Santarvės iškelta kariuomene į krantus, — būtų perdaug rizikingas žingsnis.

---

*) Klaipėdos krašto cesijos raida. Dr. Ladas Natkevičius.

Vyriausias sukilėlių vadas Budrys, pasitaręs su Vyriausio Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komiteto nariais ir direktorija, nusprendė atsiklausti, ar šis ultimatumas panaikina paliaubų sutartį?

Laimės liepsnelė švystelėjo, kai nepaprasta komisija tą pačią naktį 12 val. atsisakė nuo ultimatumo.

Vasario mėn. 3 dieną Simonaičio direktorija, kuri buvo jau padidinta dviem nariais — d-ru Gaigalaičiu ir Lekšu, pasiuntė Ambasadorių Konferencijai Šilutės deklaraciją sausio mėn. 19 d.

Šioji deklaracija buvo viso krašto valios pareiškimas, todėl ištisai paduodame jos tekstą: „Mes viso Klaipėdos krašto rinktų Vyriausio Gelbėjimo Komiteto Mažosios Lietuvos skyrių nariai ir krašto politinių ir ekonominių organizacijų atstovai, šiandien Januaro 19-tą dieną, metų 1923-čių, suvažiavę Šilutėje į visuotinąjį seimą, krašto gyventojų daugumos vardu su gilia pagarba lenkiame savo galvas prieš Mažosios Lietuvos išvaduotojus savanorius—karžygius, kurie išliejo kraują ir žuvo už mūsų krašto valstybę. Taip jau sveikiname besiorganizuojančią mūsų krašto savanorių kareiviją, pasiryžusią ir toliau ginti krašto gyventojų valią.

Tvirtindami lig šiol padarytus Vyriausiojo Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komiteto žingsnius vaduojant ir naujai tvarkant kraštą, reikšdami jam giliausios padėkos ir pasitikėjmo, viso teisingojo pasaulio akivaizdoje, iškilmingai skelbiame:

1. Vienbalsiai nutarėme prisijungti prie Lietuvos Respublikos autonominės dalies teisėmis, tuomi pasilaikant pilną savivaldybą šituose reikaluose: tiesioginių mokesčių ir akcižės, kultūros ir tikybos, teismo ir žemės ūkio ir miško, socialės apsaugos ir visokių kitų vidaus reikalų, kaip tai atsikartotinai yra pareikšta Mažosios Lietuvos Organizacijų ir patvirtinta Lietuvos St. Seimo nutarimu iš 1921 metų lapkričio 11 dienos.

2. Vyrausiajam Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komitetui pavedame daryti visa, kas reikalinga, idant šitas prisijungimas kuo greičiausiai įvyktų ir juridiniai Santarvės ir kitų valstybių būtų pripažintas.

3. Mes kreipiamės į Lietuvos Respublikos valdžią, prašydami išreikštos mūsų krašto valios vykdymą visais būdais paremti, pirmoj eilėj teikiant militarinę ir finansinę pagalbą.

4. Vyr. Maž. Liet. Gelbėjimo Komitetą ir toliau įgaliojame būti mūsų krašto vyriausia atstovybe.

5. Vyr. Maž. Liet. Gelbėjimo Komitetui ir toliau pavedame trumpiausiame laike sudaryti Klaipėdos krašto Tarybą iš esamųjų šio krašto vyr. organizacijų ir grupių atstovų.

Šitą nutarimą pasirašo visi M. L. G. Komitetų Pirmininkai ir šiaip dalyvaujantieji Seime atstovai".

Šį memorandumą Gelbėjimo Komitetas įteikia nepaprastai komisijai.

Prasidėjo pasitarimai nuo vasario mėn. 3 dienos su sukilimo reikalų vedėju ir Gelbėjimo Komiteto atstovais iš vienos pusės ir nepaprastos komisijos — iš antros pusės.

Tartasi iki vasario mėn. 15 d.

Sukilimo atstovai per derybas buvo klausinėjami, kodėl sukilę, kodėl vokiečiai reikalaują plebiscito, kodėl sukilėliai nesutinką nusiginkluoti ir tik vėliau, vasario mėn. 5 d., ėmė tartis dėl krašto vaidžios sudarymo.

Lietuviai atstovai aiškino dalyką, atrėmė priekaištus, tačiau nesutiko nusiginkluoti, kadangi jau buvę nesykį apvilti. Nusiginklavimo klausimas buvo išspręstas vasario mėn. 9 d. Nepaprasta komisija sutiko palikti 1.500 ginkluotų vyrų Santarvės vado žinioje.

Krašto valdžią sudarant, derybos ėjo labai sunkiai. Nepaprasta komisija atsiklausė lietuvių atstovų, kaip sukilėliai ketiną valdyti, ar priimsią vokiečių atstovus?

Lietuvių atstovai pareiškė, kad derybos eitų geryn, jeigu jose dalyvautų Lietuvos valstybės atstovas ir, kad nepaprastoji komisija raštu pripažintų Klaipėdos krašto cesiją su Lietuvos valstybe remiantis Šilutės deklaracija, kurios tekstai buvo Ambasadorių Konferencijai ir Lietuvos Steigiamajam Seimui jau įteikti.

Komisija sutiko, ir į derybas buvo priimti Lietuvos vyriausybės atstovai, kurie savo diplomatija ir dideliu taktu padėjo išrišti taip painias problemas.

Nepaprastoji komisija ir Vyr. M. Lietuvos Gelbėjimo komitetas sudarė penkių narių direktoriją. Jos pirmininkas turi būti lietuvis, o kiti nariai — du lietuviai ir du vokiečiai.

Direktorijoj negalėjo būti nei vieno lietuvio sukilėlio, nei vieno Gelbėjimo Komiteto nario.

Liko dar vienas klausimas baigti, būtent, perduoti pareigas naujajai valdžiai.

Santarvės Ambasadorių konferencija norėjo laisva valia duoti sprendimą Klaipėdos krašto, o ne sukilėlių verčiama. Norėjo, kad komisaras Pétisné sudarytų perdavimo aktą.

Lietuvių atstovai tam priešinosi, kaltindami patį Pétisné už įvykius ir kraujo praliejimą Klaipėdos krašte.

Kompromiso būdu likviduotas ir šis klausimas. Lietuviai sutiko, kad komisaras Pétisné dar pasirašytų naujos direktorijos sudarymo aktą, bet jo perdavimo laiku nieko nekalbėtų, o pats aktas būtų paskaitytas kito asmens. Baigta visi ginčai. 1923 m. vasario 16 d. Poincaré santarvininkų vardu pranešė cesijos aktą, kuriuo perleido visas teises Lietuvai.

Alijantų šarvuočiai su visa kariuomene paliko Klaipėdos uostą, išėjo daug vokiečių, kurie norėjo sukurti „freištatą".

Lietuvai liko jau tik sudaryti ir pasirašyti su signatarinėmis valstybėmis konvencija.

Paryžiuje buvo derėtasi per keletą mėnesių. Pradžioje šios derybos nedavė gerų vaisių. kadangi signatarinės valstybės reikalavo iš Lietuvos to, ko jinai jokiu būdu negalėjo sutikti priimti.

Byla pagaliau atsidūrė Tautų Sąjungoje. Tautų Sąjunga sudarė komisiją, kurion pateko amerikietis Norman Davis, olandas Kröller ir švedas Hoernel. Šie sudarė projektą, kurį Tautų Sąjunga priėmė 1924 m. kovo 4 dieną.

Gegužės mėn. 8 d. Lietuvos atstovai su signatarinių Anglijos, Prancūzijos, Japonijos ir Italijos valstybių atstovais pasirašė Paryžiaus konvenciją, kurią Lietuvos vyriausybė ratifikavo 1924 m. liepos mėn. 31 d.

Pagal šią sutartį, Klaipėdos kraštui duota plati autonomija, bet kraštas priklauso Lietuvos respublikai ir yra Lietuvos valstybės dalis:

„Klaipėdos kraštas sudaro Lietuvos suverenitete vienetą, kuris naudojasi įstatymų leidimo, teismų, administracijos ir finansų autonomija. Klaipėdas kraštas nėra atskira valstybė — jis neturi atskiros konstitucijos".*)

Klaipėdos krašto gubernatorius, Lietuvos Respublikos interesų saugotojas, gali paleisti Direktoriją, jeigu ji nustoja nepasitikėjimo.

Trumpai apžarę Klaipėdos krašto sukilimo teisinę ir fizinę raidą, lietuvių klaipėdiškių norą prisijungti prie Lietuvos, pažiūrėkim, kokią reikšmę turi jis mūsų tautai. Šio krašto reikšmė gali būti dvejopa: ekonominė ir politinė. Ji glaudžiai rišasi su tautos tendencija atsispirti germanų invazijai ir turėti laisvas rankas į platųjį pasaulį.

Kalbant apie ekonominę reikšmę, tenka pasakyti, kad Lietuva, turėdama Nemuno žiotyse išėjimą į jūrą, o tuo pačiu ir į pasaulines rinkas, sutvarkė tinkamai savo ūkį ir prekybą. Lietuvos prekės pamažu stūmė vokiečių prekes iš Klaipėdos rinkų.

Pasiturinčių lietuvių skaičius diena dienon augo: vieni jų, valdžiai padedant, įsigijo stambius ūkius, kiti, susitaupę pinigų, nusipirko namus, o dar kiti, užsiimdami prekyba ar pramone, įsigijo stambių indėlių bei akcijų ir tuo medžiagiškai išsivadavo nuo vokiečių. Lietuvybei Klaipėdos krašte tai buvo labai svarbu.

Klaipėda, kaip sako T. Daukantas, L. Un. doc., tapo kvėpavimo ir alsavimo organu. Klaipėdos uosto prekių importo ir eksporto plitimas galima ilustruoti laivų judėjimu, bendra prekių apyvarta.

Vokiečių laikais (1913 metais) Klaipėdos sąmata buvo apie 425.000 markių = 1.020.000 litų. Lietuvos laikais 1925 metais Klaipėdos sąmata buvo tris kartus didesnė, o 1933 m. Klaipėdos sąmata buvo 9.199.300 litų sumos. Laivų judėjimas ir talpumas (tonažas) auga ir plinta.

Tai galim pamatyti iš šios lentelės, vaizduojančios laivų atplaukimą ir išplaukimą.

*) Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūra. T. Petkevičius.

Metai	ATPLAUKIMAS Laivų skaič.	N. t.	Cbm.	IŠPLAUKIMAS Laivų skaič.	N. t.	Cmb.
1924	694	266.777	755.074	707	266.550	754.336
1925	748	328.686	930.187	744	376.144	925.817
1926	717	334.436	974.754	719	349.786	989.859
1927	813	430.897	1.219.439	828	428.760	1.213.393
1928	824	468.492	1 325.832	824	468.408	1.325.594

Šie Klaipėdos uosto valdybos duomenys rodo mums, kaip nuolat laivų judėjimas augo, o 1934 metais į Klaipėdą buvo atplaukę daugiau, kaip tūkstantis laivų.

Klaipėdos uostas suskirstytas į šešius rejonus, į kuriuos importuojami ir eksportuojami įvairiausios rūšies produktai: žibalas, benzinas, druska, cementas, trąšos, akmes anglys ir t. t. Išvežami maisto produktai: mėsa, sviestas, kiaušiniai, be to, audiniai, linai, kanapės ir kt.

Lietuvos prekyba auga, nors politinės sąlygos iš Rusijos ir Vokietijos pusės yra nepalankios.

Vokiečiai kariauja įvairiomis priemonėmis. Lietuvos prekių judėjimą apsunkina mokesčiai.

Beplintant pasaulinei krizei, kuri turi neigiamos reikšmės ir Lietuvos ūkiui, ėmė reikštis vokiečių persvara. Ūkiai atsidūrė gana kėblioj padėty ir įlindo į skolas.

Bendrai imant, Klaipėdos miesto ir krašto ūkis nepasižymi savo racionalumu. Kraštas turi 140.000 gyventojų ir padalytas į smulkius savivaldybinius vienetus, o tai surišta su nereikalingomis išlaidomis, valdininkams algas mokant.

Valdininkų algos yra labai aukštos. Klaipėdos direktorijos tarnas gauna 5.364 litus, šoferis — 7.008 lt. metams, o kiti valdininkai gauna taip pat didokas algas, neatitinkančias krašto sąlygoms *).

Paaštrėjus politikos santykiams tarp Lietuvos ir Vokietijos, buvo užkirstas kelias bekonui į Vokietijos rinkas.

Lietuva turėjo ieškoti naujų rinkų kitų valstybių tarpe. Dabar daugiausia išvežama prekių į Angliją, Prancūziją, Sovietų Rusiją, Čekoslovakiją ir į kt. valstybes.

Pažiūrėkim dabar, kokios lietuvių tautinės pozicijos Klaipėdos krašte.

Vokiečių Lietuvoje yra 4%. Daugiausia jų yra Klaipėdos mieste (58%). Visi jie yra turtingi pirkliai ar pramonininkai. Žymus ir didelis skaičius vokiečių yra Pagėgių apskrity (47%), Šilutės 38%, Klaipėdos be miesto 21% **).

Vokiškas elementas, Reicho remiamas, niekur neemigruoja, bet stiprina savo pozicijas visose srityse.

Jau prancūzai, valdydami Klaipėdos kraštą, davė įsigalėti vokiškajam gaivalui. Jų valdymo periodą Jean Pélissier šitaip charakterizuoja:

„Prancūzams šią teritoriją paėmus, Aukštajam Komisarui susidėjus su grynai germanofilišku šio krašto elementu, kraštas pasidarė pangermanizmo židiniu. Priešingai, lietuviškas elementas, kuriuo Prancūzija turėtų remtis, yra paaukotas ir laikomas en paria".

Vokiečiai tuo pasinaudojo, įkūrė Deutsch-litauischer Heimatbund, kurį lietuviškai pavadino „Wokiszka-lietuviszkasis Namynės Buntas".

Vokietija, išnaudodama palankią Lietuvos politiką ir toleranciją Vokietijai, sustiprino savo veiklą ir akciją Klaipėdoj.

Klaipėdos krašto vokietininkai, pilni vokiškos ambicijos ir nacionalizmo, ėmė kolonizuoti Lietuvoje germanizacijos pionierius ir atvirai kalbėti apie šio krašto pagrobimą.

Pravesti kolonizacijos akciją Vokietijai buvo labai lengva, kadangi su Lietuva padaryta sutartis, kuri leido vienos ir antros šalies gyventojams pirktis žemes, kur tik patinka.

Tokia sutartis mūsų tautai buvo labai kenksminga. Daug įsikūrė mūsų žemėse vokiečių ūkininkų, pirklių ir amatininkų.

To vokiečiams buvo dar negana. Visi gerai prisimenam Böttcherio keliones Berlynan, kuris politikavo su Reicho vyriausybe Lietuvos nenaudai.

Lietuvos vyriausybė, jausdama pavojų, reagavo.

Klaipėdos krašto gubernatorius Merkys atšaukė direktorijos pirmininką Böttcherį ir paleido seimelį.

Kilo smarkus ginčas tarp Vokietijos ir Lietuvos, kuris atsidūrė Tautų Sąjungoj ir Tarptautiniame Teisingumo Haagos Tribunole.

Vokiečių spaudoje pasipylė grasinimai Lietuvai ir jos vyriausybei.

Nuolatinis Teisingumo Haagos Tribunolas turėjo išspręsti šiuos juridinius klausimus:

1. Ar turi Gubernatorius teisę atšaukti Direktorijos pirmininką ir, jeigu turi, kuriomis sąlygomis?

2. Ar privalo Gubernatorius, skirdamas Direktorijos pirmininką, avanso keliu laiduoti sau Seimelio daugumos pritarimą?

3. Ar turi Gubernatorius teisę paleisti Seimelį, suteikiant Direktorijai, nebendradarbiavusiai su Seimeliu?

1932 m. rugpiūčio mėn. 11 d. Nuolatinis Teisingumo Haagos Tribunolas, išnagrinėjęs

---

*) Žiūr. Savivaldybė Nr. 8. 1934 m. rug. mėn. d-ro Geručio straipsnis.

**) Prof. Pakštas. Baltijos Respublikų politinė geografija.

bylą, dešimčia balsų prieš penkius davė šitokį sprendimą:

„1) Svarbiais atsitikimas dėl aktų, priešingų Paryžiaus 1924 m. gegužės mėn. 8 d. Konvencijai su josios priedais imtinai ir galinčių užgauti Lietuvos suverenumą, nesant kitokiam galimumui paveikti, Klaipėdos krašto Gubernatorius, kaip priemonę valstybės reikalams apsaugoti, turi teisės atšaukti Direktorijos pirmininką;

2) šios Direktorijos pirmininko atšaukimas kitų Direktorijos mandatų savaime nenutraukia;

3) kad esant toms aplinkybėms, kuriose tai įvyko, — p. Böttcherio, kaip Direktorijos pirmininko, atšaukimas, įvykdytas 1932-II-6, yra teisėtas;

4) atmesti Lietuvos Vyriausybės iškeltą jį nušalinimą prieš tuos bylos punktus, kurie liečia Simonaičio vadovaujamos Direktorijos sudarymo ir Klaipėdos krašto seimelio 1932 III-22 paleidimo teisėtumą;

5) kad esant toms aplinkybėms, kuriose tai įvyko, — p. Simonaičio vadovaujamos Direktorijos sudarymas yra teisėtas;

6) kad Klaipėdos krašto seimelio paleidimas, padarytas šio krašto Gubernatoriaus 1932-III-22, kai p. Simonaičio vadovaujamoji Direktorija negavo seimelio pasitikėjimo, yra neteisėtas“ *).

Lietuva Haagos Tribunole bylą laimėjo. Po sprendimo Lietuvos vyriausybė Klaipėdos krašte sustiprino tautinę ir valstybinę veiklą. Šioji veikla jaučiama netik valdžios administracijos aparate, bet ir visuomeniniame darbe. Klaipėda įgijo daug daugiau lietuviškumo žymių.

Klaipėda yra ekonominės ir politinės gravitacijos centras, kurį hitlerininkai norėjo pagrobti ir rengė prijungimo Klaipėdos krašto prie Vokietijos dirvą. Lietuva, susekusi nusikaltėlius, suėmė ir iškėlė jiems bylą, kuri dabartiniu laiku garsi visoj Lietuvoje.

Valdydama Klaipėdos kraštą, Lietuva įrodė savo gyvybinę galią, sustiprino lietuviškumo prestižą, todėl ateitis daug jai žada.

---

*) Haagos Tribunolo bylos sprendimo tekstai buvo „Teisės“ žurnale išversti į lietuvių kalbą.

LITERATŪRA.

1. Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Haagos Tribunole.
2. Klaipėdos krašto cesijos raida — d-ro L. Natkevičiaus.
3. Klaipėdos uostas — Liet. Univers. doc. Daukanto.
4. Klaipėdos krašto statuto aiškinimas — Petkevičiaus.
5. Lietuvos konstitucija 1928 m.
6. Klaipėdos uosto direkcijos metinė ayyskaita 1931 ir 1932 m.
7. Lietuva tautų kovoj už buvį — Dobrila.
8. Periodinė spauda: žurnalai ir laikraščiai.

ČENYS PRANAS

Vilniaus krašto jaunimo klausimu

Imant nagrinėti mūsų jaunimo klausimą, pravartu bus padaryti keletas bendro pobūdžio pastabų dėl jaunimo reikšmės ir jo veiklos praeityje ir dabar.

Kalbant apie pokarinio Vilniaus krašto jaunimo klausimą, tenka pirmiausia paimti besimokantį jaunimą, o ypač akademinį jaunimą-studentus, tačiau tai dar nereiškia, kad šis dalykas negalėtų liesti apskritai viso Viln. krašto jaunimo, daugiau ar mažiau išmokslinto, sodžiuje ar kur kitur gyvenančio.

Jaunimo klausimai gvildenami visais laikais, nes nerasime istorijoje nė vienos didesnio masto reformos, dėl kurios jaunimas nebūtų kovojęs. Šiam tvirtinimui paremti, nesigilinant į tolimąją praeitį, pakaks prisiminti kai kuriuos istorijos įvykius.

Prancūzų revoliucijos pagimdė Europoj visai naujas idėjas. Tų paplitusių po visą Europą idėjų dėka, kaip šiandien sakoma, Europa atsijaunino.

Žiūrint iš žmonijos progreso kertės, tos idėjos neabejotinai prisidėjo teigiamoms reformoms įgyvendinti. Čia turime galvoje reformas, padarytas įvairiose valstybėse socialinėje ir politinėje bei visuomeninėje srityje.

Tačiau, jeigu prisižiūrėsime tam, kas tas reformas sukėlė ir kodėl naujos idėjos paplito po visą Europos kontinentą, padarydamos taip didelę įtaką, tai pamatysime, kad jaunimo reikšmė čia buvo labai didelė.

Panašų reiškinį matome, sekdami tautų kovos eigą dėl savo nepriklausomybių. Tai — bulgarų kovos su turkais, Lenkijos sukilimai, Indijos ir Kinijos tautinis atbudimas ir kt. Tą patį rodo mums mūsų tautos gyvenimo istorija. Kam pirmiausia kilo mintis išvaduoti mūsų tautą iš svetimųjų jungo, jei ne jauniesiems? Kuriame amžiuje pradėjo darbą Kudirka, Basanavičius, Smetona, Vileišis ir daug kitų eilinių pilkųjų didvyrių, šiandien pamaži užmirštamų.

Žiūrėdami į praeitį, matome, kad jaunimas daug kovojo su valdančiais sluoksniais dėl tautinių ar socialinių reformų įgyvendinimo, o mažiau turime tokių nuotykių, kur jaunimas, išvien eidamas su valdomaisiais sluoksniais, būtų dideliais žygiais pasižymėjęs. Tačiau tai dar nereiškia, kad jaunimas nemoka dirbti išvien su valdančiaisiais sluoksniais. Greičiau tenka prikišti valdantiesiems, kad jie nemokėjo, nenorėjo ar nesirūpino pakreipti jaunimo kūrybinės potencijos tinkama linkme.

Mūsų laikais matome visai priešingą reiškinį. Šių dienų politikos vadai, vairuoją valstybių gyvenimą, bene istorijos pamokyti, atkreipė savo dėmesį į jaunimą: užkinkė jį į sunkų ir atsakomingą valstybės darbą.

Dabartiniu metu esame vykstančių socialėj ir visuomeninej srityje reformų stebėtojai. Tų reformų įgyvendinimas ar neįgyvendinimas nepaliks be reikšmės žmonijos pažangai.

Šiandien jau daugelis priėjo išvadą, kad kapitalistinė ekonominės santvarkos forma su paplitusiu XIX-jo amžiaus liberalizmu eina į liepto galą. Dabar ieškoma naujų ekonominio gyvenimo sutvarkymo pagrindų.

Pasauliui peršamos dviejų priešingų polių ekonominio gyvenimo santvarkų formos — fašistinė (sindikališkai-korporatyvinė) ir komunistinė.

Benito Mussolini, Hitleris, Stalinas, naujas reformas įgyvendindami, kreipia į save Europos akis.

Giliau prisižiūrėję, matome, kad toms svarbioms ne tik tautų likimui, bet ir žmonijos evoliucijai, reformoms įgyvendinti užkinkytas yra jaunimas. Valstybių vyrai priėjo pagaliau išvadą, kad jaunimas sudaro didelę jėgą ne tik kaipo kovos batalijonas, kad jis (tas jaunimas) taip pat turi didelę reikšmę naujoms idėjoms įgyvendinti.

Šis reiškinys tenka laikyti atitinkančiu gyvenimo realybę, turi natūralų, ne dirbtinį ir ne sezoninį pagrindą.

Jauno žmogaus prigimtyje glūdi kūrybinė darbo dvasia. Jaunimui turėtų būti nesuprantamas oportunizmas, rankų pamojimas į daugelį dalykų. Jaunuolio dvasia, nepratusi į daugelį niekšybių, pilkajame gyvenime pasireiškiančių, piktinasi kiekviena neteisybe ir nori rasti būdus blogumams atitaisyti. Kovodamas su tais gyvenimo blogumais, jaunuolis dažnai kovoja iš visų jėgų.

Dėl šių jaunimo ypatibių, savaime suprantama, negali neigti jo reikšmės ne tik didelės tautos ir valstybės, bet ir mažiausi visuomeninio gyvenimo vienetai, jei tautos ir valstybės realiai žiūri į savo plėtojimąsi ir ateitį.

Taigi negalima neigti jaunimo reikšmės ir Vilniaus krašto lietuvių gyvenime. Tie, kurie nenorėtų ar bijotų įtraukti į Vilniaus krašto gyvenimą jaunimą, veiktų aiškiai lietuvių gyviausių interesų nenaudai.

Deja, tokių atsitikimų turime.

Kodėl taip yra? Gal tas Vilniaus krašto jaunimas dar nesubrendo, o gal nukrypo nuo vyriausių mūsų tautos ir Vilniaus krašto tikslų?

Pasižiūrėkime, koks Viln. krašto jaunimas, pamėginkime objektyviai apibūdinti jo ligšiolinę veiklą ir reikšmę šio krašto gyvenimui. Pasvarstykim, kurių kelių tas jaunimas privalo, kurie keliai gali būti priimtini kurios metodės turi būti vartojamos auklėjant, šio krašto jaunuolį, kad jis būtų tinkamai paruoštas darbui, kuris jo laukia, ir kokia turi vyrauti jaunimo tarpe dvasia?

Perdrąsu būtų tvirtinti, kad Vilniaus krašto jaunimas turi daugiau blogų ypatybių, nekaip kitų kraštų jaunimas. Be neigiamų ypatybių, jame pasireiškia visos anksčiau suminėtos gerosios jaunimo ypatybės.

Jeigu jaunimas Vilniaus krašte iki šiol nenuveikė tiek, kiek jis galėjo, tai tam yra daug priežasčių, priklausančių ne nuo jaunimo ir ne visai nuo vyresiuosios kartos, kaip kartais jaunimas yra pratęs kaltinti.

Visų pirma po karo Vilniaus krašto gyvenimas pradėjo plėtotis nenormaliose sąlygose, visą gyvenimo vairą ir naštą turėjo pasiimti senoji karta, nes parengto darbui jaunimo beveik nebuvo.

Moksleivijos buvo labai mažas skaičius, o studentijos visai nebuvo.

Bet per 17-ka metų daug kas pasikeitė. Lietuvių visuomenė susilaukė ne tik didelio moksleivių būrio, specialių darbo sričių žmonių, bet turi per šimtą studentų, kurie rengiami atsakomingam darbui.

Tačiau šis didėjąs metai iš metų besimokančio ir baigusio mokslus jaunimo būrys neparodė perdaug veiklumo, iniciatyvos. Mažai domėjosi lietuvių visuomeninio gyvenimo klausimais; nors, tiesa, didelė jaunimo dalis ir nenukrypo nuo vyriausiojo mūsų tikslo — išlaikyti lietuvišką dvasią Vilniaus krašte.

Kad taip buvo iki paskutiniųjų laikų, tai galima pamatyti iš visuomeninio ir politinio šio krašto gyvenimo eigos.

Sunkios Vilniaus krašto gyvenimo sąlygos reikalavo iš lietuvių visuomenės, kad visas gyvenimas būtų vairuojamas ta linkme, kuri labiausiai atitiktų vietos lietuvių reikalus.

Tuo tarpu praktiškam gyvenime, kaip buvo pastebėta, visai nepriklausomai nuo vyresniosios kartos, pasireiškė daug veiksnių, kurie trukdė vykdyti gyvenime mūsų nenormalių sąlygų reikalavimus.

Vienas tokių svarbiausių veiksnių buvo anksčiau ir iš dalies yra dabar. Tai disonansai, pasireiškę mūsų visuomenėj po 1927 m., kada išN. Lietuvos atvyko emigrantai.

Tie disonansai, pasireiškę visuomenėj, negalėjo nerasti atbalsio besimokančio jaunimo tarpe.

Kartu su tuo atsirado pavojus, kad lietuvių besimokantis jaunimas gali patekti kenksmingų mums elementų įtakai, nes emigrantų skelbiamos idėjos buvo pavojingos ne tik vienos kurios mūsų visuomenės dalies įsitikinimams, bet ir vyriausiems Viln. krašto tikslams.

Tatai visai pateisina vyresniosios kartos susirūpinimą jaunimu ir pravedimą kai kurių auklėjimo reformų, kurios, deja, vėliau vis dėlto parodė daug savo neigiamų pusių.

Buvo pasistengta izolioti jaunimą nuo žalingos įtakos. Siekiant tos izoliacijos imta stumti jaunimas nuo aktyvaus domėjimosi visuomeninio gyvenimo klausimais. Imta stengtis, kad jaunimas nesidomėtų niekuo kitu, tik vienu mokslu.

Tokia metodė kitokioms gyvenimo sąlygoms gal būtų visai tinkama, bet mūsų gyvenimui, kaip laikas parodė, šitokia metodė ne visai priimtina.

Izoliacija, paremta materijalia presija, blogai veikė jaunuolio psichiką. Toji jaunimo dalis, kuri tariamai pasisekę izolioti, sekė ir matė, kas dėjosi Viln. krašto visuomeniniam gyvenime.

Vis smarkiau pasireiškią disonansai mūsų visuomenėje, nekartą asmeninių ambicijų paaštrinami, negalėjo neįžeisti ideališkai nusitelkusio besimokančio jaunimo.

Savo nepasitenkinimo tokia padėtimi jis negalėjo ir neturėjo progos pareikšti, nes visuomeniniam gyvenime nedalyvavo. Ši prie-

žastis, o ne kuri kita, padarė tai, kad Viln. krašto jaunimas, pasakytume, ėmė sirgti kriticizmo, skepticizmo, apatijos bei pasingumo ligomis.

Šie reiškiniai itin žalingi kiekvienam jaunimui, o ypatingai yra pavojingi Viln. krašto jaunimui ir visai visuomenei. Istorija mums rodo, kad tai yra pirmieji liguistos visuomenės požymiai.

Tokioj padėtyje buvo mūsų jaunimo dauguma, su pavieniais asmenimis įvyko kiek kitaip.

Vieni jaunuoliai, materialės presijos nebodami, nesiliovė domėjąsi visuomeninio gyvenimo klausimais, kiti įsitraukė į srovinių kovų sūkurį, ėmė vaidinti ramsčių rolę

Iš vienų tačiau ir kitų Viln. kraštui nekokia nauda. Vadinamieji „drąsūs" dažniausiai, dar nesuskubę gerai pažinti visuomeninio gyvenimo santvarkos, tapo įtemptos kairiųjų radikalų agitacijos aukomis; iš kitų Viln. krašto visuomenė susilaukė tipingų „keliaklupščių" materialistų, kurie visko gali išsižadėti, tikybos, tautybės, savigarbos, jei tik turi iš to materialę naudą.

Šitokia padėtis buvo iki paskutiniųjų laikų.

Visai galimas dalykas, kad šie, jaunimo tarpe pasirodę, reiškiniai kitu atveju galėjo duoti labai liūdnų pasekmių. Sveikas tačiau lietuviškos savisaugos instinktas, o iš dalies užsienio jaunimo veikla, kurią galima buvo imti pavyzdžiu, sukėlė jaunimo tarpe minčių— kovoti su šiomis neigiamomis Viln. krašto gyvenimo ypatybėmis.

Pačių jaunųjų iniciatyva pradėta kovoti su pasireiškusiu jaunime ištižimu, skepticizmu, pasingumu, nesveiku užsiangažavimu į srovinių kovų sūkurį.

Jaunimas suprato, kad pirmiausia kiekvieno Viln. krašto gyventojo pareiga, žiūrėti į šį kraštą lietuvio akimis. Jaunimui netrūksta noro aukoti visą savo jaunuolišką — kūrybinę galią Viln. krašto šviesesnei ateičiai. Šitoks nusistatymas randa didelio pritarimo lietuviško jaunimo tarpe. Rodo tai 1933/34 mokslo metų pradžioje V. L. S. Sąj. Valdybos paskaityta ir susirinkimo priimta veikimo deklaracija, kurios pagrindinį punktą čia pacituosime: — „Nenormalus Vilniaus krašto lietuvio gyvenimas reikalauja iš jo ypatingo darbštumo, ryžtumo, disciplinos, entuzijazmo, vieningumo bei pasišventimo visam, kas yra lietuviška. Kiekvienas susipratęs Vilniaus krašto lietuvis, siekdamas aukščiausio savo gyvenime tikslo — Lietuvių Tautos ir Vilniaus krašto gerovės — turi gerai pažinti lietuviškos visuomenės tikslus, interesus bei kelius, kuriais ji juos realizuoja, siekdama aukščiausio tikslo. Todėl šiais mokslo metais Sąjungos Valdyba, remdamos moraliu sąjungos autoritetu, stengsis, kad visi sąjungos nariai eitų lietuviškai-tautiškos krypties keliu, nes tik tas kelias gali prablaivinti mūsų dabarties ir ateities apsiniaukusius horizontus".

Žinant, kad tos pat idėjos šalininkai vairuoja ir šiais mokslo metais Sąjungos gyvenimą, savaime suprantama, kad ir šiais mokslo metais pagrindinių deklaracijos punktų nebus atsisakyta.

Jaunieji, ieškodami lietuviškų gyvenimo kelių Vilniaus krašte, nelinkę užsiangažavusio į srovinį veikimą jaunimo pavyzdžiu versti kalnų ant vyresniosios kartos ir nesirengia kaltinti dėl visų mūsų visuomeninio gyvenimo trūkumų vyresniosios kartos.

Įvertina vyresniosios kartos nuopelnus Vilniaus kraštui. Tačiau tuo pačiu metu jaučia pareigą mokytis iš anksčiau padarytų klaidų, kad jos jaunimas nekartotų.

Kovodamas viso savo jaunuoliško entuzijazmo pasiryžimu dėl geresnio šio krašto rytojaus, jis neturi tendencijos eikvoti jėgų asmeninio pobūdžio ginčams.

Dėl tų priežasčių jaunimas pritaria minčiai — mesti Vilniaus krašte socialines ir tikibines problemas nagrinėti. Tos problemos tiek turi būti keliamos, kiek jos tarnauja Vilniaus krašto vyriausių tikslų interesams.

Tokios, maždaug, mintys vyrauja daugumos Vilniaus krašto jaunuolių tarpe. Joms pritaria ne tik Vilniaus lietuvių akademimo jaunimo dauguma, bet ir lietuviško sodžiaus darbo bare dirbą darbininkai.

Baigiant norisi pabrėžti štai kas.

Tegu nebus žiūrima į jaunimą, kaipo pavienių srovių ramstį, tenebūna jaunimas rūšiuojamas srovėmis. Kai šito nebus, nebus reikalo bijoti priimti jaunimą į savo organizacijas. Nežiūrės šnairomis viena karta į kitą. Vieni kitus supras. To supratimo ir susipratimo mūsų gyvenimo apystovos labai reikalauja.

Politikos apžvalga

Gal būt, ne viena valstybė neįneša į tarptautinę politiką tiek painiavos, kiek Vokietija. Nelemtoji Versalės sutartis, kurią gerai vienas diplomatų apibrėžė esant ją ne pasaulinio karo užbaiga, o tik tolimesne jojo tąsa, nepakirto Vokietijai galybės sparnų, o tik įžeidė vokiečių tautos ambiciją, pertraukė neribotam laikui vokiečių imperialistų sapną apie pasaulinę hegemoniją. Visa didžioji pokarinė Europos politika šitaip galima sucharakterizuoti: laimėjusios karą valstybės kas kart labiau ir daugiau nusileidžia Vokietijos nuolat augantiems reikalavimams. Po Versalės sutarties atėjo Dawes'o planas; po jo ėjo Young'o ir t. t. Tik vienam dalyke Europa su visu griežtumu priešinasi Vokietijai — anschluss'o klausime. Visa Europa gina Austrijos nepriklausomybę. Mat, padidėjusi po anschluss'o 70 milijoninė vokiečių tauta žymiai pasidarytų pavojingesnė savo kaimynams ir padidėtų pavojus dabartiniam Europos status quo.

Vokietija, laimėjusi Saarą, sustiprino akciją likusiuose frontuose. Jos spauda pradėjo vis dažniau ir dažniau linksniuoti savo skiltyse, kad reiktų pravesti panašus plebiscitas Austrijoj, Klaipėdoj, šiauriniam Šlezvige, čekų Sudėtuose. Negana to.

Atsirado tokių, kurie panoro prijungti ir Šveicariją, kur vokiečiai sudaro 70% visų gyventojų. Iš to matyti, kad hitlerininkai, iškėlę „visų vokiečių susivienijimo" obalsį, nesigailėdami nei darbo, nei pinigų, sieks to.

Artimiausi Vokietijos kaimynai nesnaudžia to hitlerininkų imperializmo pavojuj ir paskubomis ruošiasi, kad galėtų priderančiai atremti „nazi" pasikėsinimus.

Tai prieš vokiečius akcijai vadovauja Prancūzija ir Sov. Rusija. Jas remia Mažoji Antantė ir Pabaltės Susitarimas. Paskutiniu laiku į tą bloką įstojo ir Italija, palaikiusi lig šiol Vokietiją tarptautinėj politikoj. Visas tas valstybes sujungė bendras vokiečių pavojus. Prancūzija bijosi, kad sustiprėjusi Vokietija panorės revanžo, užsigeis atsiimti Elzasą, o gal ir Lotaringiją, gauti užjūry kolonijų. Sov. Rusija, nors neturi tiesioginių ribų su Vokietija, tačiau jaučiasi pavojuje. Ji yra iš vienos pusės Japonijos atakuojama, iš vakarų gali būti lengvai užpulta uolios Vokietijos sąjungininkės Lenkijos. Be to, Sov. Rusijos interesas yra neprileisti vokiečiams įsigalėti Pabaltės valstybėse. Šios pastarosios, to pavojaus akyvaizdoj, Prancūzijos ir Sov. Rusijos skatinamos, susiartino, sudarydamos vadinamą „Pabaltės Susitarimą", kuris, be Vokietijos ir Lenkijos, buvo visoj Europoj palankiai priimtas, kaipo dar vienas žymus veiksnys taikai palaikyti.

Visus Europos politikus nepaprastai stebina keista Lenkijos užsienio politika, pradėta prieš metus su viršum. Lenkija, kuri lig šiol buvo uoli Prancūzijos šalininkė ir prieš kurią buvo didžiausi vokiečių atakai, staiga perėjo šios pusėn. Spėjama yra, kad tarp Vokietijos ir Lenkijos veikia slapta sutartis. Pagal ją Lenkija už tam tikras rekompensatas Pabaltėj ir Sovietų Rusijoj (Ukraina turėtų atitekti lenkams) atsižadėtų Pamarės ir Gdansko. Už tai kalbėtų šitoks faktas: Lenkija leidžia įsiviešpatauti hitlerininkams Gdanske ir neužstoja savo tautiečių, gyvenančių Vokietijoj ir sudarančių imponuojančią 1 milijono 300 tūkst. masę; šie Vokietijos lenkai turi vos keliolika mokyklų su dėstoma lenkų kalba ir yra kuo smarkiausiai ištautinami ir perdirbami į aršius hitlerininkus. Ar tokia Lenkijos politika yra racionali? Visa kalbėtų prieš. Tad nenuostabu, kad toki maršalo Pilsudskio germanofilė politika sulaukė daug aštrios kritikos netik užieny (labiausiai Prancūzijoj), bet ir valstybės viduje.

Ir dešinysis, ir kairysis lenkų sparnas yra priešingas tokiai politikai. Pagaliau yra daug tokių ir Pilsudskio šalininkų tarpe, kurie netiki vokiečių nuoširdumui.

Suartėjimo darbas tarp trijų Pabaltės valstybių pasistumėjo žymiai priekin. Per įvykusią nesenai Kaune Pabaltės spaudos konferenciją priimta visa eilė nutarimų, stiprinančių tą bičiulystę. Nutarta buvo daugiau spaudoje teikti įvairaus pobūdžio informacijų iš tų trijų valstybių gyvenimo, praeities, ekonomikos ir t. t.

Lenkija, kuri vis nenori sutikti su tuo savo Pabaltėj diplomatiniu pralaimėjimu, mėgina įvairiais būdais trukdyti tą susiartinimą tarp Pabaltės kraštų. Vokietijos inspiruojama Lenkija išsiuntė į Pabaltės sostines — Rygą, Talliną ir Helsinkius savo generalinio kariuomenės štabo viršininką sustiprinti bičiulystės ryšius tarp Lenkijos ir tų valstybių kariuomenių. Sovietų spauda, rašydama apie tą Lenkijos generolo revizitą, vadina jį nauju Lenkijos mėginimu patarpininkauti vokiečiams Pabaltėj. Panašų žingsnį Lenkija buvo padariusi,

kai išsiuntė į Skandinaviją ir Daniją savo užsienių reikalų ministerį. Spėjama, kad Vokietija buvo pavedusi Beck'ui ištirti, ar sutiktų tos valstybės įeiti į Šiaurės bloką, kuriame dar dalyvautų Vokietija ir Lenkija. Deja, tas darbas atlikti nepavyko Beck'ui. Vokietijai nepasisekė sukurti politinio padaro, nukreipto tiesioginiai prieš Pabaltę ir Sovietų Rusiją.

Didele politine sensacija buvo Prancūzijos užsienių reikalų ministerio kelionė Italijon ir jo pasitarimai su Mussolini. Italija anschluss'o galimumo akyvaizdoj pasuko griežtai Prancūzijos linkui ir pasidarė arši hitlerininkų priešininkė.

Prancūzijai tai buvo paranku. Ji padarė Afrikoj teritorialių nuolaidų, sušvelnino savo politiką Tunise gyvenančių italų atžvilgiu ir pažadėjo suteikti paskolą. Be to, spėjama, kad Prancūzija davusi italams laisvas rankas Abisinijoj. Italus šis viskuo pertekęs, labai derlingas ir turtingas kraštas nuo seno vilioja.

Bet lig šiol italams nepasisekė tvirčiau įsigalėti tenai. Paskutiniu laiku pastebėta buvo smarki japonų ekonominė ekspansija į tą šalį. Japonai, kurie laiko save Azijos tautų žadintojais, nori pavesti tą rolę Afrikoj abisiniečiams. Europos didžvalstybės bijosi to, nes gali iš Abisinijos išaugti Afrikos Japonija, ir todėl su skausmu širdyje sutiko perleisti Abisiniją Italijos įtakos sferon, kitaip sakant, panaikinti nepriklausomybę. Italija nesnaudžia. Ji, pasinaudojusi įvykusiais susirėmimais tarp italų ir laukinių tautelių, dar gyvenančių klajoklinį gyvenimą Italijos kolonijos pasieny, gabena kariuomenę ir karo medžiagą į Afriką. Nieks, tur būt, neabejoja, kad vieną gražią dieną prasidės tikras karas tarp puolančių italų ir ginančių savo laisvę abisiniečių.

Dar didesnės reikšmės turi Europai įvykęs susiartinimas tarp Anglijos ir Prancūzijos. Anglija, matydama nepaprastą Vokietijos ginklavimąsi, pasijuto pavojuj. Dabar, kada aeronautika pasiekė tokį didelį tobulumo laipsnį, skiriąs Angliją nuo Europos žemyno siauras jūrų sąsiauris nustojo saugojęs Angliją nuo užpuolimo ir jos galingas laivynas yra beveik bejėgis prieš lėktuvus. Anglijai paliko mesti splendid isolation dėsnį ir pasiieškoti sau sąjungininkų. Pasipiršo Prancūzija. Anglija sutiko piršlybas priimti tuo labiau, jog tarp tų dviejų didžvalstybių nėra nieko, kas jas skirtų, o priešingai, daug turima bendrų interesų kaip Europoj, taip išmėtytose po visą žemės rutulį kolonijose.

Vokietija bando tą netiesioginiai nukreiptą prieš ją sąjungą suardyti. Ypač daug dedama pastangų Londone anglus patraukti į savo pusę. Deja, vokiečiams tas darbas silpnai sekasi. Anglija neįtikėjo vokiečių tvirtinimams, kad Vokietija nori taikiai su kaimynais gyventi. Naujoje Anglijos sąmatoj krašto apsaugos reikalams padidintos lėšos. Vokiečių pyktis prieš anglus pasiekė aukščiausio laipsnio, kada Mac Donaldas, motyvuodamas karo reikalams sąmatos padidinimą, apgarsino „Baltąją knygą". Joj tarp ko kito pabrėžiama, kad, nors Vokietijos vadai tvirtina, kad jie nori taikiai gyventi, tačiau visai ką kitą daro. Visa vokiečių tauta yra užsikrėtusi karo troškimu. Pastebima nepaprastas ginklavimas ir skiriamos tiems reikalams nepaprastai didelės lėšos. Tai verčia Angliją neatsilikti ir ginkluotis, kad tinkamai pasirengtų, jeigu kas nors mėgintų užpulti Angliją.

Po tokio rašto apgarsinimo Vokietijos vadas Hitleris paliepė savo atstovui Londone atšaukti Anglijos užsienių reikalų ministerio atsilankymą Berlyne. Tos vizitos atšaukimo formalia priežastimi buvo Hitlerio užkimimas.

Japonų-Kinų santykiuose įvyko žymus pagerėjimas. Kinijos vadai, įsitikinę T. Sąjungos bejėgiškumu, pakeitė taktiką. Negalėdami sulaukti realios pagalbos prieš Japonijos groboniškus žygius iš didžvalstybių ir budami priversti nusileisti jėgai ir užleisti šiesiems vieną po kitos savo sričių, pakeitė karą taika. Jie pasiūlė Japonijai tartis. Japonų atstovas Kinijoj Arioši ir generolas Suzuki aplankė Kinijos diktatorių maršalą Čan-Kai-Šeką ir turėjo su juo ilgą ir reikšmingą pasikalbėjimą. Čan-Kai-Šekas savo pasikalbėjime su japonų laikraštininku pareiškė, „jog bendra tarptautinė padėtis verčia Kiniją su Japonija bendradarbiauti".

Paaiškėjo, jog galimas japonų-kinų susitarimas lygybės pagrindais. Be to, japonai pasiūlė, kad kinai nustotų varę antijaponišką propagandą pas save, boikotavę japonų prekes, pašalintų vokiečių karišką misiją, generolo von Seekt'o vadovaujamą, o jos vieton įsileistų japonų, suteikti pagalbą prieš komunistus ir duoti paskolą. Kinijos patrijotai, kurie jau keliolika metų kovoja už savo tėvynės susivienijimą, įsitikino, kad bergždžias yra yra daiktas laukti pagalbos iš Europos valstybių. Šioms naudingesnis yra dėsnis „divide et impera", nes pasidalinęs į visą eilę sričių Kinijos kolosas ir kovojąs tarp savęs lengviau gali būti išnaudojamas. Tą didelę tiesą supratę, kiniečiai atkreipė savo žvilgsnį į nekenčiamos Japonijos pusę.

Japonija jau nuo seno peršasi Kinams padėti išvyti svetimtaučius, pagelbėti susivienyti ir perorganizuoti visai ant kitų pagrindų. Greitu laiku žada Kinijos diktatorius maršalas Čan-Kai-Šekas važiuoti į Tokio ir ten išbūti net porą savaičių, besitardamas ir besikalbėdamas su Japonijos valstybės vyrais.

To japonų-kinų susitarimo pavojaus akyvaizdoj sukruto likusios didžvalstybės, kurios įžiūrėjo tame prasižengimą Vašingtono konferencijos nuostatams.

Buvo pažadėta kinams šokių tokių nuolaidų, pasiūlyta tarptautinė paskola, kurioj dalyvautų ir Japonija, ir be to priminta, kad Kinija gali naudotis tik tarptautinėmis paskolomis. Be to, pasiklausta buvo Tokio, ką visa tai reiškia.

Anglijos parlamentas balsų dauguma iš vasario 11 į 12 d. priėmė įstatymą, pagal kurį suteikiama Indijoms dominijų statutas. Dar pasaulinio karo pradžioj Anglija, norėdama indus patraukti savo pusėn, pažadėjo tai. Ir tik po keliolikos metų tuos pažadus Anglija išpildė. Pagal tą statutą Indijos yra federalinė valstybė, susidedanti iš 13 paskirų kraštų, turinčių savo seimą ir vyriausybę. Tie kraštų seimai renka atstovus į bendrą federalinį seimą, kuris prižiūri ir kontroliuoja. Vicekaralius ir tų trylikos kraštų gubernatoriai turi teisę kontroliuoti ir veto pasakyti į tam tikrus, prasižengiančius prieš statutą įstatus ir vykdomosios valdžios parėdymus.

Šalia federalinio seimo yra dar aukštieji rūmai, kuriuosna įeina nepriklausomų kunigaikštijų valdovai ir paskirti anglų valdžios žmonės. Abejojama, ar tai patenkins indusų nacijonalistus, statančius dabartiniu metu daug didesnius reikalavimus. Paskutiniu laiku įvyko susitarimas tarp indusų nacionalistų bramanistų ir mahometonų. Ligšiol Anglija pasekmingai valdė Indijas gudriai panaudoma tų dviejų didžiausių priešingų grupių nuolatines kovas, pasiekiančias didelį žiaurumą. Atrodytų, kad suteikta Indijoms dominijų statutas su 10 metų pasivėlinimu ir kad tuo anglams nepavyks Indijų nusiraminimo atsiekti.

Graikijoj, paveldėjusioj garsiosios Ellados tradicijas, kilo naminis karas.

Po ilgos ir garbingos savo praeities senovėj Graikija pergyveno savo nelaisvę, būdama Romos imperijos dalimi. Vėliau ji sudarė Bizantijos imperijos branduolį. Šiai žlugus, Graikija patenka ilgiems amžiams į turkų nelaisvę. Bet garsi savo tėvynės praeitis, mintis, jog jie, graikai, Maratono, Salamino, Termopylų karių ainiai yra turko vergijoj, nedavė ramybės. Daug kartų jie mėgino kardu iškovoti laisvę. Bet vis jie budavo daug stipresnių turkų numalšinti, o laisvės ugnis, graikų krauju užlieta, gesdavo. Ir tik prasidėjęs 1821 m. sukilimas, tvėręs iki 1830 m., suteikė graikams taip ilgai svajotą laisvę. Naujai atgimusi Graikija tarpsta laisvėj, puikiai vystosi ir pasiekia didelį turtingumo laipsnį. Pasiseka jai karais ir taikos sutartimis praplėsti savo žemes. 1912—13 m. Graikija gauna Kretos salą. 1919 m. ji pasiekia aukščiausį savo galybės laipsnį. Nugalėjusios valstybės atima iš Turkijos daug žemių M. Azijoj ir salų Egejaus jūrose ir viską atiduoda savo sąjungininkei prieš vokiečius ir turkus — Graikijai. Gaikų patrijotai svajoja apie Didžiąją Graikiją, Konstantinopolį, kurio tik trūko, kad tos svajonės būtų realios. Deja, ateina 1922 m., prasideda graikų-turkų karas, taip nelaimingas ir pragaištingas Graikijai. Graikai išvejami iš M. Azijos ir iš kaikurių salų. Be to, pagal Lozanos sutartį, padarytą su turkais 1923 m., graikai, apsigyvenę nuo amžių Turkijoj ir turį susikrovę didžiulius turtus, turi išsikraustyti savo tėvynėn. Įvyksta pasikeitimas. Iš Turkijos išsikrausto arti pusantro milijono graikų, ir Graikijos grįžta Turkijon 350.000 turkų. Nors tai buvo Graikijai suduotas tuomi didelis ekonominis smūgis, tačiau ši išgydo tas žaizdas labai greit. Valstybė susitvarko. Prasideda normalus gyvenimas.

Bet štai š. m. vasario mėn. pasaulinės garsos graikų valstybės vyras, ilgametis (viso 9 kart) buvęs ministeris pirmininkas Venizelos pradeda naminį karą. Venizelos naujausioj Graikijos istorijoj sudaro ištisą laikotarpį. Nepaprastų gabumų, didelės iškalbos ir karštas patrijotas Venizelos greitai iškįla į pirmąsias savo tautoj valstybės vyrų eiles. Jam pavyksta prijungti Kreta, išsiderėti iš sąjungininkų už tai, kad Graikija rėmė juos per pasaulinį karą, daug žemių, atimtų iš Turkijos.

Būdamas savo įsitikinimais respublikos šalininkas, troško, kad ir jo tėvynė būtų respublika. Jos vardan nepabūgo Venizelos pradėti naminio karo, kai pamatė, kad galimas monarchinės santvarkos grįžimas. Venizelos, kuris daugiausia šalininkų turėjo Trakijoj ir salose, karą pralaimėjo ir turėjo apleisti savo tėvynę, bėgti į remiančią toj kovoj jį Italiją.

IŠ N. LIETUVOS

Tautininkų Sąjungos suvažiavimas įvyko š. m. sausio pirmomis dienomis. Dalyvavo per 800 žmonių. Susivažiavime dalyvavo Tautos Vadas A. Smetona ir pasakė kalbą.

Lietuviai ginklu atsispyrė priešams, atsistatė savo nepriklausomą valstybę. Šiandien mums svarbu išsaugoti Lietuvos laisvę, dėl to mes stipriname savo medžiaginį ir dvasinį pajėgumą, kovojame su visomis ūkio negerovėmis ir persitvarkome savo šalies viduje. Didžiausias mūsų uždavinys — tautiškas auklėjimas.

Plačiau pasižvalgę žmonijos istorijoj, pamatysim, kad ne didumas ir ne daugumas ar skaičiaus pajėga sukuria, kas kultūros vardo verta, bet dvasia ir asmenybė. Mažosios tautos savo kūryba gali prilygti didžiosioms — tai mene, moksle, technikoj. Kultūros džiaugsmas pasireiškia tautų įvairume. Be kūno kultūros, tautą auklėjant, reikia jai duoti dvasinis idealas, o jis neįmanomas uždaroje tautoje. Rasizmas negali duoti idealo savo tautai. Mes norime teisingos lygybės dėsnio, bet „teisingumo lygybė skiriasi nuo demokratinės lygybės tuo, kad ji yra esmė, o ne forma, o jo nelygybė nuo rasistiškos nelygybės skiriasi tuo, kad skelbia ne kraujo, o moralinių asmens vertybių laipsniškumą". Nerasim pasauly tautos, kur nebūtų neteisybės jausmo arba kur nepasitaikytų neteisybių. Geroji žmogaus valia nuolat reikia ugdyti ir stiprinti, kad ji laimėtų. Bet dar niekas „neįstengė sukurti naujos moralės, geresnės už krikščioniškąją. Kas pamėgina, tas suklumpa ir atkrinta, kaip va rasistai pagonijon". Teisingumas mūsų valstybės pagrindas.

Be to, kalbėjo užsienių reikalų ministeris, nušviesdamas Lietuvos politiką, ministeris pirmininkas J. Tūbelis, kuris palietė Tautininkų Sąjungos, valstybės vidaus gyvenimą ir ūkiškus bei ekonominius reikalus.

Nauja svarbi kultūros įstaiga Lietuvoje. Mintį įsteigti bažnytinio meno muziejų, kuriame tilptų Lietuvos bažnyčiose užsilikusios tikybinių apeigų senienos, iškėlė dar prieš didįjį karą kanauninkas A. Sabaliauskas. Jis jau prieš 25 metus pradėjo rinkti senoviškus kryžius, šventųjų statulas ir kita, kurių surinko nemažą kolekciją. Po didž. karo šis darbas buvo tęsiamas toliau. Nuo 1928 metų kan. Sabaliauskas kartu su bažnytinio meno žinovu dailininku A. Valeška važinėjo po parapijas ir rinko įvairias bažnytines senienas, norėdami įrodyti, kad tokių senienų Lietuvoje yra labai daug.

Netrukus buvo sudarytas bažnytiniam menui Lietuvoje tirti komitetas, kurio pirmininku buvo a. a. prel. Mačiulis - Maironis. To komiteto rūpesniu 1931 metais Kaune buvo surengta pirmoji Lietuvos senojo bažnytinio meno paroda, kurioje buvo išstatyti senoviški paveikslai, medžio kultūra, bažnytiniai rūbai, indai ir kita, viso apie 150 eksponatų.

Po šios parodos tuojau paaiškėjo bažnytinio meno muziejaus steigiamo reikalas. Arkivyskupo Metropolito Juozapo Skvirecko, Metropolijos kunigų seminarijos rektoriaus kan. Pr. Penkausko ir kitų rūpesniu, 1933 metais buvo įsteigta draugija bažnytiniam menui Lietuvoje tirti, remti ir ugdyti. Draugijos steigėjais buvo kan. Pr. Penkauskas, kan. A. Sabaliauskas, dail. A. Valeška, P. Galaune, Čiurlionies Galerijos direktorius ir kan. V. Mironas.

Ši draugija ėmė konkrečiau rūpintis bažnytinio meno muziejaus steigimo reikalu. Pirmiausia buvo reikalinga muziejui patalpa. Metropolijos kunigų seminarijos rektoriaus kan. Pr. Penkausko rūpesniu, prie seminarijos tais pačiais metais pradėti statyti, pagal architekto Reisano projektą, dideli trijų aukštų rūmai, kurių statyba pernai rudenį buvo baigta.

Visas trečias rūmų aukštas skirtas muziejui, kurio patalpos jau įrengtos. Švietimo ministerija muziejui įrengti paskyrė pašalpą. Šiuo metu dail. A. Valeška jau tvarko eksponatus.

Muziejui skirta yra viena didelė salė ir 5 dideli, erdvūs kambariai. Salėje bus išstatyti tapybos eksponatai. Tai įvairaus didumo paveikslai iš XV — XIX šimtmečio. Vienas iš įdomiausių paveikslų — tai „Nuėmimas nuo Kryžiaus", kaip spėjama, italų dailininko Monteni darbas (XV-jo šimtmečio). Be to, yra ispanų, prancūzų ir vietos dailininkų paveikslų, dirbusių didelių meisterių įtakoj, ar buvusių jų mokinių.

I-me kambary tilps bažnytiniai rūbai, vartoti tikybinėms apeigoms. Tai įvairios gražaus darbo, kapos, stulos nuo XV šimtmečio iki šių laikų.

II-me kambary bus išstatytos įvairios skulptūros, altorėliai, prancūzų meisterių bareljefai ir kita.

III-me kambary bus liaudies bažnytinio meno skyrius, kurį žymiai praturtino kan. A. Sabaliausko padovanotas rinkinys.

IV-me kambary bus išstatyti įvairūs ir įvairių

laikų bažnytiniai indai: kielikai, monstrancijos ir kitokie metaliniai daiktai. Čia ypatingai įdomi baroko stiliaus monstrancija iš 1695 metų.

Pagaliau, V-me kambary, įrengtame rūmų bokšte, tilps moderniškojo bažnytinio meno eksponatai. Be to, prie muziejaus yra patalpa paveikslų ir kitų eksponatų restauravimo darbams ir muziejaus direktoriui kambarys.

Prie muziejaus bus sudarytas dar ir oro muziejaus, kurs bus išstatyti kryžiai ir kiti eksponatai, kurie nebijo atmosferinių sąlygų.

Daugiausia vertingų eksponatų davė Suvalkija ir Aukštaitija. Žemaitija davė daugiausia liaudies meno dalykų.

Žinoma dabar muziejuje surinkta tik menkutė dalis visų Lietuvos bažnyčiose esančių senienų. Todėl muziejaus administracija kreipėsi į visos Lietuvos klebonus, prašydama, kad jie praneštų apie esamas jų žinioje muziejinės vertės bažnytines senienas. Be to, numatyta šių metų vasarą apvažinėti visą Lietuvą ir padaryti atitinkamų foto nuotraukų.

Bažnytinio meno muziejaus atidarymas įvyksta kovo mėn. Taigi, netrukus Lietuva praturtės dar viena, labai vertinga kultūrine įstaiga. *T. Sb.*

Klaipėdos hitlerininkų byla. Jau trečias mėnuo, kaip Kaune Lietuvos karo teisme nagrinėjama Klaipėdos hitlerininkų byla.

Kaltinamųjų suolan atsisėdo 126 Klaipėdos vokietininkai. 34 asmens tų kaltinamųjų patraukti atsakomybėn už priklausymą prie slaptos Christlich Socialistische Arbeitsgemeinsschaft (C. S. A.) partijos, veikusios prieš Lietuvą ir rengusios sukilimą Vokietijos naudai. Šiai partijai vadovauja pastorius Zass.

62 asmens atsako už priklausymą prie slaptos Socialistische Volksgemeinsschaft (Sovog) partijos, turinčios panašius tikslus į C. S. A. Sovog partijos vadas yra Neumanas. 7 asmens yra kaltinami, jog jie užmušė Jesutį, kuris per pirmąją kvotą pas tardytoją prisipažino ir visą priešvalstybinį vokietininkų darbą Klaipėdoj iškėlė aikštėn. 3 asmens yra patraukti atsakomybn, jog jie ruošė pasikėsinimą prieš ūkininką Loops'ą.

Visi kaltinamieji, be „Sovog" reikalų vedėjo Molinnuso, neprisipažino kaltais. Molinnus savo parodyme, duotam teisme, patvirtino kaltinamojo akto tezes, parodė „Sovog" neapykantą Lietuvai, jų santykius su užsieniu ir pasiruošimą sukilti ir atplėšti Klaipėdą nuo Lietuvos. Kiti teisiamieji neprisipažino prie kaltės. Po to ėjo liudininkų parodymai, kurių dauguma patvirtina kaltinamąjį aktą. Prokuratorius, remdamasis surinkta bylos metu medžiaga, pareikalavo 5 kaltinamųjų mirties bausmės sprendimo, o kitiems kalėjimo bausmės.

Paaiškėjo, kad Vokietijos konsulas Klaipėdoje palaikęs glaudžius ryšius su vietos antilietuviškais gaivalais ir neišlaikęs reikalingo neutraliteto. Vokiečių vyriausybės parėdymu susikompromitavęs konsulas buvo atšauktas iš Klaipėdos.

IŠ VILNIAUS KRAŠTO

Bendros pastabos. Pažvelgę į pereitus 1934 metus, ką jie mums, Vilniaus krašto lietuviams, davė, turim atsakyti, kad nieko gero. Daugiau kaip du šimtu bylų už slaptą mokymą, keliasdešimts įvairių politinių bylų, daugybę vykdomosios valdžios (storastijų) pabaudų, protokolų. Per tą laiką buvo uždarinėta mokyklos, neleista daugely vietų atidaryti jau tokių nekaltų įstaigų, kaip skaityklos, buvo skaitlingų mūsų spaudos konfiskavimų ir tt.— štai mūsų pereitų metų gyvenimo balansas. Tie faktai vartančiam metinį kurio nors mūsų laikraščio komplektą duoda liūdno filmo įspūdį.

Tiesa, daugelis tų bylų, pradėtų valsčių policijų, pasiekusios teismo aukštesnes instancijas, buvo panaikintos. Iš to išvada, kad žemesnieji valdžios tarnautojai neturi jokios valstybės įstatymuose nuovokos ir labai dažnai sauvališkai, tenkindami savo asmeniškas užgaidas, ar keršto vedini, peržengia savo kompetenciją. Nenuostabu, kad paskutiniu laiku rimtuose lenkų laikraščiuose tilpo straipsniai, gvildeną valdininko ir piliečio santykį. Ta proga dar kartą buvo priminta, kad valdininkai yra dėl piliečių, o ne priešingai, buvo priminta, kad valdininkai stengtųsi rūpestingai atlikti savo pareigas, neišnaudodami valstybės pasitikėjimo (nienadużyć zaufania państwa), kuri suteikė jiems tokią galią. Vidaus reikalų ministeris Kościałkovski per savo vieną kalbų, pasakytų seime, pabrėžė, kad jis dėsiąs visas pastangas valdininko ir piliečio santykiams pataisyti. Mums, Vilniaus krašto lietuviams, tenka tik pasidžiaugti tuo. Gal būt, ir pas mus tada sumažės bylos, protokolai ir tam panašūs dalykai, kurie, pasiekę teismą, panaikinami dažnai, palikdami tik nesmagų įspūdį ir, juoba, neprisidėdami prie valdininkų orumo didinimo mūsų plačiose kaimiečių masėse.

Negeresnė mūsų padėtis ir kovoj už tautinę kalbą bažnyčioj. Diena dienon siaurinamos mūsų

teisės bažnyčioj ir varomas ištautinimo darbas per jas. Į grynai lietuviškas parapijas skiriami klebonai kunigai lenkai arba lietuviai, kurie tautiniu atžvilgiu yra lietuviams mirę.

Daug kalta yra vietos lietuvių dvasiškija, kuri nesugeba ar neturi drąsos padaryti kolektyvaus žygio endekiškoj vietos kurijoj, atkreipti jai dėmesį, kad tokie kurijos parėdymai, galbūt naudingi yra lenkiškumui, bet jokiu atveju katalikiškumu. Tektų priminti kurijai, kad tikintieji, nerasdami teisybės pas aukštuosius katalikų Bažnyčios hierarchus, arba visai nustoja tikėję, arba giliau religingi individai, beieškodami tos krikščioniškos teisybės, tampa sektantais.

Iš Vilniaus Lietuvių Studentų Sąjungos gyvenimo. Niūriam mūsų gyvenime akademinis jaunimas sudaro, galbūt, vienatinę šviesesnę kertelę. Tenka tik pasidžiaugti, kad tautinė mintis randa vis daugiau daugumos mūsų jaunimo pritarimą.

V. L. St. Sąjungoj įvyko naujos valdybos rinkimai. Rinkimus laimėjo tautinės srovės šalininkai. Dabartiniu metu Sąjungos valdybą sudaro šie asmens: Čenys Pranas — pirmininkas, Petras Grybauskas — vicepirm., Petras Balčius — iždininkas; Vladas Blažys — savišalpos referentas, Antanas Parvickas — knygin., Jonas Mozolis — ūkio vedėjas ir Jonas Šimukonis — sekretorius. Į revizijos komisiją išrinkti: P. Pivoriūnas, Karpičius ir A. Blažys. Draugų teisman įeina L. Golubickas, A. Šimukonis ir J. Pivorius.

Sąjunga, kurios didžiausias veikimas koncentruojuosi sekcijose, parodė daug gyvumo. Buvo suruoštas trijų tautinių mažumų St. Sąjungų balius, daug pasilinksminimo vakarų.

Visuomenininkų sekcijos diskusinis vakaras, surengtas š. m. kovo 11 d., tėma „Mūsų sodžius" sukėlė nemaža susidomėjimo.

Buvo paskaityti keli kolektyviniai referatai apie tautinę, tikybinę, kultūrinę ir ekonominę mūsų sodžiaus buitį.

Skaityta ir apie sodžiaus moterį. Skaitė šie referentai: B. Račinskas, P. Grybauskas, J. Kanopka, V. Čepulytė, A. Šimukonis.

Per diskusinį vakarą buvo Laikinojo komiteteto pirm. K. Stašys, taip pat mūsų visuomenės draugijų bei laikraščių redakcijų atstovai; tačiau diskusijose dalyvavo daugiausia jaunieji. Kai kurie jų pasirodė nepaprastai agresingi. Mat, įsižeidė, kad referatuose buvo iškelti kaikurie šalintini, referentų manymu, mūsų gyvenimo trūkumai. Todėl tik ataušus karštesniems jausmams, diskusijos kryptelėjo į tinkamesnes vėžes. Diskusijoms baigiantis buvo nubalsuota rezoliucija.

Lietuvos Nepriklausomybės šventė Vilniuje. Š. m. vasario 16 d. suėjo 17 metų, kai Vilniuje Lietuvių Tautos Taryba paskelbė Lietuvos nepriklausomybę. Ta proga įvyko Vilniuje iškilminga akademija, kurią atidarė Laikinojo Vilniaus Lietuvių Komiteto pirmininkas K. Stašys. Po to skaitė paskaitą, aptardamas tautinio auklėjimo reikšmę, kun. K. Čibiras. Po paskaitos ėjo sveikinimai ir koncertinė dalis. Akademijai pasibaigus, publika su pakilusia nuotaika sugiedojo Tautos himną. Akademijos metu buvo kviesta visi, kas moka skaityti ir rašyti, į talką kovai su analfabetizmu mūsų krašte.

Atsakymas „Vilniaus Aušrai". Vilniuje išeina kas mėnuo šio krašto lietuvių katalikų laikraštis „Vilniaus Aušra". Norėdami skaitytojui duoti kuo tikslesnių žinių apie šį leidinį negalim nutylėti, kad jis dar turi kuklų prierašą „Dvasinės vyriausybės leista". Rodos, pakaks skaitytojui tų apie „V. A." žinių.

„V. Aušros redaktorius, rūpindamasis savo skaitytojų labu, daug prirašo įvairaus pobūdžio straipsnių. Be grynai religinio pobūdžio straipsnių galima sutikti apie bezdžionių prisirišimą (V. A. Nr. 1 (28); kad aeroplanai bus nebaisūs; kaip Rumūnijoj „kilnūs studentai" rašytoją Šterną už begėdišką šlykščią paskaitą, anot „V. A." redaktorių, apsvaidė jį supuvusiais kiaušiniais ir už tą savo žygį buvo priskirti šio laikraščio redaktorių prie kilniųjų! „V. Aušra" neužmiršo ir ūkininkų, patardama jiems „kaip pažinti ar nesušalo rugiai". Be to, iš „Vilniaus Aušros" skaitytojas gali sužinoti, kaip gyvena katalikai Meksike, Mandžiurijoj, Argentinoj, Australijoj, nekalbant apie artimesnes mums, Vilniaus krašto gyventojams, vietas. Tai didelis „V. A." pliusas.

Gaila, kad „Vilniaus Aušra", kuri skelbiasi šio krašto lietuvių katalikų organu, nieko neparašo, kaip jaučiasi Rodunės, Švenčionėlių, Rudnios, Butrimonių, Gervėčių ir daugelio kitų parapijų lietuviai katalikai, lenkinami „V. A." redaktoriaus konfratrų. Mes gerai suprantam, kad pagal patarlę „varnas varnui akies neiškirs", nepatogu „V. A." rašyti apie tai. Lengviau juk paverkšlenti dėliai katalikų likimo Meksikoj, o diskretiškai aplenkti žymiai artimesnes vietas.

„V. A." yra labai karinga. Ji, rodos, turėjo nesusipratimų beveik su visa Vilniaus lietuviška spauda. L. Baras irgi nebuvo aplenktas. Nespė-

jom pasirodyti, o „V. A." uždėjo ant mūsų savo etikietą.

Be to „V. A." mėgsta dažnai pamokslus sakyti ir pabarimus teikti.

Ir taip „V. A." paskutiniam š. m. kovo m. numery galima rasti straipsnys, pavadintas „Mūsų sodžiaus švietėjai". Duodame to straipsnio ištraukas:

„Vilniuje ir kitose Vilniaus krašto miestuose yra nemažas skaičius jaunuolių, kurie kupini (pilni) energijos ir pasiryžimo laisvu laiku išvažiuoja sodžiun, kad, susidurdami su žmonėmis, juos pamokintų jiems patartų, žodžiu, juos šviestų, kultūrintų. Toks mūsų gero jaunimo tarpe reiškinys yra labai girtinas, gerbtinas ir palaikytinas.

Tik visa nelaimė tame, kad jaunimas yra nevienodų pažiūrų tikėjimo ir visuomenės klausimuose. Vieni važiuoja sodžiun, norėdami žmonėse sužadinti lietuvių kalbos, papročių ir Lietuvos praeities pažinimą ir pamylėjimą. Jiems rūpi, kad mūsų sodžiaus lietuviai būtų ne tik susipratę lietuviai, bet ir geri kat. Bažnyčios vaikai, ir rūpintųsi sielos išganymu...

Dar yra trečia švietėjų kategorija (rūšis). Yra tai žmonės, kurie laikosi centro (vidurio) tarp pirmųjų ir antrųjų. Jiems rūpi lietuvybė ir jie tą pabrėžia savo kalbose; jie ir myli lietuvių tautą ir mūsų sodžių, tik visa nelaimė, kad jie nieko nenori žinoti apie mūsų Bažnyčią. Jiems vistiek, ar tai bus katalikas, ar pravoslavas, ar liuteronas, ir kad jie žinotų, kad lietuvybė stiprėtų valdant, pav. pravoslavams arba liuteronams, tai jie pirmieji pradėtų kovą su kat. Bažnyčia. Reiškia, tokie švietėjai pirmoj vietoj stato tautybę, o Dievą nustumia į žiburinę arba į užpečkį.

Tuo tarpu jie save skaito katalikais ir net eina bažnyčion. Nabagai gal ir patys nesupranta, kad jie išpažįsta kraštutinį nacionalizmą, arba kaip dabar priprasta sakyti hitlerizmą. Tokie švietėjai mūsų sodžiaus jaunimą padarys tikybiniais atšalėliais, kurie liausis ėję bažnyčion, prie sakramentų, o paskui taps visai bedieviais. Aišku, kad iš tokių lietuvių tauta nesusilauks gerų sūnų. Jie greičiau nueis į komunistų „rojų". Taigi, matome, kaip reikia mūsų sodžiaus žmonėms būti atsargiems".

Stebina mus „V. A." redaktorių nelogiškumas. Vienoj straipsnio vietoj rašo, „kad jie nieko nenori žinoti apie mūsų Bažnyčią", šiek tiek toliau skaitom: „Tuo tarpu jie save skaito katalikais ir net eina bažnyčion". Kaip tai suderinti, sunku suprasti. Mums neaišku. Toliaus rašo: „Jiems vistiek, ar tai bus katalikas, ar pravoslavas, ar liuteronas, ir kad jie žinotų, kad lietuvybė stiprėtų valdant, pav. pravoslavams arba liuteronams, tai jie pirmieji pradėtų kovą su kat. Bažnyčia!" Kuo pasiremdama „V. Aušra" daro tokias išvadas, mums palieka paslaptis. Podraug mums aišku, kad „V. A." artimesnis yra kitatautis katalikas, nei pav. Mažosios Lietuvos lietuvis liuteronas. Bet gana tų citatų!

„Ta trečia švietėjų kategorija — centras" yra nemažesni katalikai už patį „V. A." redaktorių. Jiems (centrininkams — tautininkams) nemažiau, o gal būti daugiau, nei „V. A." rūpi, kad lietuvis galėtų melstis bažnyčioje lietuviškai, kad nebūtų endekų kunigų nutautinamas per bažnyčią, nes tai yra kilnaus Kristaus mokslo profanacija, teršimas ir kenkimas visai katalikų Bažnyčiai. Jie reikalauja, kad lietuviams bažnyčioj būtų pripažinta lygios teisės. Jie — tautininkai griežtai kovos už tai, kad lietuvis-katalikas melstųsi bažnyčioj *lietuviškai.*

To nori tautininkai ir už tai „V. A." neturi jokios teisės stengtis diskredituoti jų plačiose kaimiečių masėse, nes taip „V. A." darydama kenkia sąmoningai netik Vilniaus krašto, bet ir visos tautos interesams.

Geriau būtų, kad „V. A." susirūpintų, pav., Rodunės parapija, kur pagal spaudos žinias („V. Žodis" Nr 4(132) „40 porų gyvena be jungtuvių: Varlių, Piliakalnio, Vigonių sodžiuose mirė nekrikštyti vaikai; 10 vaikų pakrikštyta tik „iš vandens". Priežastys, turbūt, „V. A." žinomos, todėl jų čia neaiškinsim. Taip pat nekenktų, jei „V. A." susirūpintų lietuvių katalikų padėtimi Švenčionėliuose, kur du kunigai - lenkai biauriai darko lietuvių kalbą, juokingai iškraipo maldos žodžius, tuo profanuodami pačią maldos esmę. Rodos, tuo priderėtų labiau „V. A." susirūpinti, ginti nuoširdžiau lietuvių katalikų reikalus, o ne užsiimti melagingų gandų skleidimu.

MŪSŲ MIRUSIEJI

A. a. stud. Albinas Samakoras. Negailestingoji mirtis išrovė iš gyvųjų tarpo Vilniaus Liet. Stud. Sąjungos narį, trečio teisių kurso stud. Albiną Samakorą. Vėlionis buvo labai už savo

nuoširdumą draugų mylimas ir vertinamas. Nepalankios gyvenimo sąlygos privedė prie to, jog Velionis, būdamas nuo mažens silpnos sveikatos, susirgo džiova ir ilgą laiką prisikankinęs š. m. sausio 7 d. Mielagėnuose mirė, kur buvo palaidotas.

A. a. kun. Klemensas Maliukevičius. 1934 m. gruodžio 2 d. Valkinyke pasimirė tos parapijos klebonas kun. Klemensas Maliukevičius, kuris podraug buvo Trakų dekanas ir Vilniaus kapitulos garbės kanauninkas.

Vėlionis gimė 1876 m. Gardino apskr., Latažerio kaime. Baigęs Vilniaus dvasinę seminariją, jis buvo kurį laiką Vilniaus katedros vikaru. Be to, jis nuo 1905—1911 m. dėstė toj seminarijoj lietuvių kalbą klierikams. Ilgą 1911—1933 m. laikotarpį išgyveno Trakuose, būdamas klebonu ir dekanu. Paskutinius savo amžiaus metus praleido Valkinyke.

Vėlionis buvo žymus asmuo: pilnas humanitariškumo, plačių pažiūrų, didelis visuomenininkas—patrijotas lietuvis ir pavyzdingas kunigas. Visos tos būdo gražios ypatybės puošė Vėlionį, iššaukdamos pas visus didelį pagarbos ir meilės jausmą, kurį turėjo jam visi, kas tik Vėlionį pažinojo, kas jis bebūtų, ar žydas ar lenkas, ar kokis nors kitas kitatautis, ar kitatikis.

Nenuostabu tad, kad ankstyva Vėlionies mirtis sukėlė daug gailėsio jausmų ir ne vienam minkštesnės širdies žmogui išspaudė iš akių nuoširdžias ašaras.

Tebūnie Jam lengva Vilniaus krašto žemelė, dėl kurios labo ir šviesesnės ateities Vėlionis nesigailėjo nei triūso, nei jėgų.

A. a. kun. prof. Jonas Skruodys. Diena dienon retėja eilės tų, kurie dar prieš karą pradėjo arti užžėlusius ir apleistus Lietuvos dirvonus, mažėja lietuvių kunigų visuomenininkų patrijotų, taip reikalingų mums čia, Vilniaus krašte, skaičius.

Ir vėl išaugo Vilniaus krašte naujas, labai brangus kapas, supiltas ant kunigo Jono Skruodžio grabo.

Vėlionis, palyginti, dar jaunas žmogus. Jis gimė 1882 m. Brizgiuose, Latvijos pasieny. Tapęs kunigu Vėlionis vikaravo kurį laiką įvairiose vietose, visur uoliai prisidėdamas prie visuomeniško darbo. Vėlionis buvo už savo veiklą rusų valdžios po teismus daugelį kartų tampytas. Vėliau jis važiuoja į Petrapilį pagilinti savo mokslo studijų dvasinėj katalikų akademijoj. Baigęs ją, Vėlionis kurį laiką buvo mokyklų prefektu, vėliau jis profesoriavo Vilniaus dvasinėj seminarijoj, Vytauto Didžiojo ir Švenčionių Lietuvių gimnazijose. Paskutinius savo amžiaus metus jis skyrė visuomeniniam darbui. Ypač Vėlionis daug pasidarbavo Liet. Šv. Kazimiero Draugijos skyriui Švenčionyse; čia jis buvo už savo nuopelnus garbės pirmininku išrinktas.

Vėlionis buvo netik žymus visuomenininkas, bet ir šiaip publicistas, rašytojas.

Jis parašė visą eilę knygų; vienos jų yra poetinė Vėlionies kūryba, antrose jis supopuliarino įvairias mokslo šakas. Pažymėtinos yra šios knygos ir vadovėliai:

„Etika", „Religijų istorija", „Tarptautinė teisė", „Teisės filozofija", „Tautosaka", „Dievakis" (4 dalys), „Biržis" (2 dalis), „Atminimai", „Auštras", „Vaidila" ir daugelis kitų.

REDAKCIJA IR ADMINISTRACIJA: VILNIUS, LITERATŲ G-VĖ 11—20.

LEIDŽIA REDAKCINĖ KOMISIJA.

REDAKTORIUS: VINCAS UMBRASAS.

„Ruch" spaustuvė, Vilnius, Totorių g-vė 6 Nr.